

151

๗๗

กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ

แบบเรียนพงศาวดาร

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔

(พระเจ้าตากสิน)

จุลศักราช ๑๑๒๘ ถึง ๑๑๔๔

พิมพ์ครั้งที่ ๑๐๐๐๐ ฉบับ

พ. ศ. ๒๔๗๔

ปลัดกระต่ายราคาเล่มละ ๒๐ สตางค์

โรงพิมพ์อำนวยการศิลป์

ปากคลองตลาด จังหวัดพระนคร

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ

แบบเรียนพงศาวดาร

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔

(พระเจ้าตากสิน)

จุลศักราช ๑๑๒๘ ถึง ๑๑๔๔

พิมพ์ครั้งที่ ๑๐๐๐๐ ฉบับ

พ. ศ. ๒๔๗๔

ปกกระดาษราคาเล่มละ ๒๐ สตางค์

โรงพิมพ์อำนวยการศิลป์

ปากคลองตลาด จังหวัดพระนคร

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง	จำนวน ๑๐๐๐๐ ฉบับ	ร.ศ. ๑๓๑
พิมพ์ครั้งที่สอง	จำนวน ๕๐๐๐ ฉบับ	พ.ศ. ๒๔๖๒
พิมพ์ครั้งที่สาม	จำนวน ๕๐๐๐ ฉบับ	พ.ศ. ๒๔๖๗
พิมพ์ครั้งที่สี่	จำนวน ๕๐๐๐ ฉบับ	พ.ศ. ๒๔๗๒
พิมพ์ครั้งที่ห้า	จำนวน ๕๐๐๐ ฉบับ	พ.ศ. ๒๔๗๕
พิมพ์ครั้งที่หก	จำนวน ๕๐๐๐ ฉบับ	พ.ศ. ๒๔๗๘
พิมพ์ครั้งที่เจ็ด	จำนวน ๑๐๐๐๐ ฉบับ	พ.ศ. ๒๔๗๙
พิมพ์ครั้งที่แปด	จำนวน ๑๐๐๐๐ ฉบับ	พ.ศ. ๒๔๘๒
พิมพ์ครั้งที่เก้า	จำนวน ๑๐๐๐๐ ฉบับ	พ.ศ. ๒๔๘๔

แจ้งความกรมราชบัณฑิต

(แต่พิมพ์ครั้งแรก)

พระ ราช พงศ์อาวตาร ที่ กรมราชบัณฑิต จัด พิมพ์ ขึ้นครั้ง

ได้ ใช้ หนังสือ ดั้ง เดิม ที่ หมอบริดเด พิมพ์ เมื่อ จุดศักราช ๒๕๒๖

เป็นต้นฉบับ ขรรคมคาหิณงตั้งพิมพ์ ขึ้นเกือบห้าสิบปีมาแล้ว

เช่นหนังสือดั่งเดิมนั้น ตัวสะกดการันต์และวรรคตอนย่อมผิดแผก

ไปจากที่นิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้มาก ทั้งการตรวจตัวพิมพ์

ในสมัยนั้นก็ไม่อาจจะตรวจขึ้นเท่าไรด้วย จึงมีถ้อยคำที่ผิดเพี้ยน

ตกหล่นอยู่ต่งแต่จนจนไปตาย และ เหน้กับบางแห่งถึงกับพิมพ์ชย

ความอย่างเตียวซ้ำกันต่ง ๆ ครึ่งหน้า บางแห่งถึงต่งเตชถ่าดับ

หน้าไม่เรียงกัน เป็นทงจนส่นเทให้แก่ผู้เรียนผู้อ่านอยู่ตลอดมา

ในการพิมพ์ครั้งกรมราชบัณฑิตได้พยายามตรวจแก้ถ้อยคำและ

วรรคตอนให้ถูกต้องตลอดแล้ว ส่วนข้อความที่ยังคลาดเคลื่อน

เตอะเตื่อนอยู่บ้าง ก็ได้สอบถามกับต้นฉบับสมุดไทย (ฉบับ

กรมหลวงมหิศวรินทร์) ของหอพระสมุดวชิรญาณ และได้

แก้ไขข้อบกพร่องแห่งนั้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้นแล้ว อนึ่งเพื่อให้

เหมาะแก่การเล่าเรียน กรมราชบัณฑิตได้เลือกพิมพ์และจัดแยก
เนื้อเรื่องออกพิมพ์เป็นตอน ๆ คือพระราชพงศาวดารกรุงเก่า
เริ่มตั้งแต่พระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยา เมื่อจุลศักราช ๗๑๒
ที่ตัดเพียงแต่กรุงเก่าพะม่า จัดเป็นตอนหนึ่งมีต่อจากภาคตะเภา
พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี (แผ่นดินพระเจ้าตากสิน) จัดเป็น
ตอนหนึ่งมีเต็มเดยวจบ ส่วนพระราชพงศาวดารคอนกรุงเทพฯ
จะได้หาต้นฉบับมาพิมพ์จำหน่ายให้ราคาเยียมเยื่ออีกต่อไป

วันที่ ๑๔ กันยายน ร.ศ. ๓๓๓

พระจรัสวณะพนธ์

เจ้ากรมราชบัณฑิต

คํานําพิมพ์ครั้งที่ ๘

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๘ นี้ กองตำราได้จัดทำคำอธิบายศัพท์ไว้ท้ายเล่ม เพื่อให้ให้นักเรียนเรียนและเข้าใจเรื่องได้สะดวกขึ้น

กองตำรา กรมวิชาการ

กระทรวงธรรมการ

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๔

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔

(พระเจ้าตากสิน)

หนึ่งแคว้นวันเสาร์เดือนยี่ชนศักราชจอชูกก ขณะเมื่อกรุงเทพ
มหานครยังมีไต่เตียนนี้ พระเจ้าอยู่หัวอภัยมณีนครนบในเนือหน่อ
พุทธางกูรเจ้า ครัดทราบพระญาณว่า กรุงศรีอยุธยาจะเป็น
อนตราย แต่เหตุที่อภัยมณีนครนบเป็นธรรม จึงออกสำหะ
ด้วยกำดังกรณาแก่สมณพราหมณาจารย์และพระบวรพุทธศาสนา
จะเตือนคูนย จึงสมุมนมพรคพวกพตทหารจีนไทยประมาณพันหนึ่ง
สรรพด้วยเครื่องสำตราวุธประกอบด้วยทหารผู้ใหญ่ พระเชียง
เงิน หลวงพรหมเสนา หลวงพิชัยอาสา หลวงราชเด่นหา ขุน
อภัยภักดี เป็นหัวหน้ากับขุนหมื่นผู้น้อยอีกหลายคน ยกออกไปตั้ง
ณวัดพิชัยอันเป็นมณฑลมหาสถาน ด้วยเดชบรมโพธิ์สมภาร เทพ
เจ้าอภินาตรักษาพระบวรพุทธศาสนาที่ช่องสำกรการ บันดาลให้
วรราชการทำฝืนคกลงมาเป็นมหาพิชัยฤกษ์ จำเดิมแต่นั้นมาจึง

ให้ยกพลพยุหะกองทัพออกจากวัดพิชัย ฝ่ากองทัพพะม่าออกมา
เป็นเพลายาวของค้ายามเฝ้าฯ ได้รับกับกับพะม่า พะมามีอาจคือ
ค่านบารมีได้ลอบไป ก็ดำเนินด้วยพลทหารโดยสวัสดิภาพไปทาง
บ้านข้าวเม่ากับบรรดถึงบ้านด้ามบันทิต

เพลายิ่งขึ้นประมาณสองยามเศษ เพลิงเกิดในกรุงเทพ
มหานคร ใหม่แต่ท่าทรายตลอดถนนหลวง ไปจนถึงวัดนิททัศน์
แสงเพลิงรุ่งโรจน์โชตินาการ ครั้นได้ทัตศนาการเห็นก็สั่งเวช
สกัดใจ ด้วยอาลัยถึงสมณพราหมณาจารย์ ขัตติยวงศ์านุวงศ์
และเสนาพฤตมาตย์ราชบุตร และพระบวรพุทธศาสนามีใครจะไป
ได้ตุ้มใจย้อย่อนจากอดสำหะ ซึ่งตั้งประณิธานจะแก้กรุงเทพ
มหานครกับทั้งพระบวรพุทธศาสนา เทพเจ้าจึงดลใจให้ตั้งสติสม
ปฤติมีกำลังกรณาศุภสำหะ

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันอาทิตย์เดือนยี่ชนหาค่า ฤกษ์กราช ๑๑๒๘
มีจอฮู้ศึก ให้ยกกองทัพไปถึงบ้านโพสาวหาร (โพสังหาร) พะม่า
ยกกองทัพติดตามไป จึงให้เตรียมพลทหารจันทหารไทยไว้
ครั้นกองทัพพะม่ายกมาถึง จึงดำเนินนำพลทหารออกรบเป็น
สามารดพะม่าแตกกระจัดกระจายพ่ายไป เก็บได้เครื่องศาสตราวุธ
เป็นอันมากจึงหยุดประทับแรมอยู่ ณ วัดบ้านพรานนก ฝ่ายทแถม

ทหารออกไปลาดเทียวหาอาหาร จึงพบกองทัพพระม้ายกมาแต่บาง
 คาง พระม้ายได้ติดตามมาถึงที่ประทับ จึงชนมากับมาทหารตีมา
 ออกรับกองทัพพระมาก่อน จึงกองทัพทั้งสองปะทะกันเป็นนัยกาทหารรบ
 แข่งสองข้าง กองทัพพระม้ายสู้รบมาแตกยับเยินหนีลงไปถึงพล
 เดินเท้า ๒๐๐๐ แยกกระจ่ายไป

ฝ่ายท้าวท้าวท้าวท้าวท้าว เห็นกำลังบุญฤทธิ์เป็นมหัศจรรย์
 ดังนี้ ก็ยำเกรงยกย่องว่าเป็นจอมกษัตริย์สมมติวงศ์

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันจันทร์เดือนยี่ชนหกล้านจ้ออุทิศ ชุน
 ขำนาญไพร่สนทและนายกองข้างเมือง นครนายกส่งความภักดีเอา
 ข้างมาถวาย พลายห้าพันหนึ่งเป็นหกล้าน จึงนำเสด็จดำเนินไป
 ถึงบ้านคงหยดประทับร้อนในที่นั้น แล้วสั่งให้หาขุนหมื่นพันทนาย
 บ้านออกมาจะประสาธตราโศวาท โดยดี ขุนหมื่นพันทนายบ้านมิได้
 เชื้อ บารมี ชัดแจ้ง คิดประทุษร้าย ต้องสู้ ทหารโยธาไว้คอยจะ
 ปองร้าย

ครั้นครัดแจ้งเหตุนี้แล้ว มิได้จงเฝ้าว่าเป็นข้าขอบขัณฑ
 เต็มมา มอจนาการแต่จะให้เบียดเบียนพร้อมกัน จึงให้ทหารไปว่า
 ถ้าวเกิดยกด้อมโดยธรรมราชประเพณีตามครั้ง ก็มิได้อ่อนน้อม

แล้วเจรจาของอาจ ทำทนายอีก ดำริว่าเป็น ผลกรรม แห่ง ตัว
ทั้งปวงแล้ว

ครั้นวันของการเดือนยี่จนเจ็ดค่ำจ้อฮู้ศึก จึงขมำนำ
พลทหารยี่สิบห้าเข้าไป ขุนหมื่นทหารชาวบ้านคงมากกว่าพันออก
ต่อสู้ยังบนสะกดหน้าหลังทำอันตราย ด้วยเศษบารมีจะได้ถูกต้อง
ผู้ใด ๆ หนีได้ จึงขมำนำหมู่ทหารบุกรุกไล่เข้าไปให้ทหารบน
ชนหักค่ายเข้าได้ ได้ตะลุมบอนพันทาง ทหารชาวบ้านดังก่แตก
กระจายแตกค่ายหนีไป ได้ช้างพลายช้างพังเจ็ดช้าง ได้ทรัพย์สิน
สุวรรณัญญาหารเป็นอันมาก

ครั้นวันพุธเดือนยี่ชนแแปดค่ำจขจรูศก ยกพลทหารออกมา
มาประทัບค้ำบดหนองไม้ทรม (ข่ม) ตามทางบ้านเมืองนครนายก
ประทัບร้อนแรมไปประมาณสองวัน ถึงบ้านนาเร่งหยุดประทับ ยก
แค้นวันหนึ่งจึงถึงเมืองปราจีน ข้ามแม่น้ำไปฟากตะวันออกถึงด่าน
กบแจะหยุดพักพลหุงอาหาร แล้วให้พดนิกายข้ามทุ่งไปจนเพลา
บ่ายห้าโมง ครั้นทราบว่พระเชียงเงิน ขุนพิพิชวาท นั้กพระองค์
รามเจ้ากรุงกัมพูชาขับค้มามทั้น จึงทรงม้ากลับมากับหัตถวงพรหม
เสนาจะเร่งพว้กพระเชียงเงินมิได้พบ

ครนรงชนณวณจทรเคธนยชนดัมสามคำ ให้ยกพลทหาร
 เข้าไปในป่า หยคประทับที่ด้านนอกของน้ำ หุงอาหารสำเร็จแล้ว
 เพลาบ่ายประมาณสองโมง จึงพระเชษฐาเงินมาถึง ให้โอบยสามสิบ
 ทแฉ้ว กตรสเห็นกรยาความเป็นใจด้วยราชการ จึงสั่งให้ประหาร
 ชวคเสย นายทัพนายกองของทอชชวคไว้ ครนเพลาบ่ายประมาณ
 สี่โมง พระมาได้แทงพนักซึ่งเกลียดดวงหน้าตามทาง ทอด
 พระเนตรเห็นจึงให้นายบุญมชนมาชี้ส่วนทาง ลงไปได้ประมาณ
 สองร้อยเส้น พบกองทัพพระม้ายกชนมาแต่ปากน้ำเจ้าโลทงทพบก
 ทพเรือมาชนททาชาม ครนเห็นธงเทยวเตยงของกตของเตยงพด
 จาณว่าเป็นพวกพระม้ายันคงแล้ว ก็กลับมากวนมากรวบทุกตาม
 โตเห็นน จึงสั่งให้พลทหารตงบนตบใหญ่คูน้อยดาไว้ต่างค่าย
 แล้วให้คนห้ามสะเบียงครอบครว้ไปก่อน แต่พระองค์กับทหารร้อย
 เศษคอยรับพระมา ครนเพลาบ่ายโมงเศษพระม้ายกกองทัพมาถึง
 จึงเสด็จนำหน้าทหารด้วยหดวงชำนานญไพร่ตณท พระเชษฐาเงิน
 นายบุญม นายทองคทหาร นายแสงทหาร ออกไปรับต่อพระมา
 นอกบนใหญ่คูน้อยซึ่งดาไว้ประมาณหกเส้นเจ็ดเส้น พระม้ายกทัพ
 เรียงเรียบมาจำเพาะในพงแขม ครนเข้ามาใกล้โตทแล้วจึงให้ยิง
 บนบนอนหนองอนเตยว ถูกพระม้ายตมตายบนอนมาก พระม้ายก

ชยูนออกทูลทูลกันเข้ามาอีก จึง^๕ล่อให้^๕ได้เข้ามาแล้ว^๕ ยิ่ง^๕บนใหญ่
 น้อยถูกพระม้าตมคายทับกันเป็นอันมาก พระม้าออกทูลกันเข้ามาอีก
 วางบนตบเข้ากำรบสาม พระม้าแตกกระจัดกระจายพ่ายไป จึง^๕ให้
 พลทหารให้^๕ร้องคัมของดำทับ พระม้าแตกหนีไปจะ^๕คุมกันเข้า^๕มาได้
 จึง^๕ให้^๕ยกพลรักษาประทับตามลำดับ บ้านหัวทองหลาง ฟานทอง
 บางปลาสร้อย ถึงบ้านนาเกลือ นายกตมคุมไพร่พลทหารอยู่ที่
 นั้น คอยสะกดคิดประทุษร้าย จึง^๕ทรงช้างพระที่นั่ง^๕สรวพด้วย
 เครื่องสรวพยศ ทรงพระแสง^๕บนต้นรางแดงกับด้วยหม้อโยธาทหาร
 เข้าไปในระหว่างทหารนายกตมอยู่นั้น ด้วยเดชบรมโพธิ์สมภาร
 นายกตมและพวกโยธาทหารทั้งนั้นให้^๕สยดสยของกลัวพระอานุภาพ
 วางสำตราวุธเสีย แล้วถวายบังคมอ่อนน้อมเป็นข้าใต้^๕ละของชุด
 พระบาท จึง^๕นำเสด็จดำเนินเข้าไปประทับใน^๕สถานอันเป็นสุข
 สัมควร แล้วพระราชทานราชทรัพย์ และ^๕ราโชวาทให้^๕คงอยู่ใน
 ยุคศิธรรม

ครั้น^๕รุ่งขึ้นณวันของการเดิมนี้^๕แรมหกค่ำ นายกตมคุมไพร่
 รอยหนึ่งนำเสด็จไปถึงตำบลทมิฬยาหยดประทับแรมอยู่ที่นั่น รุ่งขึ้น
 ยกมา^๕นาจอมเทียนประทับแรมอยู่ที่นั่นคนหนึ่ง แล้ว^๕จึงมา^๕แรมที่
 ไก่เตย รุ่งขึ้นมา^๕ประทับแรม^๕สี่ค่ำ แล้ว^๕ยกมา^๕ชายทะเล^๕ประทับ

แรม เพดาร์งชนมาประทับแรมที่หินโด่ง รุ่งชนมาประทับแรมน้ำเก่า
 พระระยอง (บุญเมือง) กับกรมการทั้งปวงชวนกันมาต้อนรับเสด็จ
 ถวายขัญญาหารเกวียนหนึ่ง นำดำเนินทพมาถึงท่าประตุ จึงพระ
 ราชทานบิณฑบาตตามอกทหนึ่งแก่ผู้ร้งเมืองระยอง เสด็จมาประทับอยู่
 ณวัดลุ่มต๋องเวร ตั้งให้จตุตถาเถียงอาหารตงค้ายชตุค และนาย
 บุญรอดแซนฮ่อน นายหมวก นายบุญมาน้องเมียพระยาจันทบุรี
 เข้ามาถวายตัวทำราชการ จึงนำเอาคุยหรือหัตถ์คดมากราบทูลว่า
 ข้าพระพุทธเจ้าแจ้งเหตุว่า ขุนราม หมื่นชอง นายทองอยู่นักเด็ก
 ขุนจำเมือง (ดัวง) หลวงพลแสนหาญ กรมการเมืองระยอง คบ
 คิดกันคุมพรรคพวกพลทหารประมาณพันห้าร้อยเศษ จะยกเข้ามา
 กระทำประทุษร้าย จึงมีพระราชบริหารดำรัสสั่งให้หาผู้ร้งเมืองมา
 ถาถามว่า กุมารกระทำราชกิจทงนด้วยกรุณาจิตต์ จะให้สมณทวิศา
 จารยประธาราชฐาทรงปวงเป็นตมามนต์ขลังคัมภีร์ มิได้มีวิหิงสาการ
 อุปายประพฤติกุจจริตแก่ท่านทั้งปวงประการใดหามิได้ และขุน
 หมั่นทงนคบคิดการจะทำประทุษร้ายแก่ผู้มกรุณาจิตต์นั้น ยังจะจริง
 คุจทงนหรือประการใด ผู้ร้งเมืองมรับ ครัดทราบพระญาณด้วย
 อาการกิริยา จึงครัดสั่งให้หลวงพรหมแสนาคุมตัวจำไว้ แล้วมิ

ไว้พระราชหฤทัย จึงสั่งให้ทหารตระเตรียมตัวสรรพด้วยเครื่อง
สรรพาวุธ ผูกช้างม้าปืนใหญ่ น้อยตง จุกช่องทางไว้พร้อมสรรพ
ครั้นณวัน.... เพลาประมาณทุ่มเศษ อ้ายเหตาร้ายยกพล
ให้ทหารตอบเข้ามาตั้งค่ายล้อมได้สองด้านแล้ว ให้ร้องยิงปืน
ใหญ่ น้อย ระดมเข้ามา จึง ครัดให้ดับเพลิง เสีย จัดทหาร
ประจำหน้าที่สงบกันไว้แล้ว เสด็จไปกับด้วยทหารจันทหารไทย
ทหารจันทหารไทยถือนันดาบศิลา หดวงชำนาญไพร่สนธิ นาย
ทองดีทหาร หดวงพล พระเชยงเงิน พระท้ายน้ำ หดวงพรหม
เสนา นายบุญมี นายแสงทหาร นายศรีสงคราม นายนาททหาร
พระตำมระงอม ทหารจีน หดวงพิช หดวงพิชัย ขุนจำเมือง
เลื้อราย หมื่นทอง หดวงพรหม ถอดบาบง้าวเสด็จออกเที่ยว
ตรวจตรารอบค่ายดักทางข้าศึกจะเข้ามาแห่งใดตำบลใด และ
เหตาร้ายขอขุนจำเมือง (ตัวง) กับทหารประมาณสามสิบคน ดาบ
ไต่สะพานทอดเนินเข้ามาใกล้ค่ายหดวงประมาณห้าวาหกวา จึง
สั่งให้วางปืนพร้อมกัน ถูกขุนจำเมือง (ตัวง) กับทหารทั้งปวงซึ่ง
เดินตามกันข้ามสะพานมานั้นตกสะพานลงพร้อมกันตายเป็นอันมาก
จึงครัดให้ทหารจีนเข้าตะลุมบอนฟันแทงข้าศึก หักเอาค่ายได้
อ้ายเหตาร้ายล้มตายแตกหนีไป หมู่ทหารไล่ติดตามไปทางประ

มาณ ๕๐ เค้น ๒๐ เค้น จึงให้ต้นของชัยสัญญาณเรียกพลทหาร
 เข้าค่ายเข้าศึกให้พร้อมกัน และหมู่ทหารทั้งปวงเข้าในค่ายจุดเพลิง
 เผาชนแห่งหนึ่ง เกือบได้เครื่องศาสตราวุธ หิรัญสุวรรณ วัตถุ
 ัญญาหารครอบครองเป็นอันมาก ครั้นให้ยับยั้งอยู่บำรุงท้าว
 ทหารให้มาถึง ณ เมืองระยองนั้นช้านานประมาณ ๗ วัน ๗ วัน
 ครั้นนั้น... จึงสั่งให้ประชุมเสนาทหารนายทัพนายกอง
 ไทยจันทบูรพร้อมกัน จึงครัดประสาธน์ให้ปรึกษาว่าเราจะกระทำ
 การทั้งนี้ด้วยเหตุสาธรรมเหตุใด จะให้เป็นสุขุมประโยชน์แก่
 สมณพราหมณาประชากรทั้งปวง จึงจะเป็นเกียรติยศสืบไป และ
 เมืองจันทบูรนั้นคงแข็งแรงอยู่ได้มาช้านานอันคือเรา ครั้นจะยกพล
 โยธาหาญไปตีก็คงจะถึงแก่การพิณาศักดิ์เมืองระยอง เห็นผู้ดีทั้ง
 ปวงจะเห็นผู้ใดมีอำนาจจะให้ไปเจรจาโดยยุติธรรม ให้พระยา
 จันทบุรีขอชื่อนั้นมาดงอย่าให้เกิดยุทธสงคราม ได้ความเดือดร้อน
 แก่สมณพราหมณาประชากรราษฎรได้นั้น จึงเสนาบดีนายทัพ
 นายกองทั้งปวงปรึกษาพร้อมกันกราบบังคมทูลว่าเห็นแต่นายบุญมี
 มหาเดชะ นายบุญรอดแสนช่อน นายบุญมาน้องเมียพระยา
 จันทบุรี สามคนนี้จะได้ราชการ

ครั้นครีตเห็นด้วยแล้ว จึงสั่งให้ไปตามคำปรึกษา จึงนาย
เผือกญวน นักมาเขมร รับอาสาพาข้าหลวงสามคนไปโดยทาง
ชลมารค ใช้ใบไปประมาณห้าวันถึงปากน้ำจันทบุรี ครั้นเพล
รุ่งขึ้นเจ้าจึงเข้าไปหาพระยาจันทบุรี เสร็จจากโดยธรรมราชประเพณี
กระแสรบสั่งนั้น

พระยาจันทบุรี มีความยินดี สั่งให้ขุนนางวางทำส้มมา
การวะเลี้ยงดูโดยปกติยินยอมด้วย ว่าอีก ๓๐ วันข้าพเจ้าจึงจะ
แต่งออกไปรับเสด็จและกองทัพเข้ามาณเมืองจันทบุรี จะได้คิด
ราชการแก่ฝ่ามือพะมา ครั้นณวัน.... เพลาบ่ายสามโมงจึงแต่ง
เรือรบดำหนึ่งมีพลกรรเชียงยี่สิบสี่รบด้วยเครื่องอาวุธ พระยา
จันทบุรีลงเรือด้วยข้าหลวง ออกมาส่งณปากน้ำถึงที่เรือทอดอยู่
นั้นแล้ว พระยาจันทบุรีพาข้าหลวง นายเผือก นักมา เขมร
คำดาเทพารักษ์ชวนกันให้กระทำ ความสัตย์ แก่กัน แล้ว กลับ
แสดงมาถามว่า เราได้ให้ความสัตย์เป็นมิตรสหายร่วมชีวิตกัน
แล้วอย่าได้อำพรางกัน เหตุผลร้ายดีประการใดจงบอก กล่าว
แก่เราแต่ตามจริงเถิด

ข้าหลวงจึงตอบว่า เราได้เป็นมิตรร่วมชีวิตเดียวกันด้วย
ท่านแล้ว จะส่เสียชีวิตรักษาสัตย์ธรรมนั้นไว้มิให้เสีย ท่านอย่า

ได้แคลงใจเถย อันสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งเรานมพระราชมารดา
 ปราศจากต่อดวง ถ้าจะมีพระราชบริหารตรัสสั่งใดแต่ก็เป็นด้วย
 มิได้หวาดไหว ตั้งพระทัยสถิตอยู่ในพรหมวิหาร เพื่อจะให้เป็นที่
 พุทธบารมีสืบไป อันบุคคลผู้ใดมิได้คิดประทุษร้ายก่อนแล้ว และ
 จะได้เบียดเบียนพินมใดมเถย ท่านจงตงภักตจิตตอย่าให้จลาจล
 พระยาจันทบุรีก็ใจเย็นดีความภักดี และฝากเครื่องราชกระยาหาร
 ให้มาถวาย แล้วข้าหลวงก็ออกจากปากน้ำจันทบุรี วันหนึ่งถึง
 ปากน้ำระยอง จึงเอาเนื้อความนั้นกราบทูล ครั้นได้ทรงฟังก็
 พระวิจารณ์ราชดำริโดยรอบคอบแล้ว ทรงพระมัยย์สั่งไว้ใน
 พระราชหฤทัย ครั้นอยู่มาประมาณ ๓๐ วันถึงปฏิญาณสัญญา
 แล้ว พระยาจันทบุรีจะได้มาหามิได้ ใช้ให้คนเขาขาวเปิดอก
 บรรทุกเรือประมาณสี่เกวียนมาถวายณเมืองระยอง
 ครั้นวัน... นายบุญเรืองมหาดีเล็ก ผู้รับบางตะมุงคุมไพร่
 ๒๐ คนจะพาเข้าเฝ้า เมืองระยอง ว่าพะมาไซ้ให้ถือนั่งตั้งออก
 ไปเมืองจันทบุรี ให้แต่งดอกไม้ทองเงิน เข้าไป ณ ค่ายโพธิ์สามต้น
 พระหลวงขุนหมื่นนายทัพนายกองแจ้งกิจนั้น มิได้ไว้ใจ ว่าเป็น
 พวกพะมา พะมาให้มาด้วยกลอุบายใช้ให้คิดตามเรา จะไว้ใจให้
 อยู่ในกองทัพเรามิได้ ด้วยเขาใจออกหากจากกรุงเทพ ฯ แล้ว

และนายบุญรอดแซ่ฮ่อนกราบทูลจะขอให้นำเอาตัวไปประหารชีวิตเสีย
 ทรงพระกรุณาขอชีวิตไว้ จึงตรัสประกาศด้วยพระราชโองการว่า
 พะมามาตมกรงครุณ ผู้ใดจะตั้งใจเข้าด้วยพะม่านนหามไต่ แต่
 ถึงกาดแถวหากจำเ็น ชนงนายบุญเรืองผู้รูงบางตะมุง มิได้เป็น
 ข้าใช้เรามาแต่ก่อน เห็นพอจะได้ราชการอยู่ แล้วราชการเมือง
 จันทบุรียกม ผู้รูงบางตะมุงกับพระยาจันทบุรีเป็นมิตรชอบกัน
 เราจะใช้ให้เอาหนังสือพะมาน ไปถึงพระยาจันทบุรี พระยาจันทบุรี
 ก็จะยกกองทัพ มารับเราเข้าไปคิดราชการด้วย กันตาม ปฎิญาณ
 สัญญา และจะได้แจ้งในความสัตย์จริงดังนี้ด้วย ชนงพะมาตม
 อยู่นเมืองธนบุรี และดลอมกรงเทพฯ อยู่นั้น ฝ่ายกรุงเทพฯ
 ได้มีหนังสือบอกไปถึงพระยาราชานครศรีเมืองพุทไธมาศ ขอ
 กองทัพและเสบียงอาหารเข้ามาช่วยกรง พระยาราชานครศรี
 แต่งกองทัพดำเียงอาหารเข้ามาช่วยถึงปากน้ำ พะมาทำอันตราย
 สะกิดทางอยู่ไปมิถึง สิ้นเสบียงอาหารแล้วกลับไป เห็นว่าความ
 ชอบเมืองพุทไธมาศมีแก่กรงอยู่ บัดนี้เราจะให้ม็ศุภอักษรไปให้
 พระยาราชานครศรี ยกพลทหารเข้ามาช่วยกันตพะมาซึ่งตั้งอยู่
 ณเมืองธนบุรี จึงจะเป็นความชอบแก่พระยาราชานครศรีสืบไป
 นายทัพนายกอง ทงปวงเห็นชอบด้วย จึงให้แต่งศุภอักษรให้

พระพชัยกับนายบุญมีถอยออกไปถึงพระยาราชเศรษฐีณเมือง
พุทไธมาศ กับประทานเสื้ออย่างฝรั่งไปให้ด้วยตัวหนึ่ง

ณวัน เดือน สี่ แรม ค่ำ หนึ่ง จุลศักราช ๑๑๒๘ หนีบัจจา
มิตรซึ่งแตกไปจากเมืองระยองนั้น ถัดลอบเข้ามาดักโคกระบือข้าง
แม่น้ำเนื่อง ๆ ไป จึงตรัสว่าเรากรณามันว่าเป็นข้าในชั้นทเลมา จะ
ใคร่ทะนุบำรุงจึงมิได้กระทำอันตราย มันก็มีได้อ่อนนุ่มยังจะคิด
ประทุษร้ายสืบไป ก็เป็นผลดีมากให้บังเกิดเป็นชาติดีย้าธรรมเนียม
จะละไว้มิได้ จึงกรีธาพลทหารยกออกจากเมืองระยอง ไปณบ้าน
ประแส บ้านไร่ บ้านกร่ำ เมืองแกลง ซึ่งอ้ายขุนรามหมื่นช่อง
ตั้งอยู่นั้น ครั้นเพลาอุษาโยคทรงเครื่องราชวิภูษิตสำหรับบรรด
ยทูลส่งคราม เสด็จนำพลทหารเข้าได้กระโจมพันแท่งยิงปืนใหญ่
บันนอย อ้ายเหตารายแตกหนีไป และอ้ายขุนรามหมื่นช่องหนีไป
อยู่กับพระยาจันทบุรี จับได้ทหารหมื่นช่อง คือ นายบุญมีบางเหย
นายแทน นายมี นายเมืองพะม่า นายสนหมอ นายบุญมีบุตรนาย
สน กับครอบครัวข้างมาผู้คนโคกระบือเกวียน ซึ่งอ้ายเหตาราย
ดักเอาไว้ไว้แต่ก่อนเป็นอันมาก แล้วเสด็จยกพลนิกรกลับมา
ณเมืองระยองบำรุงท้าวท้าวเครื่องศาสตราวุธปืนใหญ่บันนอย

เกิดยกด้อมอาณาประชาราษฎร์อันแตกคั่นออกไปอยู่ป่าดงได้เป็นอันมาก ก็เสด็จยับยั้งคอยทำพระยาจันทบุรีอยู่

ครั้น ณ วันเดือนสี่แรม สิบสี่ค่ำ บั๊จจอฮู้ศึก ๑๓๒๘ พระพิชัยและนายบุญมีไปถึงปากน้ำพุทไธมาศ จึงนำเอาศุภอักษร และฉลอปะของค้อย่างฝรั่งขึ้นไปพระราชทาน และเจรจาตามศุภอักษรนั้น พระยาราชาศรัยรู้ก็มีความยินดี ว่าฤๅจะเข้าไปขัดด้วยลมจะมีทัน คือเดือนแปดเดือนเก้าเดือนสิบ จึงจะยกพลทหารเข้าไปช่วยราชการ ครั้น ณ วันอาทิตย์เดือนห้าแรมสิบสี่ค่ำ บั๊จจอฮู้ศึก ๑๓๒๘ จึงให้องไต่เรื่องทหารจึ่งนำศุภอักษรตอบ และเครื่องราชบรรณาการมากับข้าหลวงถึงปากน้ำระยองณวัน ข้าหลวงทั้งสองนาย จึ่งนำองไต่เรื่องทหารจึ่งและเครื่องราชบรรณาการขึ้นเผื่อนค่ายท่าประดู่

ดักกราช.....ให้หาเสนาบดีนายทัพนายกอง มาเผ้าพร้อมกัน จึ่งประกาศว่า เราปรารภการครั้งนั้นผู้เดียวชีวิตเพราะกรุณาแก่สัตว์โลกซึ่งหาที่พำนักมิได้ และแผ่นดินจะไม่จุจากด้อมมรณะเป็นทศกัณฐ์พระศาสดาได้นั้น เพราะปราศจากหลักคอก็คือคนอาสัจยธรรม และบดินนายทองอยู่นักเด็ก ซึ่งคงอยู่นเมืองธนบุรี ประพฤติพาลทุกจริตคอยปองกระทำข่มเหงอาณาประชาราษฎร์

ราชครูผู้หาทพมได้ บรรดาผู้นำใจภักดีจะมาพึ่งเราหนิ นาย
ทองอยู่เป็นเสียนหนามคอยส่งกตัญญูจรคนทั้งปวงไว้ เราควรจะ
ไปส่งสอนทรมานนายทองอยู่ให้คงอยู่ตามทางราบคาบก่อน สมณ
พราหมณ์อาณาประชาราษฎร์จึงจะได้อยู่เป็นสุข เสนาบดีนายทัพ
นายกองก็เห็นพร้อมกันตามพระราชดำริ

ครั้นวัน ค่ำ จึงสั่งให้ยกพลทหารเสด็จพระราช
ดำเนินไปตามสถลมารค เสด็จประทับอยู่ณบ้านหนองมนเมืองชล
บุรีให้ทหารไปสอดแนมดูได้เนือความว่า นายทองอยู่ให้เตรียม
พลทหารดำตราวุธปืนใหญ่บนน้อยไว้พร้อม จึงให้พลทหารเข้าไป
หยุดประทับณวัดหลวง ทางไกลเมืองประมาณร้อยเส้น จึงให้
นายบุญรอดแซนฮ่อน นายชนบ้านไซ ซึ่งเป็นสหายกับนายทองอยู่
เข้าไปว่ากล่าวโดยยศศิธรรม นายทองอยู่ก็ฮ่อนฮ่อมโดยดี นาย
บุญรอด นายชน จึงพานายทองอยู่นักเด็กเข้ามาเฝ้าณวัดหลวง
แสดงความภักดีกระทำความสัตย์ถวาย แล้วก็นำเสด็จให้เข้าไปณเมือง
ชลบุรีประทับอยู่ณแก่งจัน นายทองอยู่จึงนำเสด็จทรงช้างพระที่นั่ง
นายบุญมมหาเดกเป็นควาญท้าย เสด็จทอดพระเนตรเมืองชลบุรี
แล้วพาชนหมื่น กรมการ มาถวายบังคม ทรงพระมหากรุณา
นายทองอยู่ให้เป็นพระยาอนราธบุรีศรีมหาสมุทร ตั้งชนหมื่น

กรมการคามฐานานุกิตเมืองชลบุรี แล้วพระราชทานกระบี่บัง
 เงินหนึ่ง ^๕ เต็มแพรเข็มขาวดอกใหญ่ ^๕ พันแดงคุมทองเก๋าควหนึ่ง
 เข็มขัดทองประดับพลอยสายหนึ่ง แล้วพระราชทานราโชวาทสั่ง
 ดอนว่า แต่ก่อนท่านประพฤติการอันเป็นอาชกรรมทุกจริตนั้นจงละ
 เลี้ยว จงประพฤติกุศลสุจริตให้สมควรด้วยฐานานุกิตแห่งท่าน จะ
 ใ^{๒๗}โตเป็นเกียรติยศสืบไปในกัลปาวสาน จะเป็นพาสณาติดตามไปใน
 อนาคต แล้วจึงพระราชทานเงินตราไว้สองช้าง สำหรับส่งเคราะห์
 แก่สมณพราหมณาจารย์ประชากรราษฎรผู้ยากไร้เจ็บไข้ ซึ่งขัดสน
 ด้วยข้าวปลาอาหารนั้น จึงตรัสสั่งพระยาอนราธูว่า ผู้ใดจงใจอยู่
 ในสำนักท่าน ท่านจงโอบอุ้มอาร^๕เลี้ยงดูไว้ให้เป็นผล ถ้าผู้ใด
 มี^{๒๘}นำใจใส่ความภักดีจะติดตามเราออกไป ท่านจงอย่ามี^{๒๙}นำใจจ้องฉ้อฉล
 มี^{๓๐}ปมทิศาปราโมทย์อย่าได้ขัดขวาง ช่วยส่งผู้^๕นั้นออกไปให้ถึง
 สำนักแห่งเรา อย่าให้เป็นเหตุการณ์ประการใดได้ และท่านจง
 บำรุงพระบวรพุทธศาสนา อาณาประชาราษฎรให้ทำมาหากินโดย
 ภูมิ^๕ดำเนิน อย่าให้มี^๕โจรและร้ายเบียดเบียนพ^๕แก่กันได้ แล้ว
 พระราชทานเงินตราแก่สัป^๕เทรื่อ ให้ชนทรากกเลวระอันอดอาหาร
 ตาย^๕นั้นเผา^๕เสีย พระราชทานบังสุกุล^๕ทาน แล้วพระราชทานเงิน
 ครัวอาหารแก่ยากจนพลพคนเมืองชลบุรีเป็นอันมาก แล้วอุทิศ

กลับนำพระราชทานพระราชกศให้แก้หมื่นเปรตไปใน ปร โลก นั้น
เพื่อเป็นนบจยแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ ครั้นณวัน....

ศก....เสด็จกลับมาเมืองระยอง

ฝ่ายพระยาจันทบุรีซึ่งถวายสัตย์ปฏิญาณว่าจะมารับเสด็จนั้น
จะได้มาตามสัญญาหาได้ ด้วยชนรามหมื่นของเป็นคนอาสาคณิน
ยุงว่ากล่าวให้คิดประทุษร้าย ตกแต่งบ้อมค่ายคปรตหอรบ
เชิงเทิน ตระเตรียมโยธาทหารสรรพด้วยเครื่องศาสตราวุธ
บนโขนน้อยน้อยเสร็จแล้ว จึงคิดบายแต่งให้พระสงฆ์สรูปขึ้นมา
เชิญเสด็จเข้าไปในเมืองจันทบุรี แล้วจึงจะกมจับพระองค์ พระสงฆ์
สรูปมาทั้น เสด็จไปเมืองชลบท พระสงฆ์นั้นกยอยู่ทวนเมือง
ระยอง ครั้นเสด็จมาถึงเมืองระยองเพลาเช้า จึงเข้าไปถวาย
พระพรตามเรื่องราวพระยาจันทบุรีไซ้ให้มานั้น จึงทรงพระดำริ
ด้วยพระวิจารณ์ญาณอันคมกริภาพกัทรบว่า กรรมนิมิตต์จึงจำ
ให้เป็นไปตามเหตุนี้ ครั้นรุ่งขึ้นเพลาเช้า จึงมีพระราชบริหาร
ดำรัสด้วยนายทัพนายกองทั้งปวงว่า พระยาจันทบุรีให้พระสงฆ์
มารับเรา ใครจะเห็นร้ายคปรการใดบ้าง นายทัพนายกอง
ปรึกษาพร้อมกันแล้วกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงเห็นว่า

พระยาจันทบุรีคิดประทุษร้ายเบิ่นม่นคง จึงตรัสว่าเมื่อเหตุเป็นฉนั้น
แล้ว ชอบจะไปหรืออย่าไปประการใด นายทัพนายกองพร้อมกัน
กราบทูลว่า ควรจะเสด็จพระราชดำเนินไป ด้วยจะได้ประโยชน์
สองประการ ประการหนึ่งแม้ว่าพระยาจันทบุรีจะเสียดัดคิด
ประทุษร้ายก็ดี จะได้ทราบให้เสียพยศอันร้าย ถ้าพระยาจันทบุรี
ยังตั้งอยู่ในความดี ก็จะได้พระราชทานราโชวาทสั่งสอนให้ตั้ง
อยู่โดยยุติธรรม ก็จะได้เห็นอกสงนพราหมณ์อาณาประชาราษฎร
ทั้งปวง จะได้เป็นอายุพระศาสนาสืบไปในอนาคตสมัยนั้น

ครั้น วันพฤหัสบดี ค่ำ เพลาเช้า อู่ชาโยค ยาม พุธหัตถี
ตรัสให้ยกพลนิทราด้วยเครื่องสรรพาวุธออกจากเมืองระยอง
พระสงฆ์รูปนำเสด็จมาประทับรอนแรม โดยระยะทาง ทำวันถึง
ตำบลบ้านบางกะจะหัวแขวน ครั้นณวันจันทร์ค่ำ.... จึงยกไปใกล้
เมืองจันทบุรี

ฝ่ายพระยาจันทบุรี จึงให้หลวงปลัดกับขุนหมื่นมีชื่อออกมา
นำทัพ คิดเป็นกลอุบายจะให้กองทัพหลวงเดียวไปข้างทางใดเมือง
จะให้ข้ามน้ำไปปากตะวันออก แล้วจะยกพลทหารออกโจมตีเมื่อ
ข้ามน้ำนั้น ครั้นตรัสทราบจึงให้นายบุญมีมหาเด็กขึ้นม้าควบไป
ห้ามทหารกองหน้า มิให้ไปตามทางหลวงปลัดนั้น ให้กลับมา

ตามทางขวาตรงจะเข้าประตูท่าช้าง เลี้ยวประทับพลตำบลวัดแก้ว
ริมเมืองจันทร์ จึงให้พลทหารตั้งกองทัพล้อมรอบพระวิหารวัด
แก้วซึ่งเสด็จประทับอยู่นั้น

ฝ่ายพระยาจันทร์ ก็ให้พลทหารขึ้นประจำรักษาหน้าแล้ว
จึงใช้ขุนพรหมขีบาตผู้เป็นพระทนาย นายเดิม นายแก้วแขก
พระท่ามระงพอน นายเม้งแขก ออกมาต้อนรับเชิญเสด็จเข้าเมือง
จึงตรัสว่าพระยาจันทร์ให้มาเชิญเราเข้าไปนเห็นไม่ต้องตาม
ประเพณีธรรมเนียม ด้วยเหตุว่าผู้น้อยควรจะกระทำสัมมาคารวะต่อ
ผู้ใหญ่จึงจะชอบเป็นมงคลแก่ตัว และจะให้เราเป็นผู้ใหญ่เข้าไปหา
ท่านอนเป็นผู้หยกถอนนนั้น มิบงควรเป็นมงคลแก่พระยาจันทร์
เลย เรายังไม่เข้าไปก่อน ให้พระยาจันทร์ออกมาหาเรา เรา
จะได้แจ้งเนื้อความซึ่งขัดข้องในใจเรา ด้วยขุนราม หมื่นช่องอัน
เป็นน้องจางมิตร์เราเข้าไปอยู่ด้วยพระยาจันทร์ จะทำให้เราทั้งสอง
มีน้ำจิตพิโรธแดงกัน แม้พระยาจันทร์จะมีออกมาหาเราก็ดี
จงตั้งแต่ขุนรามหมื่นช่องออกมากระทำความดีแก่เราแล้ว เรา
จะเข้าไปด้วยมิได้แดง เราตั้งเมตตาจิตตักเอ็นดูพระยาจันทร์
ประจักษ์อยู่ในอุทรเดียวกันทั้งเรา ถึงพระยาจันทร์จะทำร้ายแก่
เรา - เราก็มิได้ตอบแทนจะรักษาเมตตาธรรมนั้นไว้ ด้วยพระยา

จันทบุรีมิได้มีพร้อชอันใดกันกับเรา แล้วพระราชทานเงินแก่ขุน
 พรหมขีบาต ขุนพรหมขีบาตก็กลับเข้าไปว่ากล่าวตามคำร้องนั้น
 พระยาจันทบุรีจึงใช้ให้พระท่ามระงพอนกับคนมืขอเขาของเสวยออก
 มาถวาย ให้พระส่งซึ่งรูปซึ่งนำเสด็จมานั้นออกมาถวายพระพรว่า
 พระยาจันทบุรีให้เชิญเสด็จเข้าไป ครั้นว่าในเมืองจันทบุรีนี้ไม่มี
 ข้าราชการจะใช้แล้วหรือจะใช้สมณะ แล้วจึงมีพระราชบริพารดำรัส
 แก่พระส่งซึ่งว่า ความนี้โยมก็ได้ตั้งไปแก่ขุนพรหมขีบาตแล้ว
 ขอผู้เป็นเจ้าจงไปบอกแก่พระยาจันทบุรีว่า ข้าขุนราม หมื่นชอง
 เป็นนิจจามิตรแก่ข้าพเจ้า ยุยงพระยาจันทบุรี พระยาจันทบุรีห้าม
 แก่ความจะฟังเขาถ้อยคำอายเหตานั้น ก็จะเกลี้ยทวักเขนตักกัน ถ้า
 แะพระยาจันทบุรีคงอยู่ในสัตย์ไมตรี ก็จงส่งขุนราม หมื่นชอง
 ออกมากระทำความสัตย์เกลี้ยเถิด พระส่งซึ่งก็ถวายพระพรตามา
 ว่าแก่พระยาจันทบุรี พระยาจันทบุรีจึงใช้หลวงปลัดออกมาทูลว่า
 พระยาจันทบุรีทจะมีใดคงอยู่ในสัตย์ดีความภักคณันท์หาไม่ได้ จะใคร่
 ส่งขุนราม หมื่นชองออกมาอยู่ แต่ขุนราม หมื่นชองกลัวพระ
 ราชอาชญา ด้วยตัวนั้นเป็นคนผิดจะออกมาไม่ได้ จึงคิดว่าพระยา
 จันทบุรีมิได้คงอยู่ในสัตย์แล้ว เห็นว่าขุนราม หมื่นชองจะช่วย

บ้องกันเมืองไว้ได้ ก็ให้เร่งตกแต่งบ้านเมืองไว้ให้มั่นคงเกิด เรา
จะดีเขาให้ได้

แล้วจึง ครัสต์ตั้งโยธาทหารทั้งปวงให้หุง อาหารรับประทาน
แล้ว เหลือนั้นตั้งให้สาตเทหุบด้อยหม้อข้าวหม้อแกงเลี้ยงจน
ในเพตาด่างคืนวันนั้นจะเข้าดีเขาเมืองจันทบุรีให้ได้ ไปกินข้าวเข้า
เขาในเมือง ถ้ามิได้ก็ให้ตายเสียด้วยกันจงพร้อมกันทีเดียว

ครั้นณวันอาทิตย์ ๗ ค่ำ ก็กราช ๓๓๒๘ ปีกุนนพศก
เพลาสามยามเป็นยามเสวยปดอทอง ครัสต์ให้ยกทัพพายหน้าต่อ
ที่คือด่านเข้าดีเมืองจันทบุรี จัดทหารไทยจันทอมเข้าไปประจำด้าน
อยู่ทุกด้าน เพลาจะเข้าอย่าให้ให้ร้องชนก่อน ถ้าเข้าได้แล้วให้
ให้ร้องชนพร้อมกัน จึ่งทรงช้างพระที่นั่งพวงศรมญชรวรเข้าทะลาย
ประตูเมือง โยธาทหารซึ่งรักษาประตูและล้อมเชิงเทินนั้น ยิงบัน
ใหญ่หน่อยเดียวหนึ่งท่าฝน จะได้ถูกต้องโยธาผู้ใดผู้หนึ่งนั้นห้ามได้
ตลอดทั้งช้างพระที่นั่งไป ความญช้างจึงเกี่ยวพวงศรมญชวให้ถอย
ออกมา ทรงพระ โกรชเงอพระแสงจะลงพระราชอาชญา นายท้าว
ช้าง นายท้าวช้างขอพระราชทานอภัยโทษได้ จึ่งทรงพระแสงกริช
แทงพวงศรมญชรวรเข้าทะลายประตูเมืองพังลง ทหารหน้าช้าง
ถอยเข้าไปได้ ให้ให้ร้องชนพร้อมกันครุพระราชทานสัญญาไว้นั้น

ฝ่ายทหารซึ่งอยู่รักษาประตูและหน้าทเชิงเทนนัน แยกคันทัน
ออกจากเมือง พระยาจันทบุรีพาบุตรภรรยาหนีออกจากเมืองลงเรือ
ไปปากน้ำพุทไธมาศ พลโยธาทหารไทยจันทบุรีเข้าไปจับได้ครอบครัว
หิรัญสุวรรณ วัคคา ัญญาหาร บินจ่าง มณฑก นกสับ คามศิลา
สุวรรณพาวุธทั้งปวงเป็นอันมาก ก็เสด็จมายังอยู่ณเมืองจันทบุรี

ฝ่ายหลวงนายศักดิ์ เป็นเชื้อแซกออกไปราชการณเมือง
จันทบุรีแต่ก่อนทัพพะมายังไม่มาล้อมกรุงเทพมหานครนั้น ยังค้าง
อยู่ในเมือง จึงมาเผ่าถวายเป็นข้าราชการสืบไป ก็โปรดเจียง
ไฉ่ด้วยเป็นข้าราชการเกียรตินับธรรมเนียม จะได้ปรีการาชการ
การงานทั้งปวง แล้วจึงตั้งฐานันดรตำแหน่งผู้ใหญ่และผู้น้อย
แก่ผู้มีความชอบตามสมควรแก่คุณานุปรัดวันทุกนาย แล้วโปรด
พระราชทานบำเหน็จรางวัลสิ่งของทองเงินต่าง ๆ แจกทั่วกันแล้ว
จึงเสด็จดำเนินทัพจากเมืองจันทบุรีโดยทางสถลมารคออกไปเมือง
ตราด ดำรัสให้พระรามพิชัยกับหลวงราชวินทร์เป็นแม่กอง
ทัพเรือ เรือประมาณห้าสิบลำยกไปทางทะเล ขณะเมื่อเสด็จ
ยাত্রาทัพพบยกไปครั้งนั้น ด้วยเดชพระบารมีบนดาดฝนตกเจ็ด
วันเจ็ดคืนตามระยะทางไปจนบรรลุดังเมืองตราด เกดยกถ่มอาณา
ประชาราษฎร์ให้อยู่เย็นเป็นสุข แล้วได้ทราบข่าวว่าดำเกาจีน

ถูกคำมาทอด อยู่ ณ ท้องทะเล หน้าปากน้ำเมืองตราด เป็นหลายคำ
จึงให้ข้าหลวงไปหาตัวนายสำเภาเข้ามาโดยดี และนายสำเภา
ขัดแย้งไม่มา กลับต่อรบยิงเอาเรือข้าหลวง ข้าหลวงกลับเข้ามา
กราบทูลถึงทรงพระพิโรธ จึงเสด็จลงเรือใหญ่ยกกองทัพเรือออก
ไปล้อมไว้คนหนึ่ง พวกจีนนายสำเภายังไม่อ่อนน้อม ครั้นเพล
รุ่งเช้าจึงตรัสตั้งนายทัพนายกองให้ยกเข้าดักสำเภา พวกจีนต่อรบ
ยิงปืนโต้ตอบกันอยู่ประมาณกลางวัน พดข้าหลวงบนชนสำเภาได้
ได้ฆ่าฟันจีนบนสำเภาคายเป็นหลายคน พวกจีนถูกคำพายแพ
เก็บได้ทรัพย์สิ่งของทองเงินและผ้าแพรเป็นอันมาก และจีนเจม
ผู้เป็นใหญ่กว่านายสำเภาทางปวง ก็อ่อนน้อมยอมส่งวามภักดี นำ
เอาบุตรหญิงคนหนึ่งมาถวาย ในเวลานั้นเสด็จกลับมาณเมือง
จันทร์ โดยทางทะเล ตั้งยบยังอยู่ต่อเรือรบณเมืองจันทร์ประมาณ
สามเดือนได้เรอรอยดำเคษ

ฝ่ายข้างกรุงเทพมหานคร เมื่อกองทัพพม่ายกกลับไปแล้ว
จึงพระนายกองของผู้รักษากรุง ก็ใช้คนให้ไปเที่ยวค้นหาพระเจ้า
แผ่นดินทุกแห่งทุกตำบล จึงไปพบที่สุ่มทุมไม้ใกล้บ้านจิก อด
อาหารมิได้เสวยถึงสิบเอ็ดสิบสองวัน คนทงนั้นจึงห้ามพระองค์มา
ลงเรือรบขึ้นไปณค่ายโพธิ์สามต้น พอลงก็ดับศุนย์ต้นพระชนม์

และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ อยู่ในราชสมบัติ
 เกือบกึ่งศตวรรษ

รวมสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินซึ่งเสวยราชสมบัติในกรุงเท
 พมหานครศรีอยุธยาขึ้น ตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นปฐมแรก
 สร้างกรุงเทพนครนั้น ครบเท่าถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่
 นั่งสุริยามรินทร์เป็นพระองค์สุดท้าย กรุงเทพนครศรีอยุธยา
 นั้น นับกษัตริย์ได้สามสิบสี่พระองค์ด้วยกัน และอายุพระนคร
 ตั้งแต่แรกสถาปนาในศักราช ๗๑๒ ปีชาดไทยก็ ครบเท่าจน
 เต็มในศักราช ๑๓๒๘ ปีกุนนพศกนั้น คิดอายุพระนครได้ ๕๑๗
 ปีโดยกำหนด

ฝ่ายพระนายกองจึงให้เชิญ พระศพไปฝัง ณ โศกพระเมรุที่
 ถวายพระเพลิงในพระนครนั้น ต่อจัดแจงการบ้านเมืองราบคาบแล้ว
 จึงจะคิดการถวายพระเพลิง

ขณะนั้นแต่บรรดาประชาชนทั้งหลาย ซึ่งหนีพม่าหลบภัย
 นั้น ต่างคนต่างคุมสมัครพรรคพวกครอบครัวอยู่เป็นพวกเป็นเหล่า
 ผู้ใดที่มั่งมีเข้มแข็งก็ตั้งตนเป็นนายชุมนุม ต้องคุมคนของผู้นั้น
 ครอบครองเป็นอันมากตั้งชุมนุมอยู่แห่งหนึ่ง แต่ชุมนุมตั้งอยู่ดังนี้
 มีในจังหวัดแขวงกรุงและแขวงหัวเมืองและส่วน และหัวเมืองอื่น

ฝ่ายเหนือฝ่ายใต้เป็นอันมากหลายแห่งหลายตำบล ขัดสนด้วย
ข้าวปลาอาหารและเกลือไม่มีจะกิน ต่างรบฟุ้งชิงอาหารแก่กัน
ชุมนุมกันไปที่ชุมนุมนั้น ชุมนุมนั้นยกไปที่ชุมนุมโน้นต่อ ๆ กัน
ไป ที่นายชุมนุมไหนเข้มแข็งก็มีชัยชนะ และเกิดฆ่าฟันกันเป็น
จลาจลไปทั่วทั้งแผ่นดินในเขตต์แดนแคว้นแคว้นสยามประเทศ เหตุ
ว่าหาเจ้าแผ่นดินจะปกครองมิได้ เหมือนตุ๊กตักันตรกัลป์ และ
ทุพภิกขัณตรกัลป์ และพระราชวงศ์อันวงศ์ซึ่งเหลืออยู่ พระมามีได้
เขาไปนั้น ตกอยู่ณค่ายโพธิ์สามต้นกมบาง ทนไปเมืองอื่นนั้น
กมบาง และเจ้าฟ้าสุริยาหนิง เจ้าฟ้าพันทิวดีหนิง เจ้าฟ้าจันทวิ
หนิง พระองค์เจ้าพุกทองหนิง ถึงพระองค์เป็นราชบุตร
พระพุทธรเจ้าหลวงในพระบรมโกศและเจ้ามิตรบุตรกรมพระราชวัง
หนิง หม่อมเจ้ากระจาดบุตรกรมหมื่นจักรสุนทรหนิง หม่อมเจ้ามณ
บุตรกรมหมื่นเสด็จพุกทองหนิง หม่อมเจ้าฉิมบุตรเจ้าฟ้าจันทหนิง เจ้า
ทนต์ตกอยู่กับพระนายขององค์ค่ายโพธิ์สามต้น อนึ่งพระองค์เจ้า
ทนต์บุตรสมเด็จพระอัยยกาหนิง พวกชาวไทยพาหน่อออกไปณเมือง
จันทบุรี เจ้าตากก่อกองกระหับเคียงคูไว้ และเจ้าจุ้ย เจ้าศรีตั้ง
บุตรกรมพระราชวังนั้น หนีออกไปอยู่เมืองพุทไธมาศ อนึ่งขุนนาง

ข้าราชการซึ่งเหลืออยู่นั้น ทดกอยู่กับพระนายของกรมบาง ทันท
ไปยอห้วเมืองเหนือไคต่าง ๆ กรมบาง และนายสดจันตามหาดเล็ก
นั้นหนีออกไปสำนักอยู่นเมืองชลบุรี ครั้นรู้ว่าเจ้าตากออกไป
ไปตั้งอยู่นเมืองจันทบุรี จึงพาพรรคพวกบ่าวไพร่เดินบกออกไป
เขาพึ่งอยู่ด้วยเจ้าตาก เจ้าตากกรบไวชบเลี้ยงคงเป็นพระมหา
มณเฑียร เพราะรู้จักคนเคยกันมาแต่ก่อนกรุงยังไม่เสีย

ในขณะนั้นห้วเมืองคงตัวเป็นเจ้าชนนอกหลายตำบล คือเจ้า
พระยาพิษณุโลก (เรือง) ก็คงตัวเป็นเจ้าชนนอกตำบลหนึ่ง และ
พระสังฆราชาเมืองสว่างคบุรี นามเดิมชอมหาเรือน ชาตภูมิเป็น
ชาวเหนือ แต่ตงมาเล่าเรียนพระไตรปิฎกณกรุง ไคเป็นทพระ
พากตเถระราชาคณะอยู่วัดศรีโยชยา ภายหลังทรงพระกรุณา
โปรดให้ตงขึ้นไป เป็น ท พระสังฆราชา ณ เมืองสว่างคบุรี แต่ครั้ง
แผ่นดินพระบาทเจ้าหลวง และมีสมัครพรรคพวกผู้คนนับถือมาก
ครั้นรู้ว่ากรุงเสียแก่พะม่าแล้ว จึงต้องล้มผู้คนเขาคด้วยเป็นหลาย
เมือง คงตัวชนเป็นเจ้าอกตำบลหนึ่ง แต่หาตั้งออกเป็นคฤหบดีไม่
คงอยู่ในเพศสมณะแต่หนึ่งห่มผ้าแดง คนทั้งปวงเรียกว่าเจ้าพระ
ฝาง บรรดาเจ้าเมืองกรมการหัวเมืองฝ่ายเหนือ คงแต่เหนือเมือง
พระพิษณุโลกขึ้นไป ก็คงตัวเกรงหนีบถอยู่ในอำนาจอหังสน และ

เมืองเหนือครึ่งหนึ่งมีเจ้าชนสองแห่ง แบ่งแผ่นดินออกเป็นสองส่วน
 ตั้งแต่เมืองพระพิษณุโลก ลงมาจนถึง เมืองนครสวรรค์ กับ แคว
 ปากน้ำโพเป็นอาณาเขตต์ข้างเจ้าพระพิษณุโลก ตั้งแต่เหนือ
 เมืองพระพิษณุโลก ขึ้นไป จนถึงเมืองน้ำปาดกะทิงแดนลาวกับแคว
 แม่น้ำปากพองเป็นอาณาเขตต์ข้างเจ้าพระฝาง เจ้าพระฝางตั้งแต่ง
 นายทัพนายกองแสนพระสงฆ์ท่งต้น คือพระครูศรีมานนทหนึ่ง
 พระครูเพชรรัตนหนึ่ง พระอาจารย์จันทรหนึ่ง พระอาจารย์ทอง
 หนึ่ง พระอาจารย์เกิดหนึ่ง แคว้นเป็นอัฐซิมได้ระยายแก่บาป
 ท่งนั้น แคว้นจืดแจ่มกของทัพยกลงมาตีเมืองพระพิษณุโลก ตั้งค่าย
 ล้อมเมืองทั้งสองฟากน้ำ และเจ้าพระพิษณุโลกยกพลทหารออก
 ต่อรบเป็นสามารภ ทัพฝางจะหักเอาเมืองมิได้ แต่รบกันอยู่
 ประมาณหกเดือน ทัพฝางก็พากันเลิกกลับไปเมือง

ฝ่ายแผ่นดินข้างบกษไตกมเจ้าชนนอกตำบลหนึ่ง คือเมือครึ่ง
 กรุงยังไม่เดียนั้น ทรงพระกรุณาโปรดให้พระยาราชสุภาวดีออกไป
 ครองเมืองนครศรีธรรมราช ให้หลวงนายดีท้อออกไปเป็นพระปลัด
 และเจ้าพระยานครศรีธรรมราชนั้นถูกอุทธรณ์ต้องถอด ถัดเข้า
 มาณกรุง จึงโปรดให้พระปลัดว่าราชการเมืองอยู่ ภายหลังยัง
 หาได้ตั้งเจ้าเมืองไม่ ครั้นพระปลัดรู้ข่าวว่ากรุงเทพมหานครเสีย

แก่พระมา หาทะเจ้าแผ่นดินมิได้แล้ว จึงตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าครอง
เมืองนครศรีธรรมราช คนทั้งหลายเรียกว่าเจ้านคร มีอาณาเขตต์
แผ่ไป ฝ่ายข้างนอกถึงแดนเมืองแขก ข้างในถึงเมืองชุมพรเมือง
ปะทิว แบ่งแผ่นดินออกไปอีกส่วนหนึ่ง และราษฎรทั้งหลายใน
หัวเมืองบักขี้ไต่ฝ่ายตะวันตก ก็นับถืออยู่ในอำนาจเจ้านครทั้งสิ้น
แล้วตั้งแต่งขุนนางตามตำแหน่งเหมือนในกรุงเทพมหานครนั้น

ฝ่ายเจ้ากรมหมื่นเทพพิพิธ กับพระยารัตนาธิเบศ์ และขุนนาง
ซึ่งหนีออกไปจากกรุงเทพเป็นหลายนายพาสมัครพรรคพวกไพร่
พลครอบครัวหนีพระมาไปแต่เมืองปราจีนขึ้นทางด้านช่องเรือแตก
ไปณเมืองนครราชสีมาแต่ครั้งกรุงยังไม่เสียนั้น ไปตั้งอยู่ณด้าน
โคกพระยา พอพระยารัตนาธิเบศ์บ้วยลงถึงแก่กรรม กรมหมื่น
เทพพิพิธก็กระทำการปลงศพในที่นั้น

ฝ่ายพระพิมลสังครามเจ้าเมืองนครนายก กับหุดวงนรินทร์
พาไพร่พลและครอบครัวชายหญิงประมาณสามร้อยหนีพระมาไป
ทางเขาพนมโยง ขึ้นไปเมืองนครราชสีมา ไปตั้งอยู่ณด้านบ้าน
จันทัก และพระยานครราชสีมาเป็นอริกันอยู่แต่ก่อน จึงใช้
ทหารให้ลงมาดองฆ่าพระพิมลสังครามกับหุดวงนรินทร์เสีย กวาด
ต้อนผู้คนครอบครัวเข้าไปไว้ในเมืองขึ้น

ฝ่ายกรมหมื่นเทพพิพิธจึงให้หลวงมหาพิชัย และนายทองคำ
นำเอาหมวกฝรังหน่ง เสื้อกระบวนजनหน่ง ผ้าเกยวลายตองผืน
ไปประทานพระยานครราชสีมา ครั้นอยู่ประมาณสองสามวัน
จึงหลวงพดกรมการออกมาเฝ้า กราบทูลว่าพระยานครราชสีมา
เกณฑ์เขมร สร้อยจะให้ออกมาจับพระองค์ลงไป ณ กรุงเทพมหานคร
กรมหมื่นเทพพิพิธตกพระทัยคิดการจะหนี และหม่อมเจ้า
ประยงค์บุตรไม่เห็นด้วยก็ทูลห้ามไว้ แล้วทูลขอเงินตราห้าพัน
กับผ้าสีดิมพัน นำเขาไปเที่ยวแจกพันทนายบ้านสีดิมตองคำบด
เกลี้ยกล่อมคนพวกชาวบ้านมาเข้าด้วย ได้คนสร้อยห้าสิบเศษ

ครั้นถึงวันพุธเดือนสิบขึ้นสิบค่ำจอฮู้ศึก กรมหมื่น
เทพพิพิธจึงให้หม่อมเจ้าประยงค์กับหลวงมหาพิชัย หลวงปราบ
คุมไพร่สามสิบเศษกับพวกชาวบ้านซึ่งมาเข้าด้วยนั้น ยกด้อมเข้า
ไปซุ่มอยู่ในเมือง พอรุ่งขึ้นเป็นวันพระสิบห้าค่ำ พระยานคร
ราชสีมาไม่ทันรู้ตัวจะออกมาทำบุญทั่วคกตาง ก็ยกกรงกันเข้าไป
ด้อมจวน จับตัวพระยานครราชสีมาได้ที่เข้าเสีย แต่หลวงแพ่งผู้
น้องพระยานครราชสีมาหนี โคตชนมำหนีออกจากเมืองทันหา
จับตัวได้ไม่ หม่อมเจ้าประยงค์ให้ยิงปืนใหญ่ขึ้นเป็นฤกษ์ แล้ว
เกณฑ์ให้คน ออก มา รับ เสด็จ กรมหมื่นเทพพิพิธ เข้าไปใน เมือง

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

ประทับอยู่ที่จวน อยู่ประมาณห้าวัน หดวงแพ่งไปชักชวนพระพิมาย
 ซึ่ง^๕เป็น^๕เมือง^๕ชน^๕แก^๕เมือง^๕นคร^๕ราช^๕ส์^๕มา^๕ยก^๕กอง^๕ทัพ^๕เข้า^๕มา^๕ล้อม^๕เมือง^๕
 นคร^๕ราช^๕ส์^๕มา^๕เข้า^๕ได้^๕ กรม^๕หมื่น^๕เทพ^๕พิ^๕พิ^๕ช^๕ให้^๕เก^๕ณ^๕ท^๕คน^๕ชาว^๕เมือง^๕
 ชน^๕ร^๕ก^๕ษา^๕ห^๕น^๕า^๕ท^๕เซ^๕ง^๕เท^๕น^๕ ได้^๕คน^๕น^๕้อย^๕เพ^๕ระ^๕ชาว^๕เมือง^๕ไม่^๕เค^๕ม^๕ใจ^๕
 ห^๕น^๕ไป^๕เด^๕ย^๕มา^๕ก^๕ ผู้^๕คน^๕ช^๕ง^๕ชน^๕อยู่^๕ร^๕ก^๕ษา^๕ห^๕น^๕า^๕ท^๕กา^๕แพ^๕ง^๕น^๕น^๕เ^๕า^๕บาง^๕น^๕ัก^๕
 ค^๕อ^๕ร^๕บ^๕ค^๕ำ^๕น^๕า^๕ท^๕า^๕น^๕อยู่^๕ไ^๕ด^๕ล^๕ว^๕น^๕ พ^๕ว^๕ก^๕ก^๕อง^๕ท^๕พ^๕ระ^๕พิ^๕มา^๕ย^๕ ห^๕ด^๕ว^๕ง^๕แพ^๕ง^๕ก^๕บ^๕น^๕
 เข้า^๕เม^๕อง^๕ไ^๕ด้^๕ ข^๕ำ^๕ง^๕ค^๕ำ^๕น^๕บ^๕อ^๕ม^๕ว^๕ด^๕พ^๕าย^๕พ^๕จ^๕บ^๕ไ^๕ด้^๕ค^๕ว^๕ห^๕ม^๕อ^๕ม^๕เจ้า^๕ป^๕ระ^๕ย^๕ง^๕ค^๕
 เจ้า^๕ด^๕าร^๕า^๕ เจ้า^๕ช^๕าร^๕า^๕ บ^๕ุ^๕ค^๕ร^๕ก^๕ร^๕ม^๕ห^๕ม^๕เ^๕น^๕เท^๕พ^๕พิ^๕ช^๕ ก^๕บ^๕พ^๕ระ^๕พิ^๕ช^๕ย^๕ร^๕า^๕ชา^๕
 ห^๕ด^๕ว^๕ง^๕ม^๕หา^๕พิ^๕ช^๕ย^๕ และ^๕ชน^๕ห^๕ม^๕เ^๕น^๕ น^๕าย^๕ห^๕ม^๕ว^๕ด^๕น^๕าย^๕ก^๕อง^๕ช^๕ำ^๕เด^๕ย^๕เ^๕น^๕ห^๕ด^๕าย^๕
 ค^๕น^๕ และ^๕บ^๕ุ^๕ค^๕ร^๕เจ้า^๕ก^๕ร^๕ม^๕ห^๕ม^๕เ^๕น^๕เท^๕พ^๕พิ^๕ช^๕ท^๕เ^๕น^๕ช^๕า^๕ย^๕น^๕น^๕ ยัง^๕เ^๕ล^๕ด^๕อ^๕อยู่^๕แต่^๕
 ห^๕ม^๕อ^๕ม^๕เจ้า^๕ท^๕น^๕อ^๕ย^๕ๆ^๕ก^๕บ^๕ห^๕ม^๕อ^๕ม^๕เจ้า^๕ห^๕ญ^๕ิง^๕ ห^๕ด^๕ว^๕ง^๕แพ^๕ง^๕จะ^๕ให้^๕ป^๕ระ^๕ห^๕าร^๕ก^๕ร^๕ม^๕
 ห^๕ม^๕เ^๕น^๕เท^๕พ^๕พิ^๕ช^๕ย^๕เ^๕น^๕ พ^๕ระ^๕พิ^๕มา^๕ย^๕ข^๕อ^๕ช^๕ว^๕ค^๕ไ^๕ด้^๕ จ^๕ึง^๕เซ^๕ญ^๕เ^๕ด^๕ค^๕ำ^๕ไป^๕อยู่^๕ณ^๕เม^๕อง^๕
 พ^๕ิ^๕มา^๕ย^๕ ห^๕ด^๕ว^๕ง^๕แพ^๕ง^๕ก^๕ไ^๕ด^๕เ^๕น^๕เจ้า^๕เม^๕อง^๕น^๕คร^๕ราช^๕ส์^๕มา^๕ และ^๕พ^๕ระ^๕พิ^๕มา^๕ย^๕
 น^๕น^๕ร^๕ก^๕ไ^๕คร^๕น^๕บ^๕ถ^๕อ^๕ก^๕ร^๕ม^๕ห^๕ม^๕เ^๕น^๕เท^๕พ^๕พิ^๕ช^๕ว^๕า^๕ เ^๕น^๕ว^๕ง^๕ค^๕ำ^๕ร^๕า^๕ช^๕ระ^๕ก^๕ด^๕ห^๕ว^๕ย^๕
 ท^๕ำ^๕น^๕บ^๕ำ^๕ร^๕ง^๕ไ^๕ด้^๕ คร^๕น^๕ร^๕ู้^๕ช^๕ำ^๕ว^๕า^๕ก^๕ร^๕ง^๕เด^๕ย^๕แ^๕ก^๕ะ^๕ม^๕ำ^๕เด^๕ว^๕ พ^๕ะ^๕ม^๕ำ^๕ก^๕ว^๕า^๕ด^๕เ^๕า^๕
 พ^๕ระ^๕ร^๕า^๕ช^๕ว^๕ง^๕ค^๕ำ^๕ว^๕ง^๕ค^๕ำ^๕ไป^๕ส^๕ั้น^๕ จ^๕ึง^๕ย^๕ก^๕ก^๕ร^๕ม^๕ห^๕ม^๕เ^๕น^๕เท^๕พ^๕พิ^๕ช^๕ย^๕เ^๕น^๕พ^๕ระ^๕เจ้า^๕
 แ^๕่น^๕ค^๕ิ^๕น^๕ส^๕ับ^๕พ^๕ระ^๕ว^๕ง^๕ค^๕ำ^๕พ^๕ระ^๕เจ้า^๕แ^๕่น^๕ค^๕ิ^๕น^๕ค^๕อ^๕ไป^๕ ร^๕ี^๕ย^๕ก^๕ว^๕า^๕เจ้า^๕พ^๕ิ^๕มา^๕ย^๕ เจ้า^๕
 พ^๕ิ^๕มา^๕ย^๕จ^๕ึง^๕ต^๕ง^๕ พ^๕ระ^๕พิ^๕มา^๕ย^๕เ^๕น^๕เจ้า^๕พ^๕ระ^๕ย^๕ำ^๕ค^๕ิ^๕ร^๕ี^๕ย^๕ว^๕ง^๕ค^๕ำ^๕ผู้^๕ด^๕ำ^๕ร^๕ี^๕จ^๕ร^๕า^๕ช^๕า^๕ว^๕

ตั้งนายตำบลผู้ใหญ่เป็นพระยามหานทร ตั้งบุตรผู้น้อยเป็น
พระยาอรรณวาสีราชเรียกว่าพระยาน้อย

ในขณะเมื่อกรุงเสียแล้วนั้น พวกข้าราชการและเชือกคัม
คณกรง หนีขึ้นไปอยู่กับพระเจ้าพม่ายเป็นอันมาก จึงโปรดตั้งให้
เป็นขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยตามสมควรแก่คนานุรูป แต่ยังหาครบตาม
ตำแหน่งไม่ และเจ้าพระยาศรีสรียวงศ์จึงคิดกับบุตรทั้งสองว่า จะ
จับหลวงแพ่งเจ้าเมืองนครราชสีมาฆ่าเสียให้สิ้นเดียนหน้า ขณะ
นั้นหลวงแพ่งทำบุญให้มัสการ เจ้าพระยาศรีสรียวงศ์กับพระยาทั้ง
สองผู้บุตร จึงพาทหารซึ่งมีฝีมือสืบคนกับไพร่พลหารอยแยกจาก
เมืองพม่ายมาณเมืองนครราชสีมา ฝ่ายหลวงแพ่งไม่ทันรู้ตัวว่าเขา
คิดร้าย ใจอยู่ว่าเป็นมิตรกัน และพระยาทั้งสามก็เข้านั่งดูละคร
ด้วยกันกับหลวงแพ่ง ครั้นได้ทีเจ้าพระยาศรีสรียวงศ์ก็ฟันหลวง
แพ่ง พระยามหานทรฟันนายแก้ว พระยาอรรณวาสีราชฟันนาย
ย่นตายทั้งสามคน พวกทหารเมืองพม่ายก็ฆ่าฟันทหารเมืองนคร
ราชสีมาตายเป็นอันมาก เจ้าพระยาศรีสรียวงศ์ให้พระยาอรรณวาสี
ราชตั้งอยู่ณบ้านจ้อหอ รักษาเมืองนครราชสีมา แล้วเจ้า
พระยาศรีสรียวงศ์ และพระยามหานทรก็กลับไปยังเมืองพม่าย
ตั้งเกลี้ยกล่อมผู้คนบำรุงอาณาประชาราษฎร์ และทแกล้วทหารให้

มังกาลสัมบูรณ์ บริบูรณ์ และอาณาเขตคเมืองพม่ายกแบ่งออกเป็น
๗ ส่วนหนึ่ง ตั้งแต่แขวงหัวเมืองตะวันออกฝ่ายตอนไปกระทั่งถึง
แดนกรุงศรีสัตนาคนหุต และกรุงกัมพูชาธิบดี ฝ่ายใต้ลงมาถึง
เมืองสระบุรีตลอดด้านาแควป่าสัก และแผ่นดินครึ่งหนึ่งแบ่งออกเป็น
๗ หาดยี่ส่วนหลายเจ้า ข้างฝ่ายเหนืออีกเป็นสองส่วน คือเมือง
พระพิษณุโลกส่วนหนึ่ง เมืองสวางคบุรีส่วนหนึ่ง ข้างฝ่ายใต้ก็เป็น
สองส่วน คือเมืองจันทบุรีฝั่งทะเลฟากตะวันออกส่วนหนึ่ง เมือง
นครศรีธรรมราชฝั่งทะเลฟากตะวันตกส่วนหนึ่ง ข้างฝ่ายตอนด้าน
ตะวันออกนั้น คือเมืองพม่ายี่ส่วนหนึ่ง และแผ่นดินส่วนกลางเป็น
ของพระนายกองโพธิ์สามต้นส่วนหนึ่ง เป็นหกแดนหกเจ้าด้วยกัน

ในขณะนั้นฝ่ายเจ้าตากซึ่งคงอยู่นเมืองจันทบุรีต่อเรือรบ
ดำเร้ว ได้ทราบข่าวว่ากรุงเทพมหานครเสียแก่พม่าแล้ว สมน
พราหมณาจารย์ และราชตระกูลสุริยวงศ์ เสนาอำมาตย์ประชา
ราษฎรถึงซึ่งพินาศฉิบหาย พม่ากวาดเขาไปเป็นอันมาก ที่เหลือ
อยู่ก็ได้รับความทุกข์ลำบากอดอาหารล้มตาย และฆ่าฟันกันทุกแห่ง
ทุกตำบล เพราะหาพระเจ้าแผ่นดินมิได้ พม่าตั้งพระนายกอง
ไว้ระงับกรุงเทพมหานคร บรรดาหัวเมืองทั้งปวงก็คิดก่อกวนก่อเกิด
อหังการ ตั้งตัวเป็นเจ้าตนเป็นหลายเมือง แผ่นดินแบ่งออกเป็น

หลายส่วน เกิดจากฉนวนพ่วงกันเป็นหลายพวก และสมณ
พราหมณ์ไพร่ฟ้าประชากรได้ความเดือดร้อนหาที่พึ่งมิได้ ทรง
พระดำริจะปราบยุบเชิญซึ่งเป็นฉนวนให้ตั้งบวราชาบ และจะก่อก
กรุงเทพมหานครให้มั่นคงเป็นราชธานี มีพระราชอาณาเขตคปก
แผ่ไปเป็นแผ่นดินเดียว ทว่จังหวัดแคว้นแคว้นแดนสยามประเทศ
เหมือนดังเก่า จึงดำรัสสั่งนายทพนายกองท่งปวง ให้ตรวจเตรียม
เรือรบครบด้วยพลโยธาสรรพาวุธปืนใหญ่น้อย และเรือดำเตียง
เสบียงอาหารให้พร้อมเสร็จ แล้วตั้งข้าหลวงเดิมผู้มีความชอบ
อยู่ครองเมืองจันทบุรีและเมืองระยองท่งต้องหัวเมืองนั้น

ครั้นถึงณเดือนสิบเอ็ดในปีกุนนพศกนั้น จึงเสด็จยাত্রาพด
ทัพเรือร้อยลำเศษ พดทหารประมาณห้าพันยกจากเมืองจันทบุรี
มาทางทะเล ได้ทราบข่าวว่าพระยาอนุราฐเจ้าเมืองชลบุรีกับหลวง
พด ขุนเชียงอิน มิได้ระพยส่งอันร้าย กลับกระทำโจรกรรมออก
ค้ำชิงดำเภาและเรือถูกค่าอาณิษ เหมือนแต่ก่อน มิได้ตั้งอยู่ใน
จรรโมวาทซึ่งมีพระประสาทตั้งสอนนั้น จึงให้หยุดทัพเรือเข้า
ประทับนเมืองชลบุรี แล้วให้พระยาอนุราฐลงมาเฝ้าณเรือพระ
ที่นั่ง ครั้นตามกรับเป็นลัศย จึงสั่งให้ขุนนางนายทหารไทยจับ

พระยาอนรานุประหารชีวิตเสีย และพระยาอนรานุคงกระพันในคัว
 เทงพันหาเข้าไม่ เพราะด้วยตะตือเป็นทองแดง จึงให้พันชนาการ
 แล้วเอาลงถ่วงน้ำเสียในทะเลถึงแก่กรรม แล้วให้จับหลวงพุด
 และชนอนเชียง ซึ่งร่วมคิดกระทำโจรกรรมด้วยกันนั้นประหาร
 ชีวิตเสีย จึงตั้งผู้มีความชอบเป็นเจ้าเมืองกรมการชนใหม่ให้อยู่
 รักษาเมืองชลบุรี แล้วก็เสด็จยก พลทัพเรือเข้ามาทางปากน้ำ
 เมืองสมุทรปราการถึงเมืองธนบุรี

ฝ่ายเจ้าทองอินซึ่งพระมาตังไว้ให้รักษาเมืองธนบุรีนั้น ก็พา
 พวกพลออกต่อรบประมาณครึ่งหนึ่งก็แตกพ่าย พัดเข้าหลวงจับตัวได้
 ก็ฆ่าเสีย และกรมการทั้งหลายก็หนีไปในเพลากลางคืน ขึ้นไปณ
 ค่ายโพธิ์สามต้นแจ้งความแก่ผู้พระนายกอง พระนายกองจึง
 จัดพลทหารไทยมอญให้มองญานายทัพ ยกทัพเรือมาตังรับ
 อยู่ณพระเนียด ในเพลากลางคืนฉนั้นเรือรบพระยาตากาใหม่ซึ่ง
 บรรทุกกระสุนดินดำมานั้นล่มลง จึงให้ตั้งพระราชอาญาเขียน
 พระยาตากาใหม่และชนนางฝ่ายทหารเป็นหลายคน แล้วครั้งตั้งให้
 เร่งรบยกทัพเรือขึ้นไปถึงกรุงในเพลากลางคืน และมองญานายทัพ
 โพธิ์สามต้นนั้นรู้ข่าวว่าทัพหลวงยกขึ้นมาถึงกรุงเทพ ฯ แล้ว ก็
 เกรงกลัวพระเดชานุภาพมิได้ตั้ง อยู่สู้รบก็ถอยหนีไป ณ ค่ายโพธิ์

สาม^๒คน ครน^๒รุง^๒เซา^๒เบ^๒น^๒ว^๒น^๒เด^๒อ^๒น^๒ด^๒บ^๒ส^๒อ^๒ง^๒ข^๒าง^๒ข^๒น^๒เพ^๒ลา^๒ส^๒าม^๒โม^๒ง^๒เค^๒ษ^๒
ให้^๒พ^๒ล^๒ท^๒ห^๒าร^๒ย^๒ก^๒เซ^๒า^๒ค^๒าย^๒โพ^๒ษ^๒ส^๒าม^๒ค^๒ัน^๒ฟ^๒าก^๒ค^๒ะ^๒ว^๒ัน^๒อ^๒อก^๒ค^๒แ^๒ก^๒ จ^๒ึง^๒ค^๒ร^๒ว^๒ร^๒ั^๒
ด^๒ัง^๒ให้^๒ท^๒ำ^๒บ^๒ัน^๒ไ^๒ด^๒จะ^๒พ^๒า^๒ด^๒เซ^๒า^๒บ^๒ัน^๒ค^๒าย^๒ไ^๒หญ^๒เ^๒ฟ^๒าก^๒ค^๒ะ^๒ว^๒ัน^๒ค^๒ก^๒ ซ^๒ึง^๒ม^๒ก^๒ำ^๒พ^๒ง^๒ท^๒
พ^๒ระ^๒น^๒าย^๒ก^๒อง^๒อย^๒ุ^๒น^๒น^๒ แ^๒ด^๒ะ^๒ก^๒อง^๒พ^๒ระ^๒ยา^๒พิ^๒พิ^๒ช^๒ พ^๒ระ^๒ยา^๒พิ^๒ช^๒ย^๒ ท^๒พ^๒จ^๒ัน^๒เบ^๒น^๒
ก^๒อง^๒ห^๒น^๒าย^๒ก^๒เซ^๒า^๒ค^๒ง^๒ค^๒าย^๒ป^๒ระ^๒ช^๒ิ^๒ค^๒ณ^๒ว^๒ั^๒ค^๒ด^๒ก^๒ด^๒าง^๒ห^๒ำ^๒ง^๒ค^๒าย^๒ไ^๒หญ^๒เ^๒ป^๒ระ^๒มา^๒ณ^๒เจ^๒็ด^๒
เ^๒็น^๒แ^๒ด^๒เ^๒็น^๒ คร^๒น^๒รุง^๒ข^๒น^๒ อ^๒ก^๒ว^๒น^๒ห^๒ง^๒ จ^๒ึง^๒ค^๒าร^๒ว^๒ร^๒ั^๒ให้^๒ท^๒พ^๒จ^๒ัน^๒ก^๒อง^๒ห^๒น^๒
ย^๒ก^๒เซ^๒า^๒ค^๒าย^๒พ^๒ระ^๒น^๒าย^๒ก^๒อง^๒ พ^๒ระ^๒น^๒าย^๒ก^๒อง^๒ก^๒ั^๒ค^๒ม^๒พ^๒ล^๒ท^๒ห^๒าร^๒อ^๒อก^๒ค^๒อ^๒ร^๒บ^๒
ร^๒บ^๒ก^๒ัน^๒ค^๒ง^๒ค^๒แ^๒เซ^๒า^๒จ^๒น^๒เพ^๒ลา^๒เท^๒ย^๒ง^๒ พ^๒ว^๒ก^๒พ^๒ระ^๒น^๒าย^๒ก^๒อง^๒ฟ^๒าย^๒ห^๒ัน^๒เซ^๒า^๒ค^๒าย^๒
ท^๒พ^๒จ^๒ัน^๒ไ^๒ด^๒ค^๒ิ^๒ค^๒ตาม^๒เซ^๒า^๒ไป^๒ใน^๒ค^๒าย^๒ พ^๒ระ^๒น^๒าย^๒ก^๒อง^๒ส^๒ู้^๒ร^๒บ^๒อ^๒ย^๒ุ^๒จ^๒น^๒ค^๒ว^๒ค^๒าย^๒ใน^๒
ค^๒าย^๒น^๒น^๒ พ^๒ว^๒ก^๒พ^๒ล^๒ท^๒พ^๒จ^๒ัน^๒ไ^๒ด^๒ำ^๒ฟ^๒ัน^๒พ^๒ล^๒ท^๒ห^๒าร^๒พ^๒ระ^๒น^๒าย^๒ก^๒อง^๒ด^๒ั^๒ม^๒ค^๒าย^๒ใน^๒
ค^๒าย^๒น^๒น^๒เบ^๒น^๒อ^๒น^๒ม^๒าก^๒ ท^๒เ^๒ล^๒ด^๒อ^๒ย^๒ุ^๒ก^๒ค^๒แ^๒ก^๒ห^๒น^๒ไป^๒จ^๒าก^๒ค^๒าย^๒ แ^๒ค^๒่^๒ม^๒อ^๒ง^๒ญ^๒า^๒
น^๒น^๒พ^๒า^๒พ^๒ร^๒ค^๒พ^๒ว^๒ก^๒ท^๒ห^๒าร^๒ข^๒อง^๒ค^๒ว^๒ห^๒น^๒ข^๒น^๒ไป^๒เ^๒น^๒เ^๒ม^๒เ^๒อง^๒น^๒ค^๒ร^๒ร^๒า^๒ช^๒ด^๒ี^๒มา^๒ไป^๒เซ^๒า^๒
ด^๒ว^๒ย^๒พ^๒ระ^๒ยา^๒ว^๒ร^๒ว^๒ง^๒ค^๒ำ^๒ชิ^๒ร^๒า^๒ช^๒ ซ^๒ึง^๒ค^๒ง^๒อ^๒ย^๒ุ^๒ณ^๒ค^๒ำ^๒น^๒จ^๒อ^๒ห^๒อน^๒น^๒

ฝ^๒าย^๒เจ^๒ำ^๒ค^๒า^๒ก^๒ค^๒ร^๒น^๒ด^๒ไ^๒ค^๒าย^๒โพ^๒ษ^๒ส^๒าม^๒ค^๒ัน^๒ด^๒ว^๒ จ^๒ึง^๒เ^๒ด^๒จ^๒ั^๒ค^๒ด^๒ว^๒ย^๒พ^๒ล^๒
โย^๒ช^๒า^๒ท^๒ห^๒าร^๒ห^๒่^๒เซ^๒า^๒ไป^๒ใน^๒ค^๒าย^๒ ป^๒ระ^๒ท^๒บ^๒อ^๒ย^๒ุ^๒ณ^๒จ^๒ว^๒น^๒พ^๒ระ^๒น^๒าย^๒ก^๒อง^๒ จ^๒ึง^๒
พ^๒ระ^๒ยา^๒ช^๒ิ^๒เบ^๒ศ^๒ร^๒บ^๒ด^๒ั^๒ข^๒น^๒น^๒าง^๒เก^๒ำ^๒ใน^๒ก^๒ร^๒ง^๒เท^๒พ^๒ม^๒ห^๒า^๒น^๒ค^๒ร^๒ ซ^๒ึง^๒ค^๒ก^๒อ^๒ย^๒ุ^๒ณ^๒ค^๒าย^๒
โพ^๒ษ^๒ส^๒าม^๒ค^๒ัน^๒น^๒ม^๒าก^๒ร^๒า^๒บ^๒ก^๒ว^๒าย^๒บ^๒ัง^๒ค^๒ม^๒ค^๒อ^๒น^๒ร^๒บ^๒ จ^๒ึง^๒ค^๒ร^๒ว^๒ร^๒ั^๒ด^๒ัง^๒ม^๒ี^๒ให้^๒พ^๒ล^๒
ท^๒ห^๒าร^๒ก^๒ระ^๒ท^๒ำ^๒อ^๒ัน^๒ค^๒ร^๒าย^๒แ^๒ญ^๒ั^๒ค^๒น^๒ค^๒ร^๒อ^๒บ^๒ค^๒ร^๒ว^๒ท^๒ง^๒ป^๒ว^๒ง^๒อ^๒น^๒อ^๒ย^๒ุ^๒ใน^๒ค^๒าย^๒ แ^๒ด^๒

ได้ทรงเห็น ราชตระกูล และข้าราชการ เก่าในกรุง ซึ่งได้ความ
 ทุกข์ทรมานมาก ก็ทรงพระกรุณาตั้งเวร จึงพระราชทานทรัพย์
 และสิ่งของต่างๆ แก่พวก ขุนนางเก่ากับทั้ง พระราชวงศ์านวงศ์ ทั้ง
 นั้น แล้วเสด็จเข้ามาตั้งพลับพลาประทับอยู่ในพระนคร ให้ไปชุด
 พระศพพระเจ้าแผ่นดินซึ่งพระนายกองฝังไว้นั้น กระทำพระโกศ
 ตามตั้งเขไปใส่พระศพและให้ทำพระเมรุหุ้มด้วยผ้าขาว แล้วเชิญ
 พระบรมโกศเข้าตั้งทในพระเมรุ ตั้งเครื่องบูชาถ้การะพอดสมควร
 ให้เทยวนิมนตร์พระสงฆ์ซึ่งเหลืออยู่บ้างนั้นมาสดับปกรณ์ ทรง
 ถวายไทยทานตามสมควร แล้วก็ถวายพระเพลิง

ครั้นปลงพระศพเสร็จแล้ว จึงเสด็จทรงช้างพระที่นั่งไปเทยว
 ประพาสทอดพระเนตรทั่วพระนครและในพระราชวัง เห็นปราสาท
 และตำหนักใหญ่่น้อยที่ข้างหน้าข้างใน และอาวาสบ้านเรือนทั้งปวง
 ในกรุงนั้น เพลิงไหม้เสียบ้างยังค้ชยู่บ้าง ก็ทรงพระสงัเว
 คำริจะกระทำปฏิสังขรณ์บำรุงขึ้นให้ปกติค้ตั้งแต่ก่อน แล้วจะรวบรวม
 รวมไพร่ฟ้าประชากรและสมณพราหมณาจารย์เข้ามาอยู่ในพระนคร
 ตามเดิม จะเสด็จเข้าตั้งตำรงราชอาณาจักรสืบกษัตริย์ครอบครอง
 รักษาแผ่นดินต่อไป จะก่อถ้กรุงเทพมหานครศรีอยุธยาซึ่งถึง
 กาลประดิษฐานแล้วนั้น ให้กลับค้คงเป็นราชธานีตั้งเก่า ก็เสด็จ

เข้าประทับแรมอยู่ ณ พระที่นั่งทรงปืนที่เสด็จออก บรรทมอยู่คน
 หนึ่งจึงทรงพระสับนิมิตควา พระมหากษัตริย์แตกออกมาขับไล่
 เสียมให้อยู่ ครั้นรุ่งเช้าจึงตรัสเล่าพระสับนิมิตให้ขุนนางทั้งปวงฟัง แล้ว
 จึงดำรัสว่า เราคิดสังเวชเห็นว่าบ้านเมืองจะร้างรกเป็นป่า จะมา
 ช่วยปฏิสังขรณ์ท่านบำรุงชนให้บริบูรณ์ดังเก่า เมื่อเจ้าของเดิม
 ท่านยังหวงแหนอยู่แล้ว เราชวนกันไปสร้างเมืองชนบุรีอยู่เถิด
 แล้วตรัสสั่งให้เด็กกองทัพกวาดต้อนราษฎร และสมณพราหมณา
 จารย์ทั้งปวงกับทังโบราณวัตถุคดียวศ์ซึ่งยังเหลืออยู่นั้น ก็เสด็จ
 กลับลงมาตั้งอยู่ณเมืองชนบุรี และให้ไปเที่ยวสืบหาพวกพระญาติ
 พระวงศ์ของพระองค์ซึ่งพลัดพรากกันไป ไปได้มาแต่เมืองดงบุรี
 รับลงมาณเมืองชนบุรี แล้วให้ปลูกสร้างพระราชวัง และ
 พระตำหนักข้างหน้าข้างในใหญ่หยดยหยดยทั้งปวงสำเร็จบริบูรณ์

ถักราช ๖๘๑ ๕ บัณฑิตมฤตยึก กิ่งท้าวพระยาข้าราชการ
 จันไทยผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงก็ปรึกษาพร้อมกัน ชัญญูเสด็จ
 เสด็จถวดยราชสมบัติเป็นบรมกษัตริย์ ผ่านพิภพ ต่มาณกรุงชนบุรี
 ตั้งชนเป็นราชธานีสืบไป ทรงพระกรุณาให้แจกจ่ายอาหารแก่
 ราษฎรทั้งหลายซึ่งอดโซอนาถาทั่วตมามณฑล เกิดอนกตัญญู
 มารับพระราชทานมากกว่าหมื่น บรรดาข้าราชการฝ่ายทหาร

พลเรือนไทยจีนทั้งปวงนั้น ได้รับพระราชทานข้าวสารเต็มคนตะ
 ก็นคนตะยี่สิบวัน ครั้นนั้นยังห้ามผู้ใดทำไร่นาไม้ อาหารกันดาร
 นึก และจำเภาบรรทุกข้าวสารมาแต่เมืองพุทไธมาศ จำหน่าย
 ถึงละสามบาทสี่บาทห้าบาทบ้าง ทรงพระกรุณาให้ขอแจกคนทั้ง
 ปวง โดยพระราชอุทิศหาะโปรดเลี้ยงสัตว์โลกพระราชทานชีวิตไว้
 มิได้ขายแก่พระราชทรัพย์ แล้วแจกจ่ายเสื้อผ้าเงินตราให้แก่ไพร่ฟ้า
 ประชาชนจกนับมิได้ และทรงพระกรุณาโปรดชุบเลี้ยงตั้งแต่ง
 ขุนนาง ข้าราชการ ผู้ใหญ่ผู้น้อย ครบ ตาม ตำแหน่ง ชูานา นุ่กักัด
 เหมือนแต่ก่อน แล้วโปรดตั้งเจ้าเมืองกรมการให้ออกไปครอง
 หัวเมืองใหญ่่น้อย ซึ่งอยู่ในพระราชอาณาเขตต์ใกล้ ๆ นั้นทุก ๆ
 เมือง ให้ตั้งเกลี้ยกล่อมตั้งสมุ่อาณาประชาราษฎร์ ซึ่งแตกฉาน
 ชานเข่นไปนั้นให้กลับมาอยู่ตาม ภูมิถาเนาเหมือนแต่ก่อนทุกบ้าน
 ทุกเมือง

ขณะนั้นพระมหามนตรี จึงกราบทูลพระกรุณาว่าจะขอไปรับ
 หลวงยกกระบัตรราชบุรุษผู้หนึ่ง เข้ามาถวายตัวทำราชการ จึง
 โปรดให้ออกไปรับเข้ามา แล้วทรงพระกรุณาโปรดตั้งให้เป็น
 พระราชวรินทร์

ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔ ฝ่ายพระเจ้าอู่โองก้อให้หนังสือสั่ง
ลงมาแก่แม่ทัพเมืองทวาย ให้ยกกองทัพเข้ามาตี
เมืองไทยว่าจะรบคายหรือจะกำเริบขึ้นประการใดบ้าง แม่
ทัพเมืองทวายก็คุมพลทหารเมืองทวายสองหมื่น ยกเข้ามาทางเมือง
ไทรโยค และเรือรบเก่าย่อยขึ้น จึงยกทัพบกทัพเรือลงมา
ณค่ายคอกกระชอม แล้วยกเลือนลงมาตีค่ายจันทราวงักโกดจะ
เสียอยู่แล้ว กรมการเมืองสมุทรสงครามบอกเข้ามาให้ทราบ
ครั้นได้ทราบจึงโปรดให้พระมหามนตรีเป็นกองหน้า เสด็จยกทัพ
หลวงไปทางชลมารคถึงเมืองสมุทรสงคราม ให้ทัพหน้าเข้าโจมตี
กองทัพพะม่าที่แตกฉานทั้งสิ้นในเพลาเดียว พดทหารไทยได้
ตะลุมบอนฟันแทงพะม่าล้มตายในน้ำบนบกเป็นอันมาก ทัพพะม่า
พ่ายหนีกลับไปทางด่านเจ้าชัววไปยังเมืองทวาย เก็บได้เครื่อง
ศาสตราวุธและเรือรบเรือไล่ครวณเป็นอันมาก แล้วเสด็จเลิกทัพ
กลับยังกรุงธนบุรี และพระเกียรติยศก็ปรากฏจรไปในสยาม
ประเทศทุก ๆ เมือง

ในขณะนั้นบรรดานายชุมชุมทั้งปวง ซึ่งคุมพรรคพวกตั้งอยู่
ในแขวงอำเภอหัวเมืองต่าง ๆ และรบพุ่งชิงอาหารกันอยู่แต่ก่อน
นั้นก็สงบราบคาบลงทุก ๆ แห่ง มิได้เบียดเบียน แกกัน สืบไป

ต่าง ๆ เข้ามาถวายตัวเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาท ได้รับพระราช
 ทานเงินทองและเสื้อผ้า และโปรดชุบเลี้ยงให้เป็นขุนนางในกรุง
 และหัวเมืองบ้าง บ้านเมืองก็สงบปราศจากโจรผู้ร้าย และราษฎร
 ก็ได้ตั้งทำไร่นา ถูกคำวานิชก็ไปมาค้าขายทำมาหากินกันเป็นสุข
 ชาวปลาอาหารก็ค่อยบริบูรณ์ขึ้น คนทั้งหลายก็ค่อยได้บำเพ็ญ
 การกุศลต่าง ๆ ฝ่ายสมณศากยบุตรในพระพุทธศาสนาที่ได้รับ
 บิณฑบาตจุกุบก็จួយค้อยได้ความสุขบริบูรณ์ เป็นกำลังเล่าเรียน
 บำเพ็ญเพียรในสมณกิจฝ่ายคันถธุระวิปัสสนาธุระทั้งปวงต่าง ๆ

ในปีชวดสัมฤทธิศกนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระ
 ราชดำริว่า พระพุทธศาสนาจักวัฒนาการรุ่งเรืองนั้น เพราะอาศัย
 จตุบริษัทยังปฏิบัติตามพระบรมพุทโธวาท และพระสงฆ์ทุกวันนี้
 ยังปฏิบัติในจตุปาริสุทธิศีลบมมิได้บริบูรณ์ เพราะเหตุหาพระราช
 คณะซึ่งทรงปริยัติธรรมและสมณวิปัสสนาจะสั่งสอนมิได้ จึงมี
 พระราชโองการตั้งพระศรีภรปราชาราชเสนาบดีศรีธำมธุร
 ดับเสาะหาพระสงฆ์เถรานุเถระผู้รกรรรมยังมีอยู่ทั่วไปบ้าง ให้
 ไปเที่ยวนิมนต์มาประชุมกันณวัดบางว่าใหญ่ ตั้งแต่งขึ้นเป็นพระ
 ราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย โดยสมควรแก่คุณานุรูป ตามตำแหน่ง
 เหมื่อนเมือครั้งกรุงเก่าหน และพระศรีภรปราชาก็ดับหาได้พระ

เกรานเกระซังเป็นพระราชคณบ่าง เป็นเปรียญบ่าง เป็นอาจารย์
 ผู้บอกบ่าง แต่ครั้งกรุงเก่าได้มาหลายรูป ประชุมณวัดบางว่า
 ใหญ่ แล้วปรึกษาพร้อมกันตั้งพระอาจารย์ด้วดีประดุ รัตนธรรม
 มากท่งแก่พรรษาอายุ เป็นสมเด็จพระสังฆราช แล้วตั้งพระ
 เกรานเกระท่งนั้นเป็นพระราชคณ ฐานานุกรมผู้ใหญ่ผู้น้อย
 ตามลำดับสมณฐานันดรศักดิ์เหมือนอย่างแต่ก่อน ให้อยู่ในพระ
 อารามต่าง ๆ ในจังหวัดกรุงธนบุรี บ้างกับบัญชาและสั่งสอนบอก
 กล่าวฝ่ายคันถธุระและวิปัสสนาธุระ แก่พระสงฆ์สามเณรทั้งปวง
 แล้วทรงพระราชริษชาจ้างข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน สร้าง
 พระอุโบสถวิหารและเสนาสนะกุฏิ หลากพระอารามมากกว่าสอง
 ร้อยหลัง สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก แล้วครั้นเผด็จศึก
 เติมนกถวายพระราชโอรสท้าวว่า ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงจงตั้งใจ
 ปฏิบัติดำรงรักษาในพระศุภปาริสุทธิศักดิ์ ให้บริสุทธิผ่องใสอย่าให้
 เสื่อมหมอง แม้ผู้เป็นเจ้าจะขัดสนด้วยจตุปัจจัยสิ่งใดนั้น เป็นธุระ
 โยมจะรับอุปฐากผู้เป็นเจ้าทั้งปวง แม้ถึงจะปรารภนามังสะ
 และวัชระของ โยม โยมก็อาจสามารถจะเชือดเนื้อและโลหิต
 ออกถวาย เป็น ชัณณชติกทานได้ แล้ว ทรง พระ ราชดำริ ว่า

พระพุทธานุญาตจะรุ่งเรืองเจริญจิรัฏฐิติกาณน ก่ออาศัยกฤตบุตร
 เถาเรียนพระปริยัติธรรม จึงทรงพระกรุณาให้ตั้งฆราวาสธรรมการ
 ทำสารบัญชั้ พระสงฆ์รูปใดที่บอกที่เรียน พระไตรปิฎก มาก
 ก็ทรงถวายไตรจีวรผ้าเทศเนื้อละเอียด แล้วทรงถวายปัจจัยแก่เถา
 เณรตามที่เถาเรียนได้มากและน้อย อนึ่งให้โปรยปรายพระราช
 ทรัพย์ และแจกทานแก่ยากจกทุกวันอุโบสถแปดคำสับห้าคำ แล้ว
 ตั้งโรงทานไว้สำหรับแจกคนโศกทั้งปวง

ในรัชชวตสันตฤทธิกณั้ สมเด็จพระพุทธานุญาตอยู่หัว เสด็จยก
 พยุหยาตราไทยจีนสรรพด้วยเครื่องสรรพาวุธทั้งทางบกทางเรือ ชน
 ไปด่เมืองพระพิษณุโลกถึงตำบลเกยชัย และเจ้าพระพิษณุโลก
 (เรื่อง) ได้ทราบข่าวศึก จึงแต่งให้หลวงโกษา (ยัง) ยกกองทัพ
 ลงมาตั้งรับไว้เป็นสามารภ ข้าศึกก็ยกมาต่อของพระสงฆ์
 เบื้องซ้าย จึงให้ทัพหลวงกลับมายังกรุงธนบุรี ครั้นประจวร
 หายแล้ว ได้ทราบข่าวว่ามอญปลัดพระนายกองค่ายโพธิ์สามต้น
 หนีขึ้นไปเข้าพวกกรมหมื่นเทพพิพิธพระเจ้าพิมาย จึงเสด็จยก
 ทัพหลวงขึ้นไปด่เมืองนครราชสีมา

ฝ่ายพระเจ้าพิมายได้ทราบข่าวศึก จึงแต่งให้พระยาวรวงศา
 ธิราช ซึ่งเรียกว่าพระยาน้อยยกกองทัพลงมด่ค่ายรบอยู่ณด่าน

ขุนทดทางหนึ่ง ให้เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช พะรามหามนตรี กับ
ทงมของญายกกองทัพมาตั้งรบอยู่ณบ้านจอหอทางหนึ่ง

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงดำรัสให้พระมหามนตรี
และพระราชวรินทร์ ยกกองทัพขึ้นไปตีทัพพระยาธรรมาธิราช
ซึ่งตั้งอยู่ณด่านขุนทดนั้น แล้วเสด็จยกทัพหลวงขึ้นทางด่านจอหอ
เข้าตีทัพเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราชก็ออกต่อรบ
เป็นสามารภ พลทัพหลวงเข้าหักเอาค่ายข้าศึกได้ ได้ฆ่าฟัน
พลทหารเมืองพม่ายล้มตายเป็นอันมาก พวกข้าศึกแตกพ่ายหนีไป
จับได้ตัวเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช และพระยามหามนตรี กับทง
มของญายกด้วย ดำรัสสั่งให้ประหารชีวิตเสียทั้งสามนาย

ฝ่ายกองทัพพระมหามนตรี พระราชวรินทร์ยกเข้าตีค่าย
ด่านขุนทด และพระยาธรรมาธิราชก็ออกต่อรบด้านหน้าเป็นสามารภ
รบกันอยู่เป็นหลายวัน พลข้าหลวงจึงเข้าหักเอาค่ายข้าศึกได้
และพระยาธรรมาธิราช ก็แตกพ่าย หนีไป ณ เมืองเสียมราฐแดน
กรุงกัมพูชาธิบดี จึงดำรัสให้พระมหามนตรี พระราชวรินทร์
ยกติดตามไปตีเมืองเสียมราฐได้ แต่พระยาธรรมาธิราชหนี
หนีไปหาได้ตัวไม่ จึงเลิกทัพกลับมาเฝ้าเมืองนครราชสีมา

ฝ่ายกรมหมื่นเทพพิพิธได้ทราบข่าวเสียพระยาทางสามแล้ว
 ก็ตกพระทัยมิได้คงอยู่สู้รบ พาพรรคพวกหนีไปจากเมืองพิมายจะ
 หนีไปแดนกรุงศรีสัตนาคนหุต จึงขึ้นชะงะชาวเมืองนครราชสีมา
 ไปติดตามจับกรมหมื่นเทพพิพิธได้กับทงบุตรภรรยา คู่เขาตัว
 จำมาถวาย จึงทรงพระกรุณาโปรดตั้งขึ้นชะงะให้เป็นพระยา
 ถิ่นแห่งสงคราม ครองเมืองนครราชสีมา พระราชทานเครื่องยศ
 และบำเหน็จรางวัลเป็นอันมากสมควรแก่ความชอบ แล้วเสด็จเล็ก
 ทพหลวงกลมายังกรุงธนบุรี จึงให้เอาตัวกรมหมื่นเทพพิพิธเข้ามา
 หน้าพระที่นั่ง และกรมหมื่นเทพพิพิธถือศิวะอุ้มได้ถวายบังคม
 จึงดำรัสว่า ตัวเจ้าหาบุญวาสนาบารมีมิได้ ไปอยู่ที่ใดก็พาพวก
 ผู้คนทนมถอยนียบหาภัยพิวาทกัน ครั้นจะเจองเจ้าไว้ ก็พา
 คนทหลงเชือถอบญพดอยดมตายเสียด้วยชก เจ้าอย่าอยู่เฉย
 จงตายเสียครองนทเดยวเถิด อย่าให้เกิดจลาจลในแผ่นดินสืบไป
 ข้างหน้าอกเถย แล้วดำรัสสั่งให้เอาตัวกรมหมื่นเทพพิพิธไป
 ประหารชีวิตเสีย จึงทรงพระกรุณาโปรดปูนบำเหน็จ
 พระราชวรินทร์ผู้เป็นพระยาอภัยรณฤทธิ์ จางวางพระตำรวจ
 ฝ่ายขวา ตั้งพระมหามนตรีผู้ของเป็นพระยาอนัษฐิราชา จางวาง
 พระตำรวจฝ่ายซ้าย สัมควรแก่มีความชอบในการสงครามนั้น

ครั้นถึงวันอังคาร เดือนห้า แรมห้าค่ำ ปชวด สัมฤทธิศก
 เพลาเช้าโมงเศษเสด็จออกณท้องพระโรง พร้อมด้วยท้าวพระยา
 มุขมนตรีทั้งหลายผู้ใหญ่ผู้น้อย เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทโดย
 อนันตบ จึงมีพระราชดำรัสประภาษด้วยเรื่องคดีจนแจ้ง ขอเอาทอง
 พระพุทธรูปไปลงสำเภา ครั้นตั้งให้ดูขุนปลัดรักษาโทษ ในขณะที่
 นั้นบังเกิดอัศจรรย์แผ่นดินไหว ชั่วช้านานประมาณสองโมงเศษ

ในปชวดสัมฤทธิศกนั้น ฝ่ายเจ้าพระพิษณุโลก (เรือง) เมื่อ
 มีชัยชนะแก่ข้าศึกฝ่ายใดแล้ว ก็มาใจกำเริบถือความมีบุญญา
 ธิการมาก จึงตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน รับพระราชโองการอยู่ได้
 ประมาณเจ็ดวัน ก็บังเกิดวณโรคขึ้นในคอถึงพิราตย์ จึงพระ
 อินทรธำมรงค์ก็กระทำณาปนกิจปลงศพเสร็จแล้ว ก็ได้ครอง
 เมืองพระพิษณุโลกสืบไป แต่หาตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าไม่ ด้วยกลัวจะ
 เป็นจัญไรเหมือนพี่ชายซึ่งตายไปนั้น

ฝ่ายเจ้าพระฝางรู้ว่าเจ้าพระพิษณุโลก (เรือง) ถึงพิราตย์
 แล้วจึงยกกองทัพลงมาต่อเมืองพระพิษณุโลกอีก ให้ตั้งค่ายล้อม
 เมืองทั้งสองฟากหน้า และพระอินทรเจ้าเมืองพระพิษณุโลกก็โหมหน้
 มีฝีมืออ่อน มิได้แก่ดักดำในการสงคราม ค่อยรบด้านทานอยู่ได้
 ประมาณสามเดือน ชาวเมืองไม่สู้รักใคร่นับถือ ก็เกิดไล่คักชน

ในเมือง เปิดประตูเมืองรับข้าศึกในเวลาดึกดึกนั้น ทพฝ่ายที่เข้า
เมืองได้ จับได้ตัวพระอินทร์เจ้าเมืองพระพิษณุโลก เจ้าพระฝาง
ให้ประหารชีวิตเสียแล้วเอาศพขึ้นประจารไว้ในเมือง จึงให้เก็บเอา
ทรัพย์สินของทองเงินต่าง ๆ ของเจ้าเมืองกรมการ และชาวเมือง
ทั้งปวงได้เป็นอันมาก แล้วให้ขนเอาขึ้นใหญ่ขึ้นน้อย และกวาดต้อน
ครอบครัวอพยพชาวเมืองพระพิษณุโลก ขึ้นไปยังเมืองสว่างคบุรี
แล้วก็เลิกทัพกลับไปเมือง ขณะนั้นบรรดาหัวเมืองเหนือทั้งปวงนั้น
ก็เบียดเบียนเจ้าพระฝางสิ้น และประชาชนชาวเมืองพระพิษณุโลก
เมืองพิจิตรที่แตกหนี พาครอบครัวอพยพลงมาพึ่งพระบรมโพธิ
สมภารณกรุงธนบุรีเป็นอันมาก

ดศักราช ๑๓๓๓ บัณฑิตเอกศก ถึงณวันเสาร์เดือนห้าชน
สงคาม เพื่อดูกองคณคักประมาณสองยาม บังเกิดอัศจรรย์
แผ่นดินไหวออกครึ่งหนึ่ง แต่ไหวน้อยกว่าครั้งก่อน

ในบัณฑิเอกศกนั้น ฝ่ายข้างมลาวประเทศกรุงศรีสัตนาคน
หุตกับเมืองหลวงพระบางเป็นอริแก่กัน พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคน
หุตเกรง เมืองหลวงพระบาง จะยกทัพมาเอาเมือง จึงแต่ง
ราชบุตรชื่อเจ้าหน่อเมือง ให้ขนานนำเอาไปถวายพระเจ้าอังวะ
กับทงเครื่องราชบรรณาการขอเป็นเมืองขึ้น ข้าราชการ
กรุงรัตนบุรีอังวะ

ครั้นถึงณวันอาทิตย์เดือนสามแรมหกค่ำ แยกเมืองดาว
เมืองหล่มสักก็ตั้งมาสู่พระบรมโพธิ์สมภาร นำเอาช้างช้างหนึ่งมา
หามามากถวายขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมา อนึ่งในปลายมีฉลุเอกลัก
หนึ่งเกิดทุพภิกขภัยข้าวแพง ข้าวสารเป็นเกวียนละสองช้าง
อาณาประชาราษฎร์ขัดสนกันดารด้วยอาหารนัก จึงทรงพระกรุณา
ตั้งให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกันทำนาปรังทุก
แห่งทุกตำบล

ครั้นถึงณวันจันทร์เดือนสามสิบสี่ค่ำ กรมการเมือง
จันทบุรีส่งหนังสือบอกเข้ามาว่า กองทัพเมืองพทไซมาศจะยกเข้า
มาดกรงเทพมหานคร จึงโปรดให้พระยาพิชัย(จีน)เป็นทโกลาธิปัตย์
ให้ตั้งไปตั้งค่าย ณ พระประแดง และปากน้ำเมืองสาครบุรี เมือง
สมุทรสงคราม และข้าวกทัพญวนนั้นก็ส่งไป หายกเข้ามาตี
กรงเทพมหานครไม่ และในมีฉลุเอกลักนั้น บังเกิดหนุมานเข้า
กินข้าวในยุ้งฉางสิ่งของท้องปวงต่างๆ จึงมีรับสั่งให้ข้าทูลละอองธุลี
พระบาทและราษฎรทั้งหลายดักหนุมานตั้งแก่กรมพระนครบาลทุก
วัน หนุมานก็ส่งบเลื้อมค้นไป

อนึ่งซึ่งพระขัติยวงศ์ศรีกรุงเก่า นั้น บรรดาเจ้าหญิงทรง
พระกรุณาโปรดเลี้ยงไว้ในพระราชวัง และเจ้าฟ้าสุริยา เจ้าฟ้า

จันทวัด ต้องพระของคน คบค้ายันพระชนม ยังอยู่แต่เจ้าพา
 พนทวด พระองค์เจ้าพททอง พระองค์เจ้าทบทม ซึ่งเรียกว่าเจ้า
 ครอบจันทบริน และเจ้ามิตรบุตรกรมพระราชวังโปรดให้ขอเจ้า
 ปทุม หม่อมเจ้ากระจาดบุตรกรมหมื่นจักรสุนทร โปรดให้ขอ
 เจ้าปมมา กับหม่อมเจ้าอบตบุตรกรมหมื่นเทพพิช หม่อมเจ้าณ
 บุตรเจ้าฟ้าจิด ทั้งสองคนทรงพระกรุณาเถียงเป็นห้าม

ในนั้นทรงพระกรุณาตั้งสมเด็จพระพนมหลวง เป็นกรม
 พระเทพมายุตามโบราณราชประเพณี และโปรดตั้งเจ้าครอบ
 หอกตามพระมเหสีเดิม เป็นกรมหลวงบาทบริจาริกา และตั้ง
 พระเจ้าหลานเธอสามพระองค์เป็นเจ้าราชินิกุล ชื่อเจ้านราตรีวงศ์
 องค์หนึ่ง เจ้ารามดกษมณีองค์หนึ่ง เจ้าปทุมไพจิตรองค์หนึ่ง
 และพระเจ้าลูกเธอใหญ่พระองค์เจ้าจุยกับพระเจ้าหลานเธอเจ้าแดง
 เจ้าบุญจันทร์ ต้องพระของคน ยังหาได้พระราชทานพระนามไม่

แล้วทรงคิดราชการซึ่งจะเกณฑ์กองทัพ ยกกองทัพออกไป
 ตีเมืองนครศรีธรรมราช พอช้างแก้วประเทศ นักพระของคน
 ซึ่งชื่อพระอภัยราชา ไปขอทัพญวนมาตีเมืองพุทไธเศียร นักพระ
 รามาชับตบุตรของเมืองสุริยภูมิได้ ก็พาสมัครพรรคพวกครอบครัว
 อพยพหนีเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ์สมภารณกรุงธนบุรี จึงมีพระราช

ดำรัสให้พระยาอภัยรณฤทธิ์ พระยาชนนิตราชา ยกกองทัพพล
สองพันไปทางเมืองนครราชสีมาทัพหนึ่ง ให้พระยาโกษาธิบดียก
กองทัพพลสองพันไปทางเมืองปราจีนทัพหนึ่ง ไปต้อนพระอภัย
ราชาคืนเอาเมืองพุทไธเศธร ให้แก่นักพระรามาชิบคังได้ และ
ท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งสองทัพ ก็กราบถวายบังคมด้าย
กองทัพสรรพด้วยช้างม้าเครื่องสรรพศาสตราวุธไปทั้งสองทาง ตาม
พระราชกำหนด

แล้วเกณฑ์กองทัพโปรดให้เจ้าพระยาจักรี (แขก) ซึ่งเป็น
หลวงนายศึกค้อยูก่อนนบนแม่ทัพ กับพระยาสมราช พระยา
ศรีพพัฒน์ พระยาเพชรบุรี ถิรพลหาญ พร้อมด้วยช้างม้า
เครื่องสรรพาวุธ ยกไปต้อนนครศรีธรรมราชอกทัพหนึ่ง เจ้า
พระยาจักรีและท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวงก็กราบถวายบังคม
ด้ายกองทัพไปทางเมืองเพชรบุรีไปถึงเมืองปะทิว ชาวเมืองปะทิว
ชาวเมืองชุมพรยกครอบครัวหนีเข้าป่าไปสิ้น และนายมันคนหนึ่ง
พาส้มครพรรคพวกเป็นอันมากเข้ามาหาท่านแม่ทัพ ขอสงวนภักดี
เป็นข้าราชการ จึงบอกเข้ามาให้กราบทูล จึงโปรดให้มีตราตั้ง
ออกไปให้นายมันเป็นพระชุมพรให้เกณฑ์เข้ากองทัพด้วย ครั้น

ยกออกไปถึงแดนเมืองไชยา หดวงปลัดเมืองไชยาก็อพาไพร่พลมา
เข้าความภักดี จึงบอกเข้ามาให้กราบทูลอีก โปรดให้มัตราตั้ง
ออกไปให้หดวงปลัดเป็นพระยาวชิรภักดีเจ้าเมืองไชยา ให้
เกณฑ์เขาวรรจบกองทัพ กองทัพก็ออกไปตั้งอยู่ณเมืองไชยา

ฝ่ายเจ้านครศรีธรรมราชได้ทราบข่าวศึก จึงเกณฑ์กองทัพ
ให้ขุนนางเมืองนคร ยกออกมาตั้งค่ายรับอยู่ณตำบลท่าหมาก
และกองทัพกรุงยกข้ามแม่น้ำมาบนดอนไปถึงค่ายท่าหมาก ด้รบกับ
ทัพเมืองนครเป็นสามารก พระยาเพชรบุรี พระยาศรีพพัฒน์ตาย
ในรบ แต่หดวงลักษมณ์บุตรเจ้าพระยาจักรแม่ทัพนั้น ฆ่าศึก
จับเป็นไปได้ เจ้าพระยาจักรก็ให้ลาทัพถอยมาตั้งอยู่ณเมืองไชยา

และพระยาสมราชจึงบอกกล่าวโทษเข้ามาว่า เจ้าพระยาจักร
เป็นกบฏมิได้ใจทำการสงคราม สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้
ทรงทราบในหนังสือบอกนั้น ก็ทรงพระวิจารณ์ด้วยพระปรีชาญาณ
ตรัสทราบเหตุว่า นายทัพนายกองเหล่านั้นทำสงครามไปไม่ตลอด
แล้วจึงเกิดวิวาทแตกกัน และการศึกเมืองนครศรีธรรมราชครั้งนี้
เป็นศึกใหญ่ แต่กำลังเสบียงเห็นจะทำการไม่สำเร็จเป็นแท้ จำ
จะต้องยกพลโยธาทัพหดวงไปเอง จึงจะได้เมืองนครศรีธรรมราช
จึงดำรัสให้จัดแจงทัพเรือพร้อมด้วยพลรบหมื่นหนึ่ง พลกระเชี่ยง
หมื่นหนึ่ง และเครื่องสำตราวุธปืนใหญ่น้อยทั้งปวงให้สรรพ

ครั้นถึงวันมหาพิชัยฤกษ์ในอาษาตมาตกาตบักษิติจึง

เสด็จทรงเรือพระที่นั่งสุวรรณพิชัยนาวาท้ายรถ ยาวสิบเอ็ดวา
ปากกว้างสามวาเศษ พดกระเชี่ยงยี่สิบเก้าคน พร้อมด้วยเรือรบ
ทั่วพระยาข้าทูลละอองธุติพระบาทนายทัพนายกองทั้งปวง โดย
เสด็จพระราชดำเนินตามกระบวนพยุหยาตราหน้าหลัง เสด็จกรีธา
นาวาทันทีพลวงออกจากกรุงธนบุรี ไปทางชลมารค ออกปากน้ำ
เมืองสมุทรสงครามตกลึงท้องทะเล

ครั้นวันอาทิตย์เดือนเก้าแรมสามค่ำ เพลาสามโมงเช้า
ถึงตำบลบางทะเล บังเกิดพายุลมหนัก และเรือรบข้าราชการ
ในกองหลวงและกองหน้าหลัง บ้างล้ม บ้างแตก บ้างเข้าจอดแอบ
บังอยู่ในอ่าว สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงดำรัสให้ปลุกค่ายขึ้น
ตั้งเพียงตามฝั่ง ให้แต่งเครื่องกระยาตั้งเวยบวงสว่างเทพารักษ์
อันพิทักษ์ของพระมหาสมุทร ให้จัดขบวนตั้งการบูชา แล้ว
ทรงตั้งพระสังฆาธิษฐานเอาคุณพระศรีรัตนตรัยเป็นทวด กับทั้ง
พระบรมมหาราชทรงบำเพ็ญมาแต่บุเรชาติและในปัจจุบัน ขอจงบรรดาล
ให้คลื่นลมสงบลงในบัดนี้ ด้วยเดชอำนาจพระราชกฤดาธิการ
อภิไศยบารมีเป็นมหิศารักษ์ คลื่นลมนั้นสงบราบคาบเห็นประจักษ์
ในขณะทรงพระสังฆาธิษฐาน และเรือพระที่นั่ง และเรือข้า

ราชการทั้งหลายอันเป็นเรื่อรบน้อย ๆ ก็ไปได้ในมหาสมุทรหา
อันตรามิได้

ครั้นเสด็จถึงเมืองไชยา จึงให้จอดประทับ ณ ท่าพุมเรียง
เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปประทับแรมอยู่บนพลับพลา ซึ่งกองทัพน
หน้าคกแต่งไว้รับเสด็จ เพื่อจะให้เป็นศรีสวัสดิ์คึกคกแก่เมือง
ไชยานี้ แล้วดำรัสให้กองทัพระพิชัยราชานั้นเข้าบรรจบทัพ
เจ้าพระยาจักรี เร่งรีบยกไปทางบก ให้ได้เข้าค่ายทัพเมืองนคร
ให้แตกจงได้ และกองทัพนกก็กราบบถวายบังคมลาออกไปตามพระ
ราชกำหนด จึงเสด็จลงเรือพระที่นั่ง ให้ยาตรานาวาทัพโดยทาง
ทะเลสืบไป ถึงตำบลปากทางคูหาได้ทอดพระเนตรเห็นดาวหาง
ขึ้นข้างทักษิณทิศ เป็นทิวทิศปรากฏแก่เมืองนครศรีธรรมราช
ดำแดงเหวี่ยงจะถึงกาลพิณาศปราชัย ก็มีพระราชหฤทัยโสมนัส
จึงดำรัส เร่ง กอง เรือ หง ปรองให้รีบไปให้ถึง ปาก น้ำ เมือง นคร
โดยเร็ว

ฝ่ายกองทัพนกพระยายมราชเป็นกองหน้า ยกข้ามท่าข้าม
ไปถึงลำพูนเข้าค่ายกองทัพเมืองนคร ซึ่งตั้งรับอยู่ ณ ท่าหมากน
แตกพ่ายหนี จึงยกติดตามไปตั้งค่ายอยู่ ณ เขาศรีชะง่าง พอทัพ
หลวงถึงปากน้ำเมืองนคร ในวันพฤหัสบดีเดือนสิบแรมหกค่ำ

เพดาเข้าตามโมงก็เสด็จยาคราทพชนบก ยกเขาคีเมื่อนครศรี
ธรรมราช

ฝ่ายเจ้านครแต่งให้เจ้าอุปราช ยกกองทัพออกมาตั้งรับที่
ท่าโพธิ์ฝ่ายแพแก่ทัพหลวงแตกหนีเข้าเมือง เจ้านครตกใจกลัว
พระเดชานุภาพเป็นกำลัง มิได้ตั้งอยู่สู้รบ ทั้งเมืองเสีย พาสัณคร
พรรคพวกญาติวงศ์ออกจากเมืองหนีไปในเพดานนี้ และนายกอง
ไพร่ในกองพระเสนาภิมุข เห็นช้างพลายเพชรทึงเจ้านครผูก
เครื่องสรรพพลอยยอจึงจับเขามาถวาย สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
เสด็จขึ้นทรงช้างทึงพลายเพชรเสด็จเข้าเมืองนครศรีธรรมราชได้
โดยง่าย นายทัพนายกองทั้งปวงนั้นตามเสด็จมาทันบ้างไม่ทันบ้าง

และขณะเมื่อรบกันกับเจ้าอุปราช เสียแต่ฝ่ายเพชรทึงนาย
เลอกลูกบันดาคนเดียว พลช้างหลวงจับได้ราชธิดาและญาติวงศ์
นางสนมเหล่าชะแม่พนักงาน บริวารของเจ้านครกับทั้งเจ้าอุปราช
และขุนนางทั้งปวง และได้ทรัพย์สิ่งของทองเงินเครื่องราชูปโภค
วัตถุถ้างการภรณ์ต่าง ๆ เป็นอันมากนำมาถวาย ครั้นท้าวพระยา
นายทัพนายกองทัพบกทัพเรือมาถึงพร้อมกันแล้ว จึงมีพระราช
คำรัสถามโทษไว้ครึ่งหนึ่ง ซึ่งตามเสด็จมิได้ทันในขณะงาน
พระราชสงครามนั้น

ฝ่ายเจ้านครพาราธมบุตรราชธิดาวงศ์นางวงศ์ และพระราช
 ทพย์เก็บไปได้บ้าง หนึ่งลงเรือไปณเมืองสงขลา และหลวง
 สงขลาพาหน์ค่อไปถึงณเมืองเทพาเมืองตาน

จึงมีพระราชดำรัสให้เจ้าพระยาจักรี พระยาพิชัยราชาเร่ง
 ยกทัพเรือทัพบกติดตามไปจับตัวเจ้านครให้จงได้ ถ้ามิได้จะลง
 พระราชอาชญาถึงต้นชีวิต

ครั้นถึงณวันศุกร์ เดือนสิบเอ็ดขึ้นหกค่ำ เพลากลางวัน
 ต้องทัพเศษ พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงเสด็จ
 พระราชดำเนินโดยชลบวรนาวาพายหูกจากเมืองนครศรีธรรมราชไป
 โดยทางมหาสมุทร ประทับเรือแรมไปตามลำดับชลมารค
 จนถึงเมืองสงขลาเสด็จขึ้นประทับอยู่ในเมือง

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรีแม่ทัพเรือ พระยาพิชัยราชาแม่ทัพบก
 ยกติดตามเจ้านครไปถึงเมืองเทพา จับจันจับแขกมาได้ถามได้
 ความว่า เจ้านครหนีไปเมืองตาน กับพระยาพิทลุง และหลวง
 สงขลา และแม่ทัพทั้งสองนายจึงให้หนังสือไปถึงพระยาตานศรี
 สู้ต่านว่า ให้ส่งตัวเจ้านครกับพรรคพวกมาถวายให้สิ้น มัน
 มีสิ่งจะยกกองทัพไปตเมืองตาน

พระยาตานักตัวบ้านเมืองจะเป็นอันตราย จึงส่งตัวเจ้านคร
พระยาพิทลุง หลวงสงขลา เจ้าพิต เจ้ากลาง กับทั้งบุตรภรรยา
มาให้แก่ข้าหลวง ข้าหลวงก็จำคนโทษทั้งนั้นได้เรอรับมากวายน
ณเมืองสงขลา

ครั้นวันศุกร์เดือนสิบสองขึ้นสองค่ำ จึงเสด็จพระราช
ดำเนินมาทักท้วงกลับมายังเมืองนครศรีธรรมราช

ครั้นวันศุกร์เดือนยี่ขึ้นสองค่ำมีเหตุเอกศก เพลากลางวัน
เจ็ดทุ่มเกิดเพลิงไหม้ในเมืองนครตำบลนายท้าย สมเด็จพระพุทธ
เจ้าอยู่หัวทรงพระอดสำหะเสด็จพระราชดำเนินไป ให้ข้าทูลละออง
ธุลีพระบาทดับเพลิง จึงทรงพระกรุณาให้เรียกช่างมาทะถายเรือน
ฝ่ายกรมช่างมามีทันเสด็จให้ถึงพระราชอาสน์คนละสามสิบที่บ้าง
ห้าสิบที่บ้าง ตามบรรดาศักดิ์ผู้น้อยผู้ใหญ่ ฝ่ายเจ้าราชินิกุลและ
ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งตามเสด็จไปไม่ทันนั้น
ให้ถึงพระราชอาสน์ทุก ๆ คน

ครั้นสำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว จึงทรงพระ
กรุณาได้มีกฎประกาศไปทั่วทั้งกองทัพ ห้ามมิให้ไพร่พลไทยจีน
ทั้งปวง ชำโค กระบือ และ ชุมเห่งสมณะ ชีพราหมณ์ อาณาประช
ราษฎรให้ไต่ความเค็ดร้อน แล้วทรงพระกรุณาให้ชนเฝ้า

เปิดอกลงบรรทุกคำเภาเข้ามาพระราชทานบทรพยาชาทูตของ
 ขุดพระบาทฝ่ายทหารพลเรือน ที่ตามเสด็จไปณเมืองนครศรีธรรม
 ราชกรุงนน

แล้วทรงพระราชศรัทธาให้ตั้งการระดมการ ไปนิมนต์
 ภิกษุเถรเถรวรปชัฏทวทงในเมืองนอกเมืองมาพร้อมกัน ทรงถวาย
 ข้าวสารของคตถถึง เงินตราของคตบาท ที่ขาดผัดบงจั่วรักถวาย
 ทุกๆ องค์ แล้วทรงแจกยาจากฉนวนพอกทั้งปวง เสมอ คนละตั้ง
 ทุกๆ วันขอโบสถ์ แล้วเกณฑ์ให้ข้าราชการต่อเรือรบเพิ่มเติมชน
 อีกร้อยดำเศษ สำหรับจะได้ใช้ราชการทัพศึกสืบไปภายหลัง และ
 ทรงพระกรุณาให้จำพวก ขาทูตของ ขุดพระบาท ทั้ง ฝ่ายทหาร
 พลเรือนให้บรรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวิหาร การเปรียญและพระ
 ระเบียงศาลาฤดูในพระอารามใหญ่น้อยเป็นหลายพระอาราม ตั้ง
 พระราชทรัพย์เบื่อนอนมาก แล้วโหมการมหรสพสมโภชเวียน
 เทียนพระมหาชาติเจดีย์ใหญ่ในเมืองนครนั้นครบสามวัน

ครั้นเสร็จการสมโภชพระบรมสารีริกธาตุแล้ว จึงดำรัส
 ให้เสนาบดีและอุกขุนปรีक्षाโทษาเจ้านคร และเสนาบดีปรีक्षा
 พร้อมกันว่า โทษถึงประหารชีวิต ทรงพระกรุณาโปรดว่าเรายัง
 ไม่เห็นด้วย ด้วยเจ้านครยังมีไต่เป็นข้าราชการแห่งเรา ฝ่าย

เจ้านครคงตัวเป็นใหญ่ ฝ่ายเราก็อกว่าเราเป็นใหญ่ไม่้องอน
แก่กันจึงได้มารบสู้กัน ทงนถาและเจ้านครทำราชการอยู่ด้วยเรา
แล้วก็ติดบฏต่อไป แม้นเสนาบดีปรึกษาโทษถึงตายเราจะเห็นด้วย
แต่จะให้ยกไว้ให้เจ้านครเข้าไปให้ถึงกรุงก่อนจึงปรึกษากันใหม่

แล้วทรงพระกรุณาโปรดตั้งพระเจ้าหลานเธอเจ้านราธิราชวงศ์
ไว้ครองเมืองนครศรีธรรมราช และให้พระยาราชสุภาวดีกับพระ
ศรีไกรดาตย์ช่วยราชการ แล้วทรง พระกรุณา พระราชทาน
โขวทานต่างสิ่งส่งสอนไว้ ว่าให้ประพฤติปณิบัติเดียงดาเสนาบดี
สมณพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงโดยยุติธรรมตาม
โบราณราชประเพณีกษัตริย์แต่ก่อน แล้วทรงพระกรุณาจัดแจง
ตกแต่งผังกรมการแขวงเมืองนครไว้พร้อมทุกเมือง

แล้วดำรัสให้ราชบัณฑิตจัดพระไตรปิฎกลงบรรทุกเรือเชิญ
เข้ามาณกรุง แต่พอจำต้องได้ทกๆ พระคัมภีร์แล้ว จึงจะเชิญ
ออกมาส่งไว้ตามเดิม อนึ่งให้ส่งขการนมนตรพระอาจารย์ศรีวัด
พนัญเชิง ซึ่งหนีพม่าออกมาอยู่ณเมืองนครนั้น ให้รับเข้ามา
ทรงกับทงพระสงฆ์สามเณรศิษย์ทั้งปวงด้วย

จึงดำรัสให้ตระเตรียมกองทัพอจะถบกับคันทรงชนบรี ครั้น
ถึง ณ เดือนที่ ปดาบมณเฑาะศก นั้น เพลาเช้า เมื่อเสด็จจากถบนั้น

สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาจักรี
 ธรรมราชทั้งปวงมาพร้อมกันถวายขัณฑ์มณฑล มีกิจของไปด้วย
 หน้าตาว่า แดนเราทั้งปวงเป็นคนอนาถาหาพึ่งมิได้แล้ว เมื่อ
 สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จอยู่ทรงพระกรุณาพระราชทานเงิน
 ผ้าโภชนาหาร เราได้รับพระราชทานเลี้ยงชดเชยเป็นสุขทุก ๆ วัน
 พระอุปถัมภ์ คึงแดนไปเราจะเป็นคนอนาถาแล้ว ชาวเมืองกรุง
 นั้นสดดระทศใจ ควรจะตั้งเวชนึกหนา

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิน กลับ มาครั้ง
 นั้น ด้วยพระกรุณาภาพบารมี ก็เสด็จมาได้โดยสะดวกหาภัย
 อันตรายมิได้ ประทับร้อนแรมมาโดยลำดับ ครั้นถึงณเดือนสี่
 จตุศักราช ๓๓๓๓ มีนิจเอกศก เพลาเช้าสามโมงเศษ ถึง
 เมืองธนบุรี ๒๙/๒

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระอาจารย์ศรีเป็นสมเด็จพระ
 สังฆราช และพระไตรปิฎกซึ่งเชิญเข้ามาแต่เมืองนครนั้นทรงพระ
 กรุณาให้ช่างจารพระไตรปิฎก พระราชทานค่าจ้างผูกหนึ่งเป็น
 เงินบาทหนึ่ง ชาวถึงหนึ่ง เงินค่ากับชาววันละเพื่อง หมายพล
 วันละซอง บักรวันละสิบมวน ของกินกลางวันเสมอทุกวัน เสมอ
 ทุกผูกทุกคัมภีร์จนจบพระไตรปิฎก ตั้งพระราชทรัพย์เป็นอันมาก

ครั้นลงรักปิดทองทานจำเริญแล้ว ทรงพระกรุณาให้เชิญพระ
ไทรย้อยกนิษนันทน์กลับไปส่งเสียนเมืองนครดงเกา และซึ่งเจ้านคร
หนักพระราชทานโทษให้ถอดออกจากพันธนาการ แล้วให้รับพระ
ราชทานนาพระพพัฒน์สดยา อยู่เป็นข้าราชการ พระราชทาน
บ้านเรือนทออาศัยให้อยู่เป็นสุข

จำเดิมแต่นั้นมาพระพทศคำส่นาก็ค่อยวิวัฒนาการ รุ่งเรือง
เฟื่องฟูขึ้นเหมือนแต่ก่อน และสมเด็จพระพทศเจ้าอยู่หัว ก็เจริญ
พระราชกฤดาธิคุณไพบูลย์กียโยภาพียงขึ้นไป ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
ก็ค่อยมีความผาสุกสันถวายบวรบริบูรณ์ คงคนชนเหมือนเมื่อก่อน
แผ่นดินกรุงเก่ายังปกคติดอยู่นั้น

ฝ่ายกองทัพซึ่งยกไปกัมพูชประเทศนั้น ท้าวพระยาอภัย
รณฤทธิ พระยาอนุชิตราชา ยกจากเมืองนครราชธานีไปตีเมือง
เสียมราฐได้ ท้าวพระยาโกศา (สาย) ยกจากเมืองปราจีนไปได้
เมืองบัตบองคงอยู่ทนน นักพระองค์นซึ่งเป็นพระอภัยราชายก
กองทัพเรือมาทางทะเลสาบ จะมาตีเมืองเสียมราฐคืน พระยาอภัย
รณฤทธิ พระยาอนุชิตราชา จัดแจงได้เรือทเมืองเสียมราฐยกทัพ
เรือออกรบกับทัพเขมรในทะเลสาบ ได้สู้รบกันหลายเพลา พอได้
ข่าวเดื่องดังออกไปว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกตีเมือง

นครศรีธรรมราช บดินทวงศเศษแก้ว พระยาอภัยรณฤทธิ์ พระ
 ยานนัทรราชากัดกใจ เกรงแผ่นดินจะเกิดจลาจลขึ้นอีก จึงเลิกทัพ
 กลับมา แต่พระยาอภัยรณฤทธิ์เกรงความจะไม่แน่ จึงรอกทัพอยู่
 เมืองนครราชสีมา ก่อน พระยานนัทรราชานัน ้วยกทัพมา
 จนถึงเมืองลพบุรีจึงรู้ความตระหนก ว่า เด็ดจึ่งขยู่หาอันตรายมิได้
 บดินทวงศนครศรีธรรมราชได้ ทัพหลวงจะกลับอยู่แล้ว จึงตั้ง
 รอกอยู่ณเมืองลพบุรีมิได้กลับลงมาถึงกรุง

ฝ่ายพระยาโกศาแจ้งว่าทัพทางเมืองเสียมรวบเลิกกลับไป
 แล้ว ก็ให้ลาดทัพกลับมาณเมืองปราจีน แล้วบอกกล่าวโทษเข้า
 ณกรุงว่า ทัพพระยาอภัยรณฤทธิ์ พระยานนัทรราชา เลิกหันมา
 มาก่อน ครั้นจะคงอยู่แต่ทัพเดียว ก็เกรงทัพเขมรจะยกทัพเข้า
 มามากจะเสียที เห็นจะเหลือกำลังจลาจลถอยลงมาบ้าง

ครั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาถึงกรุง ได้ทรงทราบ
 หนังสือบอกพระยาโกศาขีบคั แล้วได้ข่าวว่าพระยานนัทรราชา
 ยกกลับมาตั้งอยู่ณเมืองลพบุรีทรงพระโกรธ จึงดำรัสให้ตำรวจ
 ให้ไปหาตัวพระยานนัทรราชาลงมาเฝ้า แล้วตรัสถามว่า ไซ้ไป
 ราชการสงครามยังมีใ้ให้หาทัพกลับ เหตุไฉนจึงยกกลับมา
 เองดังนี้ จะคิดเป็นกบฏหรือ

พระยาอนุชิตราชาจึงกราบทูลพระกรุณาโดยจริงว่า ข้า
 ถ้อยออกไปว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทวงคตณเมืองนคร
 ศัรธรรมราช ข้าพระพุทธเจ้าเกรงว่า ข้าศึกอื่นจะยกมาชิงเอากรุง
 ขนบุรี จึงรีบกลับมาหวังจะรักษาแผ่นดินไว้ นอกกว่าพระเจ้าอยู่หัว
 แล้วซึ่งข้าพระพุทธเจ้าจะได้ออมเป็นชาผู้นอกกันนี้ ห้ามได้โดย
 เป็นอันขาด

เมื่อได้ทรงสดับก็หายพระโกรธ กลับทรงพระโสมนัสดำรัส
 ตรัสเสริญพระยาอนุชิตราชาว่า เเขอเองเป็นคนดีซื่อซอแทนใจ
 สมควรเป็นข้าแต่คุณเดียว มิได้ออมเป็นชาผู้นอกสืบไป แล้ว
 โปรดให้มัตราหากองทัพพระยาอภัยรณฤทธิ์ และพระยาโกคำชิบด
 กลับคืนมายังพระนคร

ตุศักราช ๑๑๓๒ ปีชวดโทศก ถึงณเดือนหก ฝ่ายเจ้า
 พระฝางซึ่งเป็นใหญ่ในหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงนั้น เกณฑ์
 กองทัพให้ลงมาลาดตระเวนตเอาข้าวปลาอาหาร และเผาวาน
 เรือนราษฎรเสียหลายตำบล จนถึงเมืองอุทัยธานี เมืองชัยนาท
 และราษฎรหัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งอยู่ในพระราชอาณาเขตต์ได้
 ความเคืองแค้นชด้นนัก กรมการเมืองอุทัยธานี เมืองชัยนาท
 บอกลงมาให้กราบทูลพระกรุณา

ครั้งได้ทรงทราบจึงมีพระราชดำรัส ให้เกณฑ์กองทัพจะ
 ยกไปปราบอ้ายพวกเหตาร้ายฝ่ายเหนือให้แผ่นดินราบคาบ จึง
 โปรดให้พระยาพิชัยราชาเป็นแม่ทัพถือพลห้าพันสรรพด้วยช้างม้า
 เครื่องสรรพาวุธยกไปทางปากตะวันตกทัพหนึ่ง ขณะนั้นพระยา
 ยมราชถึงแก่กรรม จึงทรงพระกรุณาโปรดให้พระยาอนุชิตราชา
 เดือนทเป็นพระยายมราชให้เป็นแม่ทัพถือพลห้าพัน สรรพด้วยช้าง
 ม้าเครื่องสรรพาวุธ ยกไปทางปากตะวันออกทัพหนึ่ง และทัพบก
 ทั้งสองทัพเป็นคนหม่นหมอง ให้ยกถ่วงไปก่อน

ครั้นถึงณวันเสาร์เดือนแปดแรมสิบค่ำ เพลาเช้าโมง
 เศษ ได้มีหาพิชัยฤกษ์ สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงทรง
 เรือพระที่นั่งกราบยาวสิบเอ็ดวา พร้อมด้วยเรือท้าวพระยาข้าทูล
 ตระของชุดพระบาท ฝ่ายทหารพลเรือนไทยจีนทั้งปวงโดยเสด็จพระ
 ราชดำเนินตามระบอบพยุหยาตราหน้าหลัง และพลโยธาทัพหลวง
 หมั่นต้องพันโดยกำหนด

ครั้นนั้นชาวแพลงถึงแถวียนตะลุ่มซัง ด้วยเดชพระบรมโพธิ
 สมภาร บันดาลให้กำปั่นข้าวสารมาแต่เกาะทิศใต้เป็นหลายลำ
 ในขณะเมื่อจะยกทัพ จึงทรงพระกรุณาให้เรือทัพอยู่ แล้วให้
 จิตช้อข้าวจ่ายแจกให้พลกองทัพจนเหลือพอ แล้วได้แจกจ่ายแก่

สมเด็จพระรามาธิบดีเจ้าอภัยพิภพ และครอบครัวบุตรภรรยาข้าราชการ
ทั้งปวง ทนแล้ว แล้วยกเมืองศรีเกาญ และเมืองยักกร
นำเอาปืนคาบศิลาเข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อม ถวายถึงสองพัน
สองร้อยบอก เป็นพระราชทานอันวิเศษ จึงให้ยาครานาพาพยุหะ
ทัพจากกรุงธนบุรีไปโดยชลมารค เสด็จประทับร้อนแรมอยู่สอง
แรม ด้วยยกขึ้นไปตั้งค่ายตามลหะวันประทับแรมอยู่แรมหนึ่ง รุ่งขึ้น
ณวันเสาร์เดือนเก้าแรมสองค่ำจึงยกไปประทับร้อนณปากน้ำพอง

ฝ่ายเจ้าพระฝางราชวงศ์ จึงให้หัตถ์โกศา (ยัง) เมืองพระ
พิษณุโลก ยกกองทัพลงมาตั้งรับอยู่ณเมืองพระพิษณุโลก ครั้นคำ
ลงเพดาประมาณยามเศษในวันเสาร์ จึงดำรัสให้กองหน้ายกเข้า
ตีเมืองพระพิษณุโลก ก็เข้าเมืองได้ในกลางคืนวันนั้น และหัตถ์
โกศา (ยัง) หนีออกจากเมืองขึ้นไปตั้งค่ายรับอยู่ตามลหะวัน ยัง
ไม่ทันได้รบกันก็เลิกหนีไป

ครั้นถึงวันจันทร์เดือนเก้าแรมสามค่ำ เพดาเข้าจึงเสด็จเข้า
เมืองพระพิษณุโลก นมัสการพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์
ทรงพระราชดำริทูลถามถึงพระญาติวงศ์ที่ออกจากพระองค์ ทรง
ห่มพระพุทธชินราชเจ้าแล้ว เสด็จประทับแรมอยู่ในเมือง หยุดทำ
ทัพบกอยู่เก่าแรม พอกองทัพพระยาขมราชซึ่งยกมาทางปากตะวัน

ออกนบนขึ้นไปถึง จึงพระราชทานข้าวปลาอาหารให้จ่ายแจกกันทั่ว
 แล้ว ดำรัสให้ทพบกยกรับขึ้นไปคิดเมืองสวางคบุรี รุ่งขึ้นอีกสอง
 วันกองทัพพระยาพิชัยราชาซึ่งยกมาฟากตะวันตกก็ถึง จึง
 ดำรัสให้จ่ายเสบียงอาหารให้แล้ว ให้ยกขึ้นไปให้ทันทัพ
 พระยายมราชฟากตะวันออก แล้วดำรัสว่าเราจะยกทัพเรือขึ้นไปม
 น นานในแม่น้ำยังน้อยนักดลยงตั้งอยู่ ข้าศึกจะได้เปรียบยิงบนตง
 มาแต่บนฝั่งถนัด แต่ทว่าไม่ช้าดอกพอทัพบกยกข้ามแม่น้ำน้อย
 เสียได้สามวันน่าจะเกิดมากชน ด้วยเดชพระบรมโพธิ์สมภารเป็น
 มหัทศกรรย์ ครั้นคำรบสามวันน่าจะเกิดมากชนเล่มอดดลยงบางตบดลยง
 บาง ประจกกระแด้พระราชดำรัสไว้วันนั้น จำเดิมแต่นั้นบรรดา
 นายทัพนายกอง และไพร่พลทัพบก ทัพเรือทั้งปวงได้แจ้งเหตุแล้ว
 ก็ยกมอชนถวายเป็นคมทุก ๆ คน เอาพระเศษานุภาพเป็นทพ
 ปกเกล้าฯ มีนาใจกล้าหาญมิได้ยอทอดคองการณรงค์อาจที่จะรบสู้
 หมุ่บาจามิตรข้าศึกด้วยเห็นพระบารมีปรากฏเป็นแท้
 ฝ่ายกองทัพพระยายมราช และพระยาพิชัยราชายกขึ้นไป
 ถึงเมืองสวางคบุรี ก็ให้ตั้งค่ายล้อมเมืองไว้ และเมืองสวางคบุรี
 นั้นคงกระเหน็ดไม้ซอนตักถมเชิงเทินดินหามกำแพงไม่ เจ้าพระ

ฝ่ายก่อกองทัพทหารชนรักษาทิศเหนือรอบเมือง ยิงปืนใหญ่
น้อยคอรอบนอกกำแพงเมือง แต่ครั้นครั้นพระเดชานภาพเป็นกำลัง
ขณะนั้นช้างพังช้างหนึ่งอยู่ในเมือง ตกตกเป็นพังเผือกส้ม
พังค์ และเจ้าพระฝางจึงว่าช้างเผือกนั้น มิได้บังเกิดเป็นของคัมภีร์
ของเรา เกิดเป็นพาหนะสำหรับบุญแห่งท่านแม่ทัพโตซึ่งยกชน
มานั้น ก็ยกคิดเกรงกลัวพระบารมียิ่งนัก และได้รับรอยได้สามวัน
เจ้าพระฝางก็พาสมัครพรรคพวกหนีออกจากเมืองในเพลากลางคืน
ไปข้างทิศเหนือ พวกทหารก็นำเอาลูกช้างเผือกกับทั้งแม่ช้างพา
หนึ่ตามไปด้วย กองทัพกรุงเข้าเมืองได้ แล้วแต่งคนถือหนังสือ
บอกลงมายังทัพหลวงณเมืองพระพิษณุโลก

ฝ่ายกองทัพหลวง ถึงณวันอาทิตย์เดือนเก้าแรมเจ็ดค่ำ
เพลาเช้าส่งนาฬิกา ก็เสด็จยกพยุหยาตราจากเมืองพระพิษณุ
โลกโดยทางชลมารคประทับร้อนแรมไปได้สามแรม พอพบผู้ถือ
หนังสือบอกของหน้บอกลงมาใจความว่า ได้เมืองสว่างคบุรีแล้ว
แต่ชายเรือนพระฝางนั้นพาลูกช้างเผือกซึ่งเกิดในเมืองนั้นพาหนึ่ไป
เข้าพระพักตร์เจ้าทัพหลวงให้ติดตามอยู่ จึงเสด็จเร่งรีบเรือพระที่นั่ง
ไปทั้งกลางวันกลางคืน ถึงที่ประทับพระตำหนักค่ายหาดสูงซึ่งกอง

หน้าตงไว้ริมเสด็จ ก็เสด็จขึ้นประทับแรมอยู่ที่นั่น แล้วดำรัสสั่ง
ให้นายทัพนายกองเกณฑ์กันไปติดตามอ้ายเรือนพระฝาง และ
นางพระยาช้างเผือกให้จงได้

ครั้นวันอาทิตย์เดือนเก้าแรมสิบสามค่ำ หลวงคชศักดิ์กับ
กองพระยาอินทรวชิร เจ้าเมืองวิเศษชัยชาญ จับได้นางพระยา
เศวตมงคคชสารตัวประเสริฐ นำมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย
ทรงพระกรุณาพระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่พระยาอินทรวชิร และ
หลวงคชศักดิ์โดยสมควรแก่ความชอบ

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนสิบชนดับค่ำ จึงเสด็จยกพล
ยาตราทัพหลวงไปโดยทางชลมารคถึงตำบลน้ำมด จึงดำรัสให้
ตั้งด่านทางขึ้นในชนนอก และเกลี้ยกล่อมอาณาประชาราษฎร
ชาวหัวเมืองเหนือทั้งปวง ซึ่งอพยพหนีแตกฉานชานเช่นเขาป่า
คงไปให้ออกมาอยู่ตามภูมิดำเนาตุ้แต่ก่อน แล้วให้เที่ยวลาด
ตระเวนเสาะสืบสาวเขาคว้ออ้ายเรือนพระฝางให้จงได้ แล้วเสด็จ
พระราชดำเนินกลับยังพระตำหนักค่ายหาดสูง

ครั้นรุ่งขึ้นวันเสาร์เดือนสิบแรมห้าค่ำ จึงดำรัสสั่งให้แต่ง
กฎประกาศแก่กองทัพมหัทธิไชยจีนทั้งปวง ห้ามอย่าให้ข่มเหง
ริบเอาทรัพย์สินสิ่งของราษฎรชาวบ้าน และฆ่าโคกระบือสัตว์ของ

เดียง ^๕ อนึ่งถ้านายทพนายของผู้ใด ^๖ ได้บ่นและข้างพังพาดใหญ่ ^๗
ได้ ^๘ คือกอกได้นวรูปดีและรูปเป็นกลาง ^๙ ก็ให้ส่งเข้ามาทูลเกล้าทูล
กระหม่อมถวาย ^{๑๐} อย่าให้ใครเบียดบังไว้จะเอาตัวเป็นโทษ
ครั้นถึงวันพฤหัสบดีเดือนสิบเอ็ดขึ้นสองค่ำ ^{๑๑} มี ^{๑๒} โบบอกขึ้นไปแต่
กรุงธนบุรีว่า ^{๑๓} แหกเมืองคานเข้ามาสู่พระบรมโพธิ์สมภารถวาย
ดอกไม้งามทอง ^{๑๔} และเมืองยักกราดถวายบันใหญ่ร้อยบอก ^{๑๕}

ครั้นถึงวันจันทร์เดือนสิบเอ็ดขึ้นหกค่ำ ^{๑๖} ทรงพระกรุณา
ให้ ^{๑๗} สืบเสาะจับพระสงฆ์พวกเหตาราย ^{๑๘} ได้ตัวพระครุครมานทหนึ่ง
อาจารย์ทองหนึ่ง อาจารย์จันทร์หนึ่ง อาจารย์เกิดหนึ่ง ถ้วนเป็น
แม่ทพอายุเรือนพระฝางทั้งสี่รูป ^{๑๙} แต่พระครูเพชรรัตนกบอายุเรือน
พระฝางนั้นหาได้ตัวไม่ ^{๒๐} จึงดำรัสสั่งให้ ^{๒๑} ผดด้ผดาคฤห์สั่งทงศ์คน
แล้วจำคงส่งตงมาได้คุกไว้ณกรุง ^{๒๒} แล้วทรงพระกรุณาให้ ^{๒๓} เย็บผ้าจีวร
ส่ง ^{๒๔} ให้ได้พันใคร ^{๒๕} จะบวชพระสงฆ์ฝ่ายเหนือ ^{๒๖} จึงดำรัสสั่งให้
สั่ง ^{๒๗} ขการตงมาอาราขณารับพระราชคณะกับพระสงฆ์อันดับณกรุง
ธนบุรี ๕๐ รูป ^{๒๘} ขึ้นไปบวชพระสงฆ์ไว้ณหัวเมืองเหนือทุก ๆ เมือง
และให้ ^{๒๙} พระราชาคณะอยู่สั่งสอนในข้อพระวินัยสิกขาบท ^{๓๐} กับให้
เก็บ ^{๓๑} พระไตรปิฎกตงมาเป็นฉบับสร้างณกรุงด้วย ^{๓๒} โปรดให้พระ
พิมพ์ธรรมไปอยู่เมืองสวางคบุรี ^{๓๓} ให้พระธรรมโคคมไปอยู่เมือง

พิชัยให้พระธรรมเจดีย์ไปอยู่เมืองพระพิษณุโลก ให้พระพรหมมุนี
ไปอยู่เมืองสุโขทัย ให้พระเทพกวไปอยู่เมืองสวรรคโลก ให้
พระโพธิวงศ์ไปอยู่เมืองศรีพนมมาศทั้งยัง

ครั้นถึงณวันศุกร์เดือนสิบเอ็ดแรมสิบค่ำ จึ่งเสด็จพระราช
ดำเนินไปยังเมืองสวางคบุรี กระทำการสมโภชพระมหาธาตุ
สามวัน แล้วเปิดองพระภูษาทรงสระพักออกจากพระองค์ทรงพระ
มหาธาตุ แล้วให้บูรณปฏิสังขรณ์พระอารามและพระมหาธาตุ
ให้บริบูรณ์ทั้งเก้า จึ่งเสด็จพระราชดำเนินไปยังเมืองศรีพนมมาศ
ทั้งยัง กระทำการสมโภชพระแท่นศิลาอาสน์สามวัน แล้วเสด็จ
พระราชดำเนินไปยังเมืองสวรรคโลก กระทำการสมโภชพระ
มหาธาตุสามวัน

ครั้นณวันศุกร์เดือนสิบสองชนสามค่ำ จึ่งเสด็จพระราช
ดำเนินกลับลงมายังเมืองพระพิษณุโลก กระทำการสมโภชพระ
มหาธาตุ และพระพุทธรูปราช พระพุทธรูปสี่ห้าวันแล้ว จึ่ง
ทรงพระกรุณาโปรด ตั้งข้าหลวงเดิมซึ่งมีความชอบในการ
สงคราม ให้อยู่ครองหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง บรรดาหัวเมือง
ใหญ่นั้น โปรดให้พระยายมราชเป็นเจ้าพระยาอัครเสนาบดีอยู่ครอง
เมืองพระพิษณุโลก ประมวลไพร่พลเมืองมอญหม่นห้าพัน ให้

พระยาพิชัยราชาเป็นเจ้าพระยาสุวรรณคโลก มีไพร่พลเมืองอยู่เจ็ด
พัน ให้พระยาสัหราชเดโชเป็นพระยาพิชัย มีไพร่พลเมืองอยู่
เก้าพัน ให้พระยาท่ายนาเป็นพระยาสุโขทัย มีไพร่พลเมือง
อยู่ห้าพัน ให้พระยาสรรพดินทรเป็นพระยากำแพงเพชร ให้
พระยาอนรทกษัตริย์เป็นพระยานครศรีธรรมราช ทั้งสองเมืองนั้นมีไพร่
พลเมืองเมืองละสามพันเศษ และหัวเมืองเสกนอยทั้งปวงนั้น ก็
โปรดให้ขุนนางผู้น้อยซึ่งมีความชอบไปครองเมืองทุก ๆ เมือง
และเจ้าพระยาจักรี (แขก) นั้นมีได้แก่ดวงดาราในการสงคราม จึง
โปรดตั้งพระยาอภัยรณฤทธิ์ เป็นพระยากรมราช ให้เจ้าราชการ
ที่สมุหนายกด้วย แล้วแต่เจ้ากรมราชที่พลดงกลับ แล้วให้รับนาง
พระยาเศวตฉัตรนี้ ลงแพดของลงมายังกรุงธนบุรี ให้ปลูกโรงรับ
ณสวนมังคุด แล้วให้ม้านมหรสพสัสมโภชสามวัน

ครั้นถึงณเดือนสามในขี้นชาติโทศกนั้น ฝ่ายอาปรภามณซึ่ง
เรียกว่าไปมะยงวณ เจ้าเมืองเชียงใหม่นั้น ยกกองทัพมา กอง
ทัพดาวลงมาตีเมืองสุวรรณคโลกเขาคงค่ายล้อมเมืองไว้ เจ้าพระยา
สุวรรณคโลกก็เกณฑ์ไพร่พลขึ้นรักษาหน้าท เชิงเทิน กำแพงเมือง
ล้อมรอบป้องกันเมืองเป็นสามารก แล้วบอกลงมาณกรุง

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ จึงโปรดให้มหาราช
ไปเกณฑ์กองทัพเมืองพระพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิษ

ให้ยกขึ้นไปตั้งกองทัพมาช่วยเมืองสุวรรณโลก เจ้าพระยาสร้อย
พระยาพิชัย และพระยาสุโขทัยยกกองทัพทั้งสามหัวเมืองไปณ
เมืองสุวรรณโลก เข้าตีกระหนาบค่ายพระมา ซึ่งตั้งล้อมเมือง
พระมาคานทานมโกลีแตกฉานพ่ายหนีไปยังเมืองเชียงใหม่ จึงบอก
ลงมาให้กราบทูลพระกรุณาให้ทราบ สืบเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงมี
พระราชดำรัสให้เกณฑ์กองทัพจะตั้งยกไปตีเมืองเชียงใหม่ และ
พลโยธาหาญในกระบวนทัพหลวงครั้งนั้น ทั้งไทยจีนแซกฝรั่งเป็น
คนหมื่นห้าพัน สรรพด้วยช้างมาเครื่องสรรพอาวุธและเรือได้เรือรบ
ทั้งปวงพร้อมเสร็จ

ครั้นเมื่อคนมาตั้งค่ายกับยกตั้งทัพมาหาพิชัยฤกษ์ จึงตั้ง
ตั้งเรือพระที่นั่งกราบ พร้อมด้วยเรือท้าวพระยาข้าทูลละอองธุลี
พระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยไทยจีนฝ่ายทหารพลเรือน โดยเสด็จพระราช
ดำเนนตาม ขบวน พยุหยาตราหน้าหลัง คับคั่ง ทั้ง แลว มหา
คงคา ก็ตั้งค่ายตามหาทัพหลวงจากกรุงธนบุรีไปโดยชลมารค
ประทับร้อนแรมไปคามระยะทาง ไปหลายเจ็ดถึงเมืองพิชัย จึงให้
ตั้งค่ายและตำหนักทัพพลับพลาณหาดทรายฝ่ายปากตะวันออกตรง
หน้าเมืองขาม และเสด็จขึ้นประทับอยู่ที่นั่น

ในขณะนั้น จึงมีมังษยเจ้าเมืองแพร่พานางกรมการและ
ไพร่พลลงมาเฝ้า กราบถวายบังคมขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมา จึง

ทรงพระกรุณาโปรดตั้งให้เป็นพระยาศรีสุริยวงศ์ ให้เกณฑ์เข้าใน
 ขบวนทัพด้วย แล้วดำรัสสั่งให้เจ้าพระยาจักรี (แขก) กับพระยา
 มหาราชครูประโหิตาจารย์ อยู่รักษาเรือพระที่นั่ง และเรือข้า
 ทูลละอองชลพระบาททางปวงนเมืองพริย แล้วเสด็จพระราชดำเนิน
 ขึ้นจัดกองทัพบกนเมืองพริย ให้กองทัพหัวเมืองทางปวงเป็นกอง
 หน้า ยกดวงไปก่อน จึงเสด็จทรงช้างพระที่นั่งดำเนินพยุหโยธา
 ทัพหลวงไปโดยทางสถลมารค ประทับร้อนแรมไปหลายเวรถึง
 ค่ายดงกุ่มเหลือง จึงให้ตั้งค่ายมั่นแทบเชิงเขาม้าพาด แล้วจ
 หยุดประทับแรมณพลับพลาในค่ายนั้น และทรงนบนเทศกาด
 คิมหฤตกันดารด้วยนานก ผู้ซึ่งเป็นมคคทเทศกันนามรคานนกรบ
 ทูลว่า แต่เชิงเขาข้างนี้จะข้ามภูเขาไปลงถึงเชิงเขาข้างหน้าโน้น
 เป็นระยะทางไกลถึงสามร้อยเส้น ห้ามทัพหน้าแห่งใดไม่ ไพร่พล
 จะอดยากจนดารนก จึงดำรัสว่าอย่าปรารมภ์เลยเป็นภาระธุระของ
 เรา คำวณนอย่าให้คิดของยามเลย จึงกำหนดแต่นาฬิกาไว้
 เพลาห้าทุ่มเราจะให้ฝนตกลงให้จงได้ แล้วจึงดำรัสสั่งให้พระยา
 ราชประสิทธิ์ให้ปลุกศาลตั้งเพียงคา ตั้งเครื่องพลกรรมบวงสรวง
 เทพตามนเขาเสร็จแล้ว จึงทรงตั้งสัตยาธิษฐานขอพระบรมโพธิ
 สัมภารบารมีของพระองค์ ซึ่งทรงตั้งนิมิตการมาแต่อดีตบุเรชาติ

วิชาศึก และพดทหารพระมาต้าวชาวเมืองซึ่งชนประจำรักษาหน้า
 เสด็จแทนนยงบันใหญ่หน่อย และพ่วงต่างคราวชดอ้อมค่านทาน
 เป็นตำมารถ จนเพดาร์พดทหารทัพไทยเข้าหักเอาเมืองมไต่ก
 ดาตถอยออกมา จึงมพระราชดำรัสว่า อันเมืองเชียงใหม่ คง
 ทำนายอยู่ คำปรัมปราเก่าสืบ ๆ กันมาว่า กษัตริย์พระองค์ใด
 ยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ครั้งเดียวมิได้ ค่อยยกไปเป็นสอง
 ครั้งจึงได้ แม้จะหักหาญบุกรุกเอาด้วยกำลังกล้าบดนักจะได้
 แต่จะเสียไพร่พลมาก และยกมาครองนเหมอนจะคทองททาทาง
 และกำลังข้าศึกก็ไต่เห็นประจักษ์อยู่แล้ว ถ้ายกมาครองหลัง เห็น
 คงจะได้ภายในเดียว จึงดำรัสให้เลิกทัพหตดวงดวงมากอนวันหนึ่ง
 จึงให้กองทัพหัวเมืองทั้งปวงเลิกถอนถอยความมาต่อภายหลัง
 ฝ่ายพระม้ายกกองทัพตเลาะป่าก้าวสู่กิดคิตตาม ยิงบัน
 กระหนาบหน้าหลัง กองทัพหัวเมืองทั้งนั้น ก็ตนแตกกระดำระสาย
 ถอยหนีย่นถงมาจนกระทั่งถึงทัพหลวง อันคงหยุดประทับรับ
 อยู่ณเขาสองแคว
 สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงถอดพระแสงดาบ ได้ขึ้น
 พดโยชาทหารทั้งปวงในกองทัพหลวงให้กลับขอกรบพระมา ได้

ตะลุมบอน^๔พัน^๕แห่งถึงอาว^๕ข^๕ต้น^๕ สู้รบกันเป็นสามาร^๕ก พด^๕พระม^๕าด^๕ม^๕
ตาย^๕เป็นอันมาก ก็แตกกระจัดกระจายพ^๕ราย^๕พ^๕ด^๕พ^๕าย^๕หนีไป ก็
เสด็จ^๕ดำเนิน^๕ทัพ^๕หลวง^๕ด^๕วง^๕มา^๕ถึง^๕ท่า^๕เรือ^๕ณ^๕เม^๕ือง^๕พ^๕ริ^๕ย^๕ จึงเสด็จ^๕ทรง^๕
เรือ^๕พระ^๕ท^๕น^๕ง^๕ ใ^๕ห^๕ยา^๕ตรา^๕นา^๕วา^๕ท^๕พ^๕ก^๕ด^๕บ^๕ค^๕น^๕ย^๕ง^๕กร^๕ง^๕ข^๕น^๕บ^๕ร^๕

ถ^๕ศ^๕ก^๕ิ^๕ร^๕า^๕ษ^๕ ๑๓๓๓ ปี^๕เถ^๕าะ^๕ศ^๕ร^๕ค^๕ิ^๕ก^๕ ฝ่าย^๕ข้าง^๕ม^๕ดา^๕ว^๕ป^๕ระ^๕เท^๕ศ^๕
เจ้า^๕ว^๕ง^๕ค^๕ุ^๕ม^๕เป็น^๕เจ้า^๕เม^๕ือง^๕ห^๕ด^๕ว^๕ง^๕พ^๕ระ^๕บ^๕าง^๕ ยก^๕ก^๕อง^๕ท^๕พ^๕ด^๕ง^๕มา^๕ค^๕กร^๕ง^๕ศ^๕ร^๕
ด^๕ั^๕น^๕า^๕ค^๕น^๕ห^๕ุด^๕ ใ^๕ห^๕ค^๕ง^๕ค^๕าย^๕ด^๕อ^๕ม^๕เม^๕ือง^๕ไ^๕ว^๕ และ^๕เจ้า^๕บุญ^๕ส^๕าร^๕ผู้^๕ค^๕ร^๕อง^๕กร^๕ง^๕ศ^๕ร^๕
ด^๕ั^๕น^๕า^๕ค^๕น^๕ห^๕ุด^๕ก็^๕เถ^๕น^๕ท^๕พ^๕ด^๕ท^๕ห^๕าร^๕อ^๕อก^๕ค^๕อ^๕ร^๕บ^๕ และ^๕ชน^๕ป^๕ระ^๕จ^๕ำ^๕ร^๕ัก^๕ษา^๕หน้า^๕ท^๕
เชิง^๕เท^๕ิน^๕ป^๕รา^๕กา^๕ร^๕บ^๕ย^๕ง^๕กัน^๕เม^๕ือง^๕เป็น^๕สาม^๕าร^๕ก^๕ ร^๕บ^๕กัน^๕อยู่^๕ป^๕ระ^๕มา^๕ณ^๕ด^๕อ^๕ง^๕
เด^๕ื่อ^๕น^๕ ยัง^๕ไม่^๕แพ้^๕และ^๕ชนะ^๕กัน^๕ พระ^๕เจ้า^๕กร^๕ง^๕ศ^๕ร^๕ด^๕ั^๕น^๕า^๕ค^๕น^๕ห^๕ุด^๕ จึง^๕
แต่ง^๕ขุน^๕นาง^๕ใ^๕ห^๕ถ^๕ย^๕ศ^๕ก^๕อ^๕ก^๕ษ^๕ร^๕ ใ^๕น^๕ไป^๕ถ^๕ิง^๕กร^๕ง^๕อ^๕ัง^๕วะ^๕ขอ^๕ก^๕อง^๕ท^๕พ^๕มา^๕ช^๕ว^๕ย^๕
พระ^๕เจ้า^๕อ^๕ัง^๕วะ^๕ม^๕ัง^๕ระ^๕ จึง^๕ใ^๕ห^๕ช^๕ิ^๕ก^๕ ช^๕ิง^๕ไ^๕บ^๕ค^๕ม^๕พ^๕ด^๕ด^๕อ^๕ง^๕พ^๕ัน^๕เป็น^๕ก^๕อง^๕
หน้า^๕ ใ^๕ห^๕ไป^๕ส^๕พ^๕ดา^๕เป็น^๕แม่^๕ท^๕พ^๕ค^๕ม^๕พ^๕ด^๕สาม^๕พ^๕ัน^๕ ยก^๕ก^๕อง^๕ท^๕พ^๕ด^๕ง^๕มา^๕ค^๕
เม^๕ือง^๕ห^๕ด^๕ว^๕ง^๕พ^๕ระ^๕บ^๕าง^๕ และ^๕ก^๕อง^๕ท^๕พ^๕เม^๕ือง^๕ห^๕ด^๕ว^๕ง^๕พ^๕ระ^๕บ^๕าง^๕ก็^๕เ^๕ล^๕ีก^๕ถ^๕ด^๕บ^๕ไป^๕
เม^๕ือง^๕ ค^๕อ^๕ร^๕บ^๕กับ^๕ท^๕พ^๕พะ^๕มา^๕ พ^๕ะ^๕มา^๕ค^๕เ^๕า^๕เม^๕ือง^๕ห^๕ด^๕ว^๕ง^๕พ^๕ระ^๕บ^๕าง^๕ได้^๕ เจ้า^๕
ห^๕ด^๕ว^๕ง^๕พ^๕ระ^๕บ^๕าง^๕ก็^๕ขอ^๕ชน^๕แก่^๕กร^๕ง^๕อ^๕ัง^๕วะ^๕ ท^๕พ^๕พะ^๕มา^๕ก็^๕เ^๕ล^๕ีก^๕ถ^๕ด^๕บ^๕ไป^๕กร^๕ง^๕
อ^๕ัง^๕วะ^๕ พระ^๕เจ้า^๕อ^๕ัง^๕วะ^๕ได้^๕ท^๕รา^๕บ^๕ว^๕่า^๕ก^๕อง^๕ท^๕พ^๕ไ^๕ทย^๕ย^๕ก^๕มา^๕ค^๕เ^๕ม^๕ือง^๕เซ^๕ียง^๕ไ^๕หม^๕
จึง^๕ใ^๕ห^๕ไป^๕ส^๕พ^๕ดา^๕ถ^๕ิ^๕อ^๕พ^๕ด^๕สาม^๕พ^๕ัน^๕ย^๕ก^๕ถ^๕ง^๕มา^๕ช^๕ว^๕ย^๕ร^๕ัก^๕ษา^๕เม^๕ือง^๕เซ^๕ียง^๕ไ^๕หม^๕

หนึ่งแต่เมื่อครั้งบวชดลัมฤทธิศกนั้น กองทัพย่อยกมาจะตี
กรุงอังวะมาถึงเมืองแสนหว เป็นแผ่นดินเงี้ยว คือไทยใหญ่ชนแก่
พระมา โกลเมืองอังวะทางสิบห้าคน และกองทัพย่อยกเข้าตีเมือง
แสนหวได้กตงทัพอยู่ทัน

ฝ่ายพระเจ้าอังวะทราบข่าวศึก จึงให้คิงจาโบคมพลห้าพัน
เป็นกองหน้า ให้อะแซหวุ่นกเป็นแม่ทัพพลหมื่นหนึ่ง ยกมาตี
กองทัพย่อยกซึ่งตั้งอยู่ณเมืองแสนหว ด้รบกันเป็นสามารด ทัพย่อ
ก็แตกพ่ายกลับไปครึ่งหนึ่ง แล้วย่อยกถอยยกกองทัพมาอีก ตีหัว
เมืองชนพระมาแตกเป็นหลายเมือง แล้วยกถ่วงเขามาตั้งถึงตำบล
บ้านยอนนี โกลเมืองอังวะทางคนหนึ่ง พระเจ้าอังวะจึงใช้ให้อะแซ-
หวุ่นกหนึ่ง มะโยดตหวุ่นหนึ่ง เป็นแม่ทัพสองทัพ ถอพดทัพ
ละหมื่น กับเมียนหวุ่นทพหนึ่ง ถอพดห้าพัน ทั้งสามทัพเป็น
คนสองหมื่นห้าพัน ยกไปสามทางเข้าระดมตีทัพย่อย ด้รบกันอยู่
สามวัน ทัพย่อยก็แตกพ่ายไปเป็นสองครึ่ง จับได้นายทัพย่อย
สี่นาย ชื่อแอซเยหนึ่ง กุนตาเยหนึ่ง เมียนกุนเยหนึ่ง ประช
เยหนึ่ง กับไพร่พลหกพัน พระเจ้าอังวะให้เลี้ยงไว้

ครั้นถึงบิณฑุเอกศก ย่อยกถอยยกกองทัพมาอีกเป็นสามครั้ง
ครั้งหนึ่งนั้นทวยช่วยเยเป็นแม่ทัพย่อย พลหลายหมื่นมากกว่าสอง

ครั้ง ยกลงมาถึงเมืองทองตะเภา ทางใต้เมืองชิงชังหาคัน พระ
 เจ้าชิงชังเห็นเป็นศึกใหญ่กว่าทุกครั้ง จึงให้ชะแหว่นกับตั้งจาโบ
 ตะเภา รามถอพลหมื่นห้าพันยกไปทางหนึ่ง ให้อำมระตอกห่วนกับ
 จาจุห่วนและค้อห่วน ถอพลหมื่นห้าพันยกไปทางหนึ่ง เป็นสองทัพ
 ได้ล้อมกับกองทัพย่อ ทัพย่อรบพม่า เห็นเหลือกำลังจะคอย
 ให้แตกพ่ายมิได้ จึงบอกตงมาราบทูตพระเจ้าชิงชัง พระเจ้าชิงชัง
 จึงให้แม่ทัพเจรจากับเมืองกับแม่ทัพย่อ ขอเป็นพระราชไมตรี
 ต่อกัน แล้วแต่งนางและเครื่องบรรณาการให้ไป แก่แม่ทัพย่อ
 ทัพย่อก็เลิกทัพกลับไป แต่นั้นมาช่อแก้วได้ยกมาตีเมืองชิงชัง
 เป็นเมืองมิตรสันถวไมตรีแก่กัน

ฝ่ายข้างกรุงไทยในปีเถาะตรีศกนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่
 หวิ ทรงพระราชดำริพิจารณาเห็นว่า กรุงธนบุรียังไม่กำแพงเป็น
 ที่มั่น จะได้อภัยกันราชศัตรูหมุ่จากมิตร ยังไม่เป็นภูมิราชธานี
 จึงทรงพระกรุณาให้เกณฑ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาท ผู้ใหญ่ผู้น้อย
 ฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวง ตั้งค่ายด้วยไม้ทองเหลืองทั้งคันล้อมพระ
 นครทั้งสองฟากน้ำ และให้เกณฑ์ไพร่พลในกรุงพลหัวเมืองมา
 ระดมกันทำค่ายฝ่ายฟากตะวันตก ตั้งแต่มุมกำแพงเมืองเก่าไปจน
 วัดบางว่าน้อย วงดงไปริมแม่น้ำใหญ่ คดออกตงมาจนถึงกำแพง

เมืองเก่าที่ตงเป็นพระราชวัง แล้วให้ขุดคลองเป็นคูข้างหลังเมือง
แต่คลองบางกอกน้อย มาออกคลองบางกอกใหญ่ เขามุดดินขึ้น
ถมเป็นเชิงเทินข้างในทั้งสามด้าน เว้นแต่ด้านริมแม่น้ำ และ
ฟากตะวันออกก็ให้ตงค่ายรอบเหมือนกัน ให้ขุดคลองเป็นคูข้าง
หลังเมือง ตงแต่กำแพงเก่าท้ายบ่อมิวชเยนทร์ วงขึ้นไปจนถึง
ศาลเทพารักษ์หัวโศกออกแม่น้ำทั้งสองข้าง เขามุดดินขึ้นถมเป็น
เชิงเทินทั้งสามด้าน เว้นแต่ด้านริมแม่น้ำคู่กัน แล้วให้เกณฑ์
คนไปรื้อเอาอิฐกำแพงเก่าณเมืองพระประแดง และกำแพงค่าย
พระม้านโพธิ์สามต้น และตึก บางไทร ทั้งสามค่าย ชนบรรทุก
เรือมาก่อกำแพงและบ่อ ตามที่ถมเชิงเทินดินสามด้านทั้งสอง
ฟาก เอาแม่น้ำไว้หว่างกลางเหมือนอย่างเมืองพระพิษณุโลก
และแม่น้ำตรงหน้าเมืองทั้งสองฟากนั้น เป็นทิวคดแค้ตรงแผ่นดิน
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

อนึ่งบ่อมิวชเยนทร์ท้ายพระราชวังนั้น ให้ขุดบ่อมิวช
ประสิทธิ์แล้วให้ขุดที่สวนเดิมเป็น ท้องน่านออกคูเมือง ทั้งสองฟาก
ให้เรียกว่าทะเลตม ไว้สำหรับจะได้นำนาไถ้พระนคร มัน
มาตราบจะมีทัพศึกการสงครามมา จะได้ไว้เป็นที่พักเสด็จค่าย

ต่อรบข้าศึกกันดี และกระทำการฐานาพระนครขึ้นใหม่ ครั้นนั้น
หกเดือนก็สำเร็จบริบูรณ์

ในปีเถาะตรีศกนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระราช
ดำริการสงคราม ซึ่งจะไปปราบปรามกับพหุประเทศให้ราบคาบ
คืนเอาเมืองพุทไธพัธให้แก่นกองค์พระรามาธิบดี อันเข้ามาพึ่ง
พระบรมโพธิ์สมภารนั้นให้จงได้ และขณะนั้นเจ้าพระยาจักรี(แขก)
ถึงแก่กรรม จึงโปรดตั้งพระยาอมราช ผู้ว่าที่สมุหนายกอยู่แต่ก่อน
นั้นเป็นท้าวเจ้าพระยาจักรีแทน แล้วโปรดตั้งพระยาราชบงกชผู้บุตร
เจ้าพระยาจักรี(แขก) นั้น เป็นพระยาอมราช จึงดำรัสให้เกณฑ์
กองทัพบกทัพเรือพลทหารไทยจีน และทัพหัวเมืองทั้งปวงให้พร้อม
สรรพด้วยช้างม้า และเรือรบ เรือดำแดง เครื่องสรรพาวุธต่าง ๆ
แล้วโปรดให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพบกถือพลหมื่นหนึ่งยกไปทาง
เมืองปราจีน ให้ตีเมืองบัวตบของเมืองโพธิ์สัตว์ตลอดลงไปจนถึงเมือง
พุทไธพัธ และเขานักองค์พระรามาธิบดีไปในกองทัพด้วย เจ้า
พระยาจักรีและท้าวพระยาพระหองขุนหมื่นนายทัพนายกองทั้งปวง
ก็กราบถวายบังคมลาแยกกองทัพออกไปตามพระราชกำหนด

ครั้นถึง อศุขยุช มาศ กาล บัณฑิตดี ศักดิ์ วาร มหาพิชัยฤกษ์
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระที่นั่งตำเภาทอง พร้อม

ด้วยเรือท้าวพระยาชาตุดตะของชลพระบาท ไทยจีนฝรั่งฝ่ายทหาร
 พดเรือหน่งปวง เป็นเรือรบต้องร้อยดำ เรือทะเลร้อยดำ พด
 ทหารหมื่นห้าพันเศษ ให้พระยาพิชัยไศศวรรย์เป็นแม่กองทัพหน้า
 ด้วยกพยหาตราพดนาวาทัพหลวงจากกรุงธนบุรี ไปออกปากน้ำ
 เมืองสมุทรปราการ ตกถึงท้องทะเลใหญ่ ด้วยเดชพระบารมี
 บันดาลให้คลื่นลมร้ายในมหาสมุทรกว้างสงบราบคาบ และเสด็จ
 โดยทางชลมารคได้หัวเวร ประทับปากน้ำเมืองจันทร์ จึงโปรด
 ให้พระยาโกศาธิบดีเป็นแม่ทัพ ยกทัพเรือดวงลงไปตีเมืองกระพง
 โส่ม แล้วทัพหลวงก็เสด็จไปอีกหกเวร

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนสิบสองชนเผดค่า ถึงปากน้ำ
 พทไชมาศ จึงเสด็จพระราชดำเนิน ขนส่งถศนตกจน แห่งหน่ง ฟาก
 ตะวันตกเฉียงใต้เมือง แล้วให้มหันต์ต่อพระยาพิชัยไศศวรรย์แม่
 กองทัพหน้าให้ญวนชะเตยซึ่งจับได้นั้น ถูเข้าไปถึงพระยาราช
 เศวตรัฐญวนเจ้าเมืองพทไชมาศ ในลักษณะนั้นว่า สมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวณกรุงธนบุรีศรีอยุธยา เสด็จดำเนินพทไชมา
 ทัพบกทัพเรือมาบนดิน ด้วยมพระราชประสงค์จะราชภิเชกนกกองค์
 พระรามาริบัติให้ครองกรุงกัมพูชา แล้วจะเอาตัวเจ้าจุ้ย เจ้าศรี
 ดังขี และข้าหลวงชาวกรุงเทพา ซึ่งไปอยู่ณหัวเมืองใด ๆ จนถึง

ถ้าพระยาราชาศรัยรู้บุญคุณใดสิ่งความภักดีของนอม เห็นว่าจะต่อ
 ยศนาการได้ ก็ให้แต่งการบ้องกันเมืองจ่งสรรพ แม้นเห็นว่าจะ
 สรรบมิได้ ก็ยังจะทรงพระกรุณาโปรดอยู่ ให้ออกมาเผ่าทูตละของ
 ขุดพระบาทกราบถวายบังคมอ่อนน้อมยอมสวามิภักดิ์โดยดี เราจะ
 ช่วยพิชิตให้ทรงพระกรุณา แม้นว่าถึงคัวเราแล้วจะออกมา
 มิได้ก็ให้แต่งหยาญบครออกมาถวายบังคมจงบพณ ถ้าชาอยู่
 จะทรงพระพิโรธให้พลทหารเข้าหักเอาเมืองฆ่าเสียให้สิ้นทั้งเมือง
 ครั้นพระยาราชาศรัยรู้ได้แจ้งในหนังสือนั้นแล้ว จึงให้
 หนังสือตอบออกมาว่า ซึ่งใหม่หนังสือมาถึงข้าพเจ้า ข้าพเจ้า
 ชอบใจนัก จะหาขุนนางมาปรึกษาให้พร้อมกันก่อน ถ้ายินยอม
 พร้อมกันแล้ว จึงจะบอกออกมาให้แจ้ง

ครั้นคอยทำอยู่สามวัน พระยาราชาศรัยรู้ก็มีใต้แต่งให้
 เสด็จออกมาเผ่า สืบเสาะพระพุทเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชดำรัสให้
 ท้าวพระยานายทพนายกองทั้งปวงยกเขาคงคายด้อมเมือง แล้ว
 ตรัสสั่งกรมออกอารย ให้จัดกันทมิฬชาติ แลถวหาญทั้งนายไพร่
 ไตรวยสืบเฮ็ดคน จึงให้เกณฑ์พลทหารกรมอันต้องพันส่วยเขา
 สัมทบกัน แล้วพระราชทานฤกษ์และอุบายให้เข้าปล้นเอาเมืองใน
 กลางคืนเพลาต้องยาม

ฝ่ายพระยาราชาศรีศรีภูมิก็เกณฑ์พลทหารขึ้นรักษาหน้า
 เชิงเทียนปราการของกันเมือง ครั้นเพลาสองยามพลทหารข้าหลวง
 ก็เอาบันไดพาดกำแพงขึ้นไปได้ ในเมืองจตุรพักตรพิมาน
 และพวกญวนในเมืองออกต้อนรับกันอยู่ช้านาน และนายทัพนาย
 กองรพทงปวงซึ่งตั้งค่ายรายล้อมอยู่นั้น จะบุกรุกเข้าไปช่วยกัน
 ใต้ด้วยจันญวน ชาวเมืองยังรักษาหน้ากึ่งเทียนยังบนใหญ่อยู่
 ครอบอยู่ทางหน้าที่ไม่ ไพร่พลกองทัพอัดโรยลง เดชะบรมโพธิ์
 สมภารบันดาตลิดจิตพลโยธาทัพทหารทั้งปวงให้สำคัญว่า เดชะ
 พระราชดำเนินหนนเข้าไป ก็มาใจองอาจกล้าหาญมากจน
 กระโจนหนนเนื่องกันเข้าไปถึงทัพบกทัพเรือ พวกญวนจันซึ่ง
 รักษาหน้ากึ่งเทียนมิได้ ก็แตกฉานพ่ายหนีไป พอรุ่งขึ้นจัน
 อาทศยเดอนสืบส่งจันสืบเชิดคำเพลาเช้า ก็เข้าเมืองได้พร้อม
 กัน พระยาราชาศรีศรีภูมิทั้งเมืองได้ตั้งเรือออกทะเลแดนหน
 ไปได้

ครั้นวันจันทร์เดอนสืบส่งจันสืบส่งคำ จึงเสด็จพระราช
 ดำเนินเข้าในเมือง สถิตประทับณจวนพระยาราชาศรีศรีภูมิ ให้
 พลทหารทั้งปวง เทียวเก็บ เขาทรัพย์ สังของในเมืองได้ มาเป็นอัน

มาก แล้วคำรุดำถามพระญาณประสิทธิ์ พระสังฆปริณายก และ
 อาจารย์จันทร์ นายกองอาจารย์ทั้งสามว่า เมื่อคุมทหารเข้าปล้นเอา
 เมืองนั้น เขาได้ทันใดก่อน อาจารย์ทั้งสามกราบแทบไม่ตอ้งกัน
 จึงเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรที่ทางทหารเข้านั้น เห็นผิด
 กับพระราชดำริ จึงดำรัสว่าข้าศึกหนีไปไต่เพราะเขาผิดกับรบตั้ง
 แม่นคอสู้ก็จะเสียราชการ จึงให้ลงพระราชอาญาเขียนผู้ซึ่งเข้า
 เมืองใดคอตลอดงนทงนายและไพร่ ที่เขาได้ก่อนก็พระราชทาน
 บำเหน็จรางวัลทงนายและไพร่ เป็นเงินถึงสามร้อยยี่สิบหาซัง
 แล้วให้มกฏประกาศแก่พลทั้งปวง ห้ามอย่าให้ข่มเหงราษฎร
 จันฉนวนชาวเมืองสืบไปอีก ให้คาชขายอยู่ตามภูมิถ้าเนาเหมือน
 แต่ก่อน แล้วโปรดตั้งพระยาพิพิธผู้ช่วยราชการกรมท่า เป็นพระ
 ยาราชำเศรษผู้อยู่ครองเมืองพุทไธมาศ แล้วเสด็จยกพลโยธา
 นาวาทพหหลวงจากเมืองพุทไธมาศขึ้นไปตกรุงกัมพูชาธิบดี คือ
 เมืองพุทไธเพชร ประทับร้อนแรมไปโดยระยะทางชลมารคจนถึง
 เกาะพนมเพญ

ฝ่ายกองทัพบก เจ้าพระยาจักรียกเข้าไปตีเมืองบันคมของเมือง
 โพธิ์สัตว์ เมืองบริบูรณ์ได้แล้ว ก็ยกถ่วงถงไปตีเมืองพุทไธเพชร
 และนักองคพระอุทัยราชาต่อรบต้านทานมิได้ ก็พาพลกวตและ

ครอบครวียกหน้ลงไปตั้งอยู่ณเมืองบาพนม เจ้าพระยาจักรีเขาดัง
 อยู่ณเมืองพุทไธเพชร ครั้นได้ทราบวาทัพทดวงค้เมืองพุทไธมาศ
 ได้แล้ว เสด็จจันมาถึงเกาะพนมเพญ จึงให้นกของคพระรามา
 ขิบค้อยรักษาเมืองพุทไธเพชร แล้วถ้ลงมาเผ้ากราบถวายบังคม
 ทูลว่า นกของคพระอภัยราชาหน้ลงไปตั้งอยู่ณเมืองบาพนมแล้ว
 ครั้นได้ทรงทราบจึงดำรัสให้เจ้าพระยาจักรียกกองทัพติดตามลงไป
 ในวันนั้น ครั้นเพลาบ่ายสามโมง จึงเสด็จยกทัพหลวงลงไป พอ
 เพลาค่ำประมาณยามหนึ่ง เจ้าพระยาจักรีบอกหน้ต่อจันมาให้
 กราบทูลว่า ญวนเมืองลูกหน้ายมารับนกของคพระอภัยราชาลงไป
 ณเมืองญวนแล้ว จึงเสด็จหยดเรือพระที่นั่งประทับอยู่หน้บ้าน
 คำน้กเวรหน้ ครั้นรุ่งจันเช้าจึงเสด็จยกทัพหลวงกลับคณมาถึง
 ปากคตของม้กสำ พบครว้เขมรคตอยู่ทนนเป็นอันมาก ดำรัสให้
 พลทหารเขาค้ได้ครอบครว้และเรือกมาก. แล้วยกทัพหลวงค้มา
 ประทับณเกาะพนมเพญ จึงน้กของคพระรามาขิบคตลงมาแต่เมือง
 พุทไธเพชรเข้าเผ้าในทนน ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานค้ของ
 พระองค้ทรงประพาสค้เป็นเครื่องค้ทนน กับทงบ้บใหญ่หน้อยและ
 ครอบครว้เขมรซึ่งค้ได้นนแก่นกของคพระรามาขิบค้ แล้วโปรดให้
 กลับไปครองเมืองพุทไธเพชร เป็นใหญ่ในกัมพูชประเทศเหมือน
 ค้ก่อน

ฝ่ายกองทัพพระยาโกศาธิบดี คืบไคเมืองกระพงโสม ด้วยกัน
มาจะตีเอาเมืองกัมปอช พระยาบังกัฒมาแซกจามเจ้าเมืองกัมปอช
ออกมาอ่อนน้อมยอมเข้าสวามิภักดิ์มิได้คอรบ พระยาโกศาธิบดี
จึงพาตัวพระยาบังกัฒมาชนเผ่า กราบถวายบังคมณเกาะพนมเพ็ญ
จึงโปรดให้พระยาบังกัฒมากลับไปอยู่รั้งเมืองกัมปอชดังเก่า

ฝ่ายกองทัพเจ้าพระยาจักรียกธงไปไคเมืองบาพนม เขมร
มิได้สู้รบยอมเข้าสวามิภักดิ์โดยดี จึงจัดแจงให้คงอยู่ตามภูมิ
ถำเนาเดิม แล้วเกล็ดทัพกลับมาเผ่านเกาะพนมเพ็ญ จึงดำรัส
ให้เจ้าพระยาจักรีกับพระยาโกศาธิบดี อยู่ช่วยราชการณเมือง
พุทไธเสร์รกว่าจะส่งบรวาบคาก่อน แล้วเสด็จยกพลโยชานาว่า
ทัพหลวงกลับมาถึงคตของทองจีนจง และนำในคตของนันทนเรอ
ใหญ่จะไปมิได้ จึงดำรัสให้ไพร่พลทนต์ทางวันกลางคืน
เรือทั้งปวงจึงไปไคพร้อมกัน

ฝ่ายจีนทั้งปวงซึ่งเคยไปมาแต่ก่อน ก็สรรเสริญว่าเคื่อน
อายนนาเคยแห่งคตของชาติ เรือจะไปมาได้ นี้อาศัยบุญญาภาพ
พระเจ้าอยู่หัวมาก เรือจึงไปมาได้สะดวกในเทศกาดน

ครั้นณวันจันทร์เดือนอ้ายขึ้นสามค่ำ เพลาบ่ายสามโมงเศษ
เสด็จถึงเมืองพุทไธมาศ จึงขึ้นสถิตณจวน แล้วทรงพระราชศรัทธา

ให้นิมนต์พระสงฆ์ทุกอารามในจังหวัดแขวงเมืองพุทไธมาศเข้า
 มาพร้อมกัน แล้วทรงพระกรุณาพระราชทานถวายจตุรพรหมแก่พระ
 สงฆ์ทุกองค์ ที่มีได้จนวนนั้น ถวายเงินแทนจตุรพรหมห้าตำลึง
 แล้วเสด็จไปณวัดญวนถวายนมัสการพระพุทธปฏิมากรซึ่งมีในวิหาร
 ฝ่ายหลวงญวนก็สดมภ์ให้ทรงฟัง จึงมีพระราชบริหารโดย
 ภาษานวน พระราชทานพระราโชวาทแก่หลวงญวนทั้งปวงว่า
 ให้ยึดดำรงรักษาศีล แล้วเสด็จกลับยังจวนที่ประทับ
 ครั้นถึงณวันของการเดือนอ้ายแรมสามค่ำ จึงเสด็จลงพระ
 ที่นั่งสำเภาทอง ให้เคลื่อนคนตายชะบวนพยุหยาตราจาก
 เมืองพุทไธมาศ ออกท้องทะเลใหญ่กลับคืนยังกรุงธนบุรีมหานคร
 ฝ่ายพระยาราชเศรษฐีญวน ซึ่งแตกหนีไปนั้น จนอาศัย
 อยู่เกาะตงต้องล้มรพลงญวนจนได้มากแล้ว ก็ยกทัพเรือมาต่อ
 เมืองพุทไธมาศคืน และพระยาราชเศรษฐีเจ้าเมืองใหม่มีทหาร
 ยกพลทหารจีนออกต่อรบต้านทานอยู่ประมาณสามนาฬิกา เห็น
 เหลือกำลังกองทัพเมืองเลย พารพดและครอบครัวทั้งปวงลัดถอย
 มาอาศัยอยู่ณเมืองกัมปอช และพระยาบังกัฒมา ก็ช่วยจัดแจงไพร่
 พดอยู่สามวัน พอพร้อมก็ยกกลับไปจะปล้นเอาเมืองพุทไธมาศ
 ในกลางคืนเพลาตีกลองยาม ให้พลทหารจีนทั้งปวงเอาไม้ค้อนเข้า

คามทุกคน ๆ ยอ้าโหม่ปากเสียง แล้วให้ว่ายน้าเข้าบนปถมนเขา
เมืองได้ พวกญวนมณฑลวัดแตกพ่ายหนี กองทัพจีนได้เข้าพัน
ญวนจีนพวกพระยาราชานครศรีอยุธยา ซึ่งอยู่ในเมืองล้มตายเป็น
อันมาก จีนได้หักคอกเขาไปทั้งเมือง แต่ตัวพระยาราชานครศรี
อยุธยาหนีลงเรือหนีไปได้ จับตัวหาได้ไม่ และพระยาราชานครศรี
อยุธยาถูกจับคนเขาเมืองได้ เข้าตั้งอยู่ในเมืองตั้งเก่า

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรี ซึ่งตั้งอยู่ในเมืองพุทไธสง เพชรบูรณ์ ทราบ
ข่าวไปว่าเมืองพุทไธสงมาศกลับเสียแก่ญวนอีก จึงจัดแจงกองทัพ
จะยกลงมาช่วยพระยาราชานครศรีอยุธยา พอได้ข่าวว่า พระยา
ราชานครศรีอยุธยาถูกจับคนเขาเมืองได้แล้ว ก็หยุดทัพไว้มิได้ยก
ลงมาเมืองพุทไธสงมาศ

จึงพระยาราชานครศรีอยุธยาที่ส่งหนังสือขอราชการเข้ามา
ณกรุงธนบุรี สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ จึงดำรัสว่า
เมืองพุทไธสงมาศอยู่ต่อแหลมมณี จะรักษาไว้เป็นอันยาก บัวยการ
แรงทแถมทหาร จึงโปรดให้มณฑลตราออกไปว่า ให้พระยา
ราชานครศรีอยุธยาทั้งเมืองพุทไธสงมาศเสียเถิด อย่าอยู่รักษาเลย ให้
เด็กทัพกลับเข้ามาบรรณาการ ณ กรุงตั้งเก่า ครั้นพระยาราช
านครศรีอยุธยาได้แจ้งในท้องตราแล้ว ก็กล่าวครอชมครวญว่า

เมืองตงเรือใหญ่หน่อยแล้ว เล็กกองทัพจันทน์เข้ามาณกรุงตาม
พระราชกำหนดให้หานั้น แล้วจึงโปรดให้มัทของตราให้หากองทัพ
เจ้าพระยาจักรี พระยายมราช กัดกับคนเข้ามายังพระนคร

ลัทธิราช ๓๓๓๔ ปีมะโรงจัตวา คก ฝ่ายไปสุพลข้าง
มาอยู่ช่วยราชการรักษาเมืองเชียงใหม่ ยกทัพมาตีเมืองดัมแด
แตก แล้วยกตมมาตีเมืองพิษย ตั้งค่ายอยู่ณวัดเอกา พระยา
พิษยก็จัดแจงการป้องกันเมืองเป็นส่ามารถ จึงเจ้าพระยาสุรสังห
ยกกองทัพเมืองพระพิษณุโลกขึ้นไปช่วยเมืองพิษย และเจ้าพระยา
สุรสังหกับพระยาพิษยยกพลทหารเข้าตีค่ายพะม่า พะม่าออกต่อรบ
รบกันถึงอาวสุตั้น พลทัพไทยได้ตะลุมบอนพันแทงพลพะม่าล้ม
ตายเป็นอันมาก พะม่าด้านทานมิได้ก็แตกพ่ายหนีเล็กทัพกลับไป
เมืองเชียงใหม่ จึงบอกหนังสือแจ้งข้อราชการคักตงมาณกรุง
กราบทูลพระกรุณาให้ทรงทราบ

ลัทธิราช ๓๓๓๕ ปีมะเส็งเบญจศก ทรงพระกรุณาให้
ลัทธิของมือหมายหมู่เตกไพร่หลวง และตั้งกัศพรค กับทั้ง
เตกหัวเมือง ตั้งสารบัญชชะเบียนทางว่ายนกรมพระสุรัสวดี
ทั้งสิ้น ให้รู้จำนวนไพร่พลไว้จะได้ใช้ราชการแผ่นดินและการทัพ
คักต่าง ๆ

ครั้นถึงณเดือนช้ายางขุ่น ไปสู่พลายกของทัพภาคเมือง
พิษณุโลก พระยาพิษณุโลกยกพลทหารออกไปคั้ชรบแต่กลางทางยัง
ไม่มาถึงเมือง เจ้าพระยาสุรสีห์ยกทัพเมืองพระพิษณุโลกขึ้น
ไปช่วย ได้รับกับทัพพะม่าเป็นด้ามารก และพระยาพิษณุโลกตาม
ต้องมือคุมพลทหารออกไปฟันพะม่าจนดาบหัก จึงต้องขอปรากฏ
เรียกว่าพระยาพิษณุโลกดาบหักแด่นมา

ครั้นถึงณวันของการเดือนยแรมเจ็ดค่ำ กองทัพพะม่าแตก
พ่ายหนีไป จึงบอกหนังสือลงมากราบทูลพระกรุณาณกรุงธนบุรี
ดึกกราช ๓๓๓๖ บีมะเมียณศก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชดำริการซึ่งจะไปคั้ชเอาเมืองเชียงใหม่ให้ได้ ด้วยพะม่า
ยกกองทัพมาย่ำบดท้าวเมืองฝ่ายเหนือเนื่องๆ จึงดำรัสให้เกณฑ์
กองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือสืบหัวเมือง เป็นคนต้องหมิ่นสรวพด้วย
ช้างม้าเครื่องสรรพาวุธ ให้ยกไปคอยรับเสด็จอยู่ณบ้านระแหงให้
พร้อม แล้วให้เกณฑ์กองทัพในกรุงและหัวเมืองใกล้เคียงไปรบ ได้
พลนครรดาเครื่องหมื่นห้าพัน ช้างเครื่องร้อยแปด ม้าร้อยม้า
สรวพด้วยเครื่องสรรพาวุธพร้อมเสร็จ

ครั้นถึงณวันของการเดือนสิบสองแรมสิบเอ็ดค่ำ สมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว ทรงเรือพระที่นั่งกราบยาวสืบดำมา พลายสืบ

คนพร้อมด้วยเรือท้าวพระยาพระหัวเมือง และข้าราชการผู้ใหญ่
 ผู้น้อยไทยจีนฝ่ายทหารพลเรือนทั้งหลาย โดยเสด็จในพระวอนทัพ
 หดวงเป็นอันมาก จึงเสด็จยกพลยุทธนาว่าทัพหดวงจากกรุง
 ชนบุรีไปโดยชลมารค ประทับร้อนแรมไปตามระยะทางหลายแคว
 ถึงวันพุธเดือนช้ายขึ้นสี่ค่ำ เสด็จถึงเมืองกาแพงเพชร
 แล้วยกไปถึงบ้านระแหงแขวงเมืองตาก เสด็จประทับแรมณพระ
 ตำหนักสวนมะม่วง ดำรัสให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่กองทัพหน้า
 ถูบทัพในกรุงและหัวเมืองยกขึ้นไปตั้งอยู่ณเมืองเถิน แล้วให้
 ทัพเมืองเหนือทั้งสิบเมือง ยกไปเข้ากองเจ้าพระยาจักรีกองหน้า
 ไปตีเมืองเชียงใหม่

ฝ่ายข้างกรุงรัตนบุรีของจะ พระเจ้ามังระทราบว่ กรุงไทย
 พระยาตากตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน สร้างเมืองบางกอกขึ้นใหม่
 เป็นราชธานีใหญ่แทนกรุงศรีอยุธยาซึ่งพินาศนิหายนั้น กัดบด
 คัดตอรับ จึงทรงพระดำริว่าจะระไวข้ามได้ ไทยจะมีกำลังกำเริบ
 มากขึ้น จำจะแต่งกองทัพใหญ่ ให้ไปตีปราบปรามเสียให้สิ้น
 เลียนหนามราบคาบ อย่าให้แผ่นดินไทยตั้งตัวเป็นบกแผ่นดิน
 หนาขึ้นได้สืบไปอีกในภายหน้า จึงให้เพิกจากคุณพลพระมาหารช่วย

กษัตริย์ทรงตั้งลงมาถึงปะกันหวุ่น เจ้าเมืองเมะตะมะ ให้เกณฑ์
พลรามัญเมืองเมะตะมะสามพัน เขากองแพกัจจาเป็นนายทัพยก
ไปทำทาง และตั้งค่ายปลูกยุ้งฉางที่ตำบลสามต้นท่าดินแดง จัด
แจงขนตะเบียงอาหารผ่อนไปไว้ก่อน แล้วภายหลังจึงจะให้กองทัพ
ใหญ่ยกไปตีเอาเมืองบางกอก ซึ่งตั้งชนใหม่แน่นจึงได้ และ
ปะกันหวุ่นก็เกณฑ์พลรามัญเมืองเมะตะมะและเมืองชนสามต้น
สองหัวเมือง เป็นคนสามพัน ให้พระยาเจ่ง พระยาอยู่ ตตะเตียง
ตตะเถตัม คุมมากับกองแพกัจจานายทัพ แพกัจจายกทัพมา
ณสามต้นท่าดินแดง จัดแจงการทั้งปวงตามรับสั่งพระเจ้าอังวะ

ฝ่ายปะกันหวุ่น เจ้าเมืองเมะตะมะ ให้เร่งรัดเก็บเอาเงิน
ทองแก่ครอบครัววัดมิงรามัญ และไพร่พลเมืองทั้งปวงได้ความ
ยากแค้น บ้างหลบหนีมาบอกกันยังกองทัพ และนายทัพนายกอง
รามัญทั้งปวงก็โกรธว่าพระม้าว่มเหงเบียดเบียนครอบครัวข้างหลัง
จึงชวนกันคิดกบฏฆ่าแพกัจจานายทัพ กับทั้งไพร่พลพระม้าว้าร้อย
เดียวทั้งต้นที่ท่าดินแดง แล้วยกทัพกลับไปเมืองเมะตะมะ และ
บรรดารามัญนายไพร่ซึ่งอยู่ที่เมืองและเมืองชนทั้งปวงนั้น ก็พร้อม
ใจเข้าช่วยกันทั้งต้น ชวนกันยกเข้าปล้นเมืองเมะตะมะในเพลา
กลางคืน ให้เป็นเสียงไทย ปะกันหวุ่นและกรมการพระม้าว้าทั้งปวง

ตกใจไม่สู้รบ ทั้งเมืองเสีย ดงเรือดั้นไปเมืองย่างกุ้ง แล้วบอก
 ขนไปดงเมืององวะ ความขมขื่นเมืองเมาระตะมะเบนกบฏดั้นทงเมือง

ฝ่ายนายทัพนายกองของสมเด็จพระรามัญเมืองเมาระตะมะ ก็ยก
 กองทัพรามัญติดตามกันไปดั้นเมืองจัตตองเมืองหงสา ด้วยยก
 ขนไปดั้นเมืองย่างกุ้ง เข้าตั้งค่ายล้อมเมืองไว้ ด้วยยกเข้าปล้น
 เจ้าเมืองย่างกุ้งคือรบเป็นด้ามารด มอญหักเข้าไปได้ในเมือง
 กงหนิง พระม้ายกค่ายในเมืองกันไว้ได้ครึ่งเมือง

ครั้นพระเจ้าองวะทราบในหนังสือบอก จึงให้ชะแซหวนก
 กอพลพะมาหมนหนง ยกดงมารบมอญกบฏ พอทัพหน้าชะแซ
 หวนกดงมาถึงกเขาตทพมมอญ มอญคือรบดั้นได้กถาดถอยไป
 กถบดงมาเมืองเมาระตะมะ กองทัพชะแซหวนกยกติดตามดงมา
 รามัญทงปวงเห็นเหตุอากาตังจะสู้รบพระม้ายได้ ก็กวาดครอบครัว
 หนเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ์สมภาร ณ กรุงพระมหานคร ศรีอยุธยา
 แยกกันเป็นหลายพวก เข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์บ้าง
 ทางด่านเมืองตากบ้าง กองทัพพระม้ายกติดตามมอญมาทุกทาง
 ทตามมาทันก็กวาดครอบครัวมอญกถบด้นไปได้บ้าง

ในขณะเมื่อทัพหลวงตั้งอยู่ณบ้านระแหงนน จึงชวนอนทกร
 นายด่านเมืองตาก นำเอาครอบครัวไทยมอญซึ่งหนีมาแต่เมือง

เมาระตะมะ เข้ามาฟังพระบรมโพธิ์สมภาร แล้วพาตัวส้มสุรายกถัน
 ซึ่ง เป็นตัว นายมานัน เข้ามาเฝ้า กราบ ถวาย บังคม ณ พระตำหนัก
 ส่วนมะม่วง จึงมีพระราชดำรัสให้ถามถามว่า พระเจ้ายุธาณัน
 ซื่อว่ากล่อมบ้อมณเฒ่าของเมาระตะมะนั้น ยังปกคตอยู่หรือ ส้ม
 สุรายกถันกราบทูลว่ายังปกคตอยู่ จึงดำรัสให้ถามว่า พระมหา
 เจดียเกศชาคุณเมืองย่างกุ้ง ซึ่งว่าฉัตรยอศหักลงมานั้นยกขึ้นได้
 แล้วหรือ ส้มสุรายกถันกราบทูลว่า พระเจ้าอังวะให้ส่งมา
 ปฏิสังขรณ์สามปีแล้ว ยังหายยกขึ้นได้ไม่ จึงตรัสให้ถามว่า
 ชาวตมว่านางรามัญบุตรคนเขื่องใจ อายุได้สิบสี่ปีห้าปี
 ขรรคธรรม เกิดที่เมืองเมาระตะมะนั้นม่จริงหรือ ส้มสุรายกถัน
 กราบทูลว่าม่จริงอยู่ แต่ยังหาได้ส่งขึ้นไปเมืองอังวะม่ พอสเพดา
 บ่าย จึงดำรัสให้พระยายมราช (แขก) ยกกองทัพไปขัดด้านอยู่
 ณท่าดินแดงรับครัวมอญ กับจะได้ครอบครัวทัพพะมาซึ่งยกตามมอญ
 มานันด้วย

ครั้นถึงวันศุกร์เดือนห้าแรมห้าค่ำเพลาเช้า บันดาลฝน
 ฟ้าใหญ่ตกเป็นมหาพิชัยราชฤกษ์ จึงโปรดให้พระยาคำแหงวิชิต
 คุมพลสองพันเศษ อนุรักษ์เมืองตากคอยรับครัวมอญ แล้วเสด็จ

ทรงช้างคันพิงเทพธิดา ให้ยาศราพตทัพบกหลวงดำเนินโดย
สถิตมารค ประทับร้อนแรมไปโดยระยะทางหลายแคว่ ถึงตำบล
นาเพือกเหนือเมืองนครลำปาง แล้วดำเนินทัพบกหลวงไปอีกหลาย
แคว่ ถึงฉนวนองค์การเดชนยชนสองคำ เสด็จถึงเมืองลำพูน ให้
ตั้งค่ายหยุดประทับชยทนน

ฝ่ายไปสุพรรณ รู้ว่ากองทัพไทยยกขึ้นมาจะตีเมืองเชียงใหม่
จึงให้พระยาจำบ้าน และแสนท้าวพระยาดาวทั้งปวง ยกกองทัพ
ดาวพันหนึ่ง เป็นกองหน้าให้ล่วงหน้าก่อน แล้วให้ไปมะยง่วน
เจ้าเมืองอยู่รักษาเมือง ไปสุพรรณจึงยกกองทัพมา ทฬดาวเก้า
พันจะยกลงมารบทัพไทย

ฝ่ายพระยาจำบ้าน กับพระยาภาวดีะ ขุนนางเมืองนคร
ลำปางซึ่งเป็นกองหน้านั้น เข้ามาหากองทัพเจ้าพระยาจักรี ขอ
ด้วยความภักดีด้วย จะกลับค้อมพระมา พระยาจักรีจึงบอกลงมา
ให้ทราบทุกแล้ว ให้กองทัพพระยาจำบ้าน พระยาภาวดีะนำทัพ
ขึ้นไป

ฝ่ายไปสุพรรณยกกองทัพมาได้คนหนึ่ง รู้ข่าวว่าพระยา
จำบ้าน พระยาภาวดีะ กลับคิดร้ายไปเข้าด้วยกับไทย จึงถอย
ทัพกลับไปเมืองเชียงใหม่ และกองทัพเจ้าพระยาจักรียกขึ้นไป

ถึงแม่น้ำเมืองเชียงใหม่ ท้าวพระม้ายกออกมาขุดตักนามเพดะ
 คอยสกัดรบตามริมน้ำ จะข้ามทัพไปยังมิได้ จึงให้หมื่นศรีสัง
 เทพลงมาราบทุก มีพระราชดำรัสสั่งให้เอาบันจ่ารงต้นกลม
 ทำร้านขึ้นยิงให้พระมาแตก แล้วจึงยกข้ามน้ำไป อันจะวังร่อย
 ณะมิได้ การศึกจะเนิ่นช้า หมื่นศรีสังเทพก็กลับไปบอกตาม
 รับสั่ง พอกองทัพหน้าตีทัพพระมาแตก ยกข้ามน้ำไปได้ ตั้งค่าย
 ล้อมเมืองได้สามสิบสี่ค่าย เจ้าพระยาจักรีจึงให้พระยาเบ็ญต
 ลงมาราบทุกพระกรุณาให้ทราบ

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระโสมนัส จึงพระราชทาน
 มาพระที่นั่งกับพระแสงบนต้นนอกหนึ่ง ไปให้เจ้าพระยาจักรี แล้ว
 พระราชทานพระแสงบนต้นนอกสองบอก ไปให้เจ้าพระยาสร้อย
 บอกหนึ่ง เจ้าพระยาสุวรรณโลกบอกหนึ่ง

ครั้นค่ำลงเพดาห้าทุ่มเศษ จึ่งดาวสามสิบเอ็ดคน เป็นบ่าว
 แล่นหนึ่งสี่ มาแต่บ้านพะแวน บอกให้ทราบทุกว่า กองทัพ
 พระมาประมาณสองพัน ยกมาแต่เมืองเมะตะมะ ตามครัวมอญ
 เข้ามาทางบ้านนาเกาะ ดอกเหล็ก ด้านเมือง ตาก จึ่งดำรัสให้
 พระเจ้าหลานเธอราชมณเฑียรเป็นแม่ทัพ ถอพดพันแปดร้อยเศษ
 ยกไปทางบ้านจอมทอง คัดลงไปบ้านนาเกาะดอกเหล็ก ตีทัพ
 พระมาซึ่งยกเข้ามานั้น

ครนรุ่งขึ้น ^๕ จึงเจ้าพระยาจักรีโลก ^๕ ตงมาแต่ค่ายด้อม
เมืองเชียงใหม่ ^๕ นำเอากระสุนปืนทองคำสองกระสุน ^๕ ซึ่งพระม้ายิง
ออกมาแต่ในเมืองมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ^๕ แล้วกราบ
ถวายบังคมตากลับไป ^๕ จึงทรงพระอริยฐานแล้วสั่งให้พราหมณ์
เอากระสุนปืนทองคำทั้งคืน ^๕ ไป ^๕ ประกาศแก่เทพดาในบริเวณพระ
มหาธาตุในเมืองลำพูน ^๕ แล้วให้ส่งไว้นที่ใกล้พระมหาธาตุ ^๕

ในวันนั้น ^๕ พระเสมีนตราในเจ้าพระยาจักรีโลก ^๕ บอก
ข้อราชการตงมากราบทูลว่า ^๕ ได้เกิดยกด้อมดาวชาวเมืองลำพูน
เมืองเชียงใหม่ ^๕ ซึ่งแตกหนีออกอยู่มา ^๕ มาเข้าหาเป็นอันมาก ^๕ ทั้ง
ครอบครัวถึงห้าพันเศษ ^๕

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ^๕ ดำรัส ^๕ สรรเสริญ ^๕ ตักขิณญา ^๕ พระ
เสมีนตรา ^๕ แล้วทรงพระกรุณาโปรด ^๕ ตั้งให้เป็นพระยาอักษรวงศ์
ให้คุมพวกดาวซึ่งมาเข้าเกลี้ยกล่อม ^๕ นั้น ^๕ จัดเอาแต่ที่ฉกรรจ์ไปเข้า
กองทัพเจ้าพระยาจักรี ^๕ ครั้นมาเมืองเชียงใหม่ ^๕

ครั้นวันจันทร์เดือนยี่ ^๕ ขึ้น ^๕ แด่ค่ำเพลาบ่าย ^๕ จึงพระราช
อุทยานทกลีหงส์ ^๕ มา ^๕ แด่กองทัพพระยา ^๕ คำ ^๕ แห่ง ^๕ วิชา ^๕ ซึ่ง ^๕ ตั้ง ^๕ อยู่
รักษาเมืองตาก ^๕ ว่า ^๕ วัน ^๕ วัน ^๕ พุ ^๕ เดือน ^๕ ยี่ ^๕ ขึ้น ^๕ แด่ ^๕ ค่ำ ^๕ สวรร ^๕ ธร ^๕ เหว ^๕ กับ
ทาม ^๕ มวย ^๕ ต้อง ^๕ นาย ^๕ พาก ^๕ รั ^๕ ว ^๕ ราม ^๕ ญ ^๕ เข้า ^๕ มา ^๕ ถึง ^๕ เมือง ^๕ ตาก ^๕ เป็น ^๕ คน

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

ห้าสิบคน ให้การว่ามาแต่เมืองเวียง ครอบครัวชายหญิงประมาณ
 พันเศษ ครั้นมาถึงตำบลคูขันธ์ พระมาตามมาทันได้รบพุ่งกัน
 และจิกกายวอซึ่งเป็นนายใหญ่มาหนีถูกปืนตาย พวกครัวทั้งปวง
 แยกหนีกระจัดพลัดพรายคามมาข้างหลัง เข้าทางบ้านนาเกาะ
 ดอกเหล็ก ชนง้าวชาวพวนมาหักเข้ามากทางด่านสะตอง
 ครอบครัวชายหญิงร้อยสิบสี่คน ผู้รักษาด่านสะตองหนี้อยตัว
 และบ้านนาเกาะดอกเหล็กก็ห้ามผู้อยู่อพยพไม่

ครั้นได้ทรงทราบในใบบอก จึงให้มโหฬารตั้งรับตั้งไปหาของ
 ทัพพระเจ้าหลานเชอราวมตักษมนกลับมา แล้วให้มโหฬารตั้ง
 ไปถึงพระยาคำแหงวิชัย ให้แบ่งทัพยกออกไปตั้งอยู่ณบ้านนาเกาะ
 ดอกเหล็ก เกิดยกด้อมดาวมอญซึ่งแตกหนีมาหนีประมวธเข้า
 ไว้ แล้วออกคอยกวดสะกดทัพพระมา อันคิดตามครัวมาให้แตก
 หนีไปจึงได้

ครั้นถึงณวันพุธเดือนยี่ชนค้ำหนึ่ง จึงเจ้าพระยาจักรีให้
 พระยาวิจิตรนาว่าถึงมากกราบทูลว่า กองเจ้าพระยาสุรนครโลกยก
 เข้าตั้งค่ายด้อมเมืองด่านสะกิดฝ่ายใต้ได้สองค่าย และด่านฝ่าย
 ตะวันออกตะวันตกนั้น ก็ให้กองทัพหัวเมืองทั้งปวงเข้าตั้งค่ายด้อม
 ชกกับก้างกั้นตลอดสองด้านแล้ว ยังแต่ด่านสะกิดฝ่ายเหนือด้าน

เดียว ภายหลังเขาดังค้ายเห็นจะได้รบกันเป็นด้ามารต แหม่นโต

ทวงทจะกรเขาหักเอาเมืองทเดียว

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ได้ทรงดำริไม่เห็นด้วย ดำรัส
ว่าพระมาตังค้ายรบอยู่ในเมือง ซึ่งจะกรเขาไปนั้นเกลือกจะเสีย
ทเกลือกทหารก็จะถอยกำลังถอยย่อหย่อนลง ถัดอมรอมเมืองได้
แล้ว จะหักเข้าที่ไหน ก็ให้ตั้งหน้าทำเขาไปละเพาะนั้น และ
บรรดาค่ายทั้งปวงให้ขุดคูลงขวางกันซ้าคัก แคว้นค่ายประชิดจะ
ได้วางบนหามแน่นหนา ให้ขุดคูของเนินบนพระมา ให้ตักค้าย
ใดซึ่งเขาดังคักเมืองใดก็ให้ขุดคูของไปรยขวางกักระจบทค้ายนั้น
แหม่นซ้าคักจะยกออกมาหักค้าย ก็ให้ใดคักคักคักตามเขาเมือง
ทเดียว พระยาวิจิตรนาวีกกราบถวายบังคมลา กลับไปแจ้งข้อ
รับสั่งแก่เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาจักรีก็จัดแจงการทั้งปวงตาม
กระแสพระราชดำรัสสั่งไปนั้น

ฝ่ายไปสุพลา ไปมะยง่วน ก็ให้นายทพนายกองพระมา
ยกพลทหารออกมาตั้งค้ายรับนอกเมืองเป็นหลายค่าย ด้วยยกออก
ปล้นค้ายเจ้าพระยาจักรี ซึ่งตั้งอยู่ด้านตะวันออกในเพลากลางวัน
เจ้าพระยาจักรีมิได้ครันคราม นั่งเล่นหมากรุกอยู่ในค่าย พดาง

ร้องสั่งพลทหารให้วางปืนใหญ่ขึ้นน้อยออกไปจากค่ายยิงพะม่า พะม่า
ถูกปืนล้มตายลงมาก จะปล้นเอาไม่ได้ก็ถอยกลับเข้าค่าย

ครั้นณวันเสาร์เดือนยี่ขึ้นสิบสามค่ำ เพลาบ่ายเข้า จึงส่งเจ้า
พระพุทธรเจ้าอยู่หัว ก็ทรงเครื่องราชวิภูษิตสำหรับราชรถยท
ทรงราชวอสดรรพเสด็จ ก็เสด็จทรงช้างต้นพาดยศเสนทรบรียก
เป็นราชพาหนะ ให้ยาดราพดากรทัพหลวงจากค่ายริมเมืองตำบ
นไปณเมืองเชียงใหม่ หยตประทับร่อนณพลับพลาชัยในค่าย
บ่อคอก ใกล้เมืองเชียงใหม่ทางสามร้อยห้าสิบสองเส้น แล้ว
ดำเนินทัพหลวงไปประทับณค่ายมั่นริมหน้าใกล้เมือง

ในวันนั้น เจ้าพระยาจักรแม่ทัพหน้า ยกพลทหารออก
ค้ายพะม่า ซึ่งออกมาตั้งรับนอกเมืองด้านตะวันออก แดกหนึ่ง
เขาเมืองท่งต้น และกองเจ้าพระยาสร้อยศรี ซึ่งตั้งค่ายตรงประตู
ท่าแพ ก็ยกออกค้ายพะม่าแตกทั้งสามค่าย ตำรวจผู้ไปตรวจ
การมากราบทูล สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระโสมนัส ยก
พระหัตถ์คบบพระเพลาทั้งสองข้าง ดำรัสสั่งรวเสริญเจ้าพระยาท
งว่า จะว่าพดหรือหนองคินในครั้งน

ครั้นค่ำเพลายามเศษ ไปส่งพา และไปมียกวนเจ้าเมือง
เชียงใหม่ ก็พาครัวหนีออกจากเมืองทางประตูข้างเผือก ด้าน

ค่ายเจ้าพระยาจักรีโลก ซึ่งตั้งล้อมยังไม่ตลอด เบียดเสียด

เขียดชิดกันตายที่ประตูเมืองประมาณสองร้อยเศษ พวกพลทัพ

ไทยออกไปตามจับพม่า และชิงเอาครัวลาวได้เป็นอันมาก

ครั้นวันขึ้นวันอาทิตย์เดือนยยขึ้นสิบค่ำ เพลาเช้า จึง

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงช้างพระที่นั่งไปทอดพระเนตร

ค่าย ซึ่งล้อมเมืองเชียงใหม่ และท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวง

มาเฝ้ากราบถวายบังคมพร้อมกัน จึงมีพระราชดำรัสถามว่า

พม่ายกทัพหนีไปครั้งนี้ ด้วยอุบายความคิดและฝีมือของผู้ใด

เจ้าพระยาจักรีและท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวงพร้อมกัน

กราบทูลว่า ซึ่งพม่าแตกหนีไปครั้งนี้ด้วยพระราชกฤษฎาเดชา-

ภาพเป็นแท้ เพราะเหตุพระสงฆ์ในเมืองออกมาบอกข้าพระพุทธเจ้า

ทั้งปวงว่า ณวันศุกร์เดือนยยขึ้นสิบสองค่ำ กตางคินเพลายามเศษ

บังเกิดอัศจรรย์ในเมืองเชียงใหม่แผ่นดินไหว พอรุ่งขึ้นทัพหลวง

ก็เสด็จมาถึงเมือง จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานถอง

พระองค์เข็มขากกับผ้าด่านแก่เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์

ทั้งสอง เป็นรางวัลเสมอกัน แล้วให้ปรึกษาโทษ เจ้าพระยา

จักรีโลกซึ่งมิได้ปลงใจในราชการสงคราม ดังค่ายไม่ตลอด

ด้าน ไว้หนทางให้พม่าหนีไปได้ ให้ตั้งพระราชอาชญาเขียน

ห้าสิบที่ แล้วจำครบไว้ และเมื่อสำเร็จราชการ คักได้เมือง
 เชียงใหม่ครั้งนั้น ได้เป็นใหญ่ช่วยส่งพันร้อยสิบบอก ซึ่งตาม
 สิบสองคู ม้าสองร้อยม้า ไทยมอญห้าร้อยครัว ไทยชาวเมือง
 สวรรคโลกห้าร้อยเศษ จึงดำรัสว่าพวกครัวสวรรคโลกเป็นกบฏ
 ต่อแผ่นดิน นำทัพพระมามาตีเมือง จะเอาไว้มิได้ ให้คัดอกเสีย
 ทิ้งเสีย ท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวง กราบทูลขอพระ
 ราชทานชีวิตไว้ เป็นตะพันทญาช้าง

ครั้นวันพอเดือนยแรมสองค่ำ เพลาเช้า จึงเสด็จ
 พระราชดำเนินเข้าไปนมัสการพระพุทธปฏิมากรพระสีหิงค์ในเมือง
 เชียงใหม่ ทอดพระเนตรเรือนไปมีย่งวนเจ้าเมือง และพวกลาว
 ชาวเมืองบอกแก่พวกข้าหลวงว่า แต่ก่อนมาเทศกาลเดือนย
 นี้ในแม่น้ำหน้าเมืองเชียงใหม่เคยตงขอต และบดินนาชนประมาณ
 ศอกหนึ่งเป็นอศักรรย จึงเสด็จออกมาประทับอยู่ณตำหนักในค่าย
 นอกเมือง

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนยแรมสามค่ำ จึงทรงพระกรุณา
 โปรดตั้งพระยาจำบ้านเป็นพระยาวิเชียรปราการ ให้ถืออาชญา
 สิทธิครองเมืองเชียงใหม่ ให้พระยาวิงพร้าวผู้หลานเป็นพระยา
 อุปราช น้อยโพธิเป็นพระยาราชวงศ์ ให้พระยาจำปวนเป็นพระยา

วิยวงศ์ ถืออาชญาตั้งทศกรของเมืองตามเดิม น้อยค้อมคอบผู้นอง
 เป็นพระยาอุปราช ให้พระยาภาวดีถืออาชญาตั้งทศกรของเมืองนคร
 ลำปาง คำโสมผู้นองเป็นพระยาอุปราช น้อยธรรมของอีกคนหนึ่ง
 เป็นพระยาราชวงศ์ ยิงของอีกสี่คนชื่อคากพยหนึ่ง หมูดำหนึ่ง
 คำพันหนึ่ง บุญมาหนึ่ง ให้เป็นผู้ช่วยราชการ แล้วโปรดพระ
 ราชทานเครื่องยศโดยควรแก่ฐานานศักดิ์ผู้ใหญ่น้อย โปรดให้
 เจ้าพระยาจักรีอยู่ช่วยจัดแจงว่าราชการบ้านเมืองทั้งปวงให้ราบ
 คาบเป็นปกติก่อน

ครั้นณวันศุกร์เดือนยี่แรมสี่ค่ำ เพลาเช้า จึ่งเสด็จดำเนิน
 ทัพทลงกลับจากเมืองเชียงใหม่ ลงมาหยุดประทับ แรมอยู่
 ณเมืองลำปาง ทรงนมัสการดาพระมหาธาตุ ทรงถวายสักการ
 บูชาด้วยดอกไม้ทองเงิน แล้วถวายครว้ถาวสืบเจ็ดคนเป็นข้าไว้
 ปฏิบัติพระมหาธาตุ

ครั้นณวันอังคารเดือนยี่แรมสิบห้าค่ำ จึ่งพระเชียงทองบอก
 ข้าราชการขึ้นไปกราบทูลว่า ทัพพะม่ายกเข้ามาทางด่านแม่ฉาม
 จึ่งเสด็จดำเนินทัพทลงรับลงมาถึงเมืองตาก ณวันพฤหัสบดี
 เดือนสามขึ้นสองค่ำ ดำรัสให้หลวงมหาเทพเป็นแม่ทัพยกจมนใจ
 วรรณถือพลสองพันยกขึ้นไปคัทัพพะม่า ซึ่งยกมานั้น พอเพลา

คำ ทพทวงมหาเทพยกไปตักกองทัพพะม่า ซึ่งยกเข้ามาทาง
 ด้านแม่ตำเมานันแตกไป จึงบอกหนังสือมากราบทูล ดำรัสให้
 นายควรรุทธนายเวรมหาโตไทย ลงเรือรบลงไปบอกพระยา
 กำแหงวิชิตซึ่งตั้งทัพอยู่ณบ้านระแหง ไคเมืองตากนั้น ให้เร่งยก
 กองทัพออกไปกั้วสะกดทัพพะม่าซึ่งแตกไปนั้น

ในขณะนั้นเรือพระที่นั่งยังจอดอยู่ณท่าสวนมะม่วงบ้านระแหง
 ท่าที่ขึ้นไปรับเสด็จถึงเมืองตากไม่ ครั้นค่ำตงเพลาตงยาม จึง
 เสด็จลงทรงเรือจมื่นจง กรมวัง ถูกลงมาพบเรือนายควรรถดับ
 ขึ้นไป นายควรรกราบทูลว่า เห็นกองไฟอยู่ริมน้ำ ไคยินเสียง
 พะม่าเหว่น ก็ทรงพระวิตสงสัย จึงดำรัสให้นายควรรเป็นเรือนำ
 นำเสด็จลงไป จึงพบเรือตระวางไล่พะม่าเมืองเชียงใหม่ พระเพ็ชร
 ปาณคัมมาหยุดอยู่ให้พะม่าเหว่นยาม ก็เสด็จลงลงมา พอ
 เรือพระที่นั่งกระแทบคอถล่มลง เสด็จขึ้นบนหาดทราย พบนายเกิด
 นายชตะครนังผิงไฟอยู่ นายชฤถวายผาดายผนทหนึ่ง เช็ดพระขงฆ์
 เช็ดพระบาท จึงทูลดวงราช โทศำเชิญห่อพระภูษาซึ่งข่มนามาแก้
 ขอก เห็นพระภูษาดำของคทหนึ่งแห่งปกคอยู่เป็นนศัจจรยนก จึง
 ข่มนามาเข้าไปถวาย แล้วเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาท มา
 โดยทางสถกमारคถึงพระตำหนักสวนมะม่วงบ้านระแหง

จึงดำรัสให้ข้าราชการปรึกษาคุณและโทษนายควร และ

ข้าราชการทั้งปวงปรึกษากันว่า ทรงพระกรุณาใช้ไปราชการ นาย
ควรมิได้พิจารณาให้ถ่องแท้ เอาความมากราบทูลด้วยเสียงพะม่า
เหิน^๕ เป็นความผิดโทษมีแก่นายควร ชั่งนายควรได้โดยเด็ด^๖
พระราชดำเนิ^๗เป็นเพื่อนพระองค์ในคราวกันดารนั้น เป็นความ
ชอบคุณมีแก่นายควร และคุณกับโทษพอกดบดบกัน ประการ
หนึ่ง ชั่ง นายช^๘ละครได้ ถวาย ฆ่าตายได้ เช็ด พระขงฆ์พระบาท เมื่อ
กันดารนั้น เป็นความชอบมีแก่นายช^๘ละคร จึงโปรดพระราชทาน
เงินตราห้าตำ^๙ดั่งแก่นายช^๘ละคร เป็นบำ^{๑๐}เหน็จ

ครั้นวันเสาร์เดือนสามขึ้นห้าค่ำ เพลาเช้า จึงทรงพระ

กรุณาพระราชทานเงินแจกราษฎรชาวบ้านระแหง สัน^{๑๑}ทั้งผู้ใหญ่
ทั้งเด็กเสมอกันละ^{๑๒}ตั้ง^{๑๓} จึงพระยากำแหงวิชิตกราบทูลเกล้า^{๑๔}ว่า โทษ
พระยานนทบุรีซึ่งเป็นลูกของว่า หด^{๑๕}หมัด^{๑๖}ก้อย^{๑๗}ท้อ^{๑๘}ค้อ^{๑๙}การสงคราม
เกรงกลัว^{๒๐}ข้าศึก จึงให้^{๒๑}ส่ง^{๒๒}พระราชอาญาเขียนพระยานนทบุรี^{๒๓}รื้อ^{๒๔}
ที่^{๒๕}แล้วให้^{๒๖}จำ^{๒๗}ครบ^{๒๘}ส่ง^{๒๙}ตงไป^{๓๐}ณ^{๓๑}กรุง ให้^{๓๒}ประหารชีวิต^{๓๓}เสีย

ครั้นวันพุธเดือนสามขึ้นแปดค่ำ จึงเสด็จไปทรง

นมัสการพระพุทธปฏิมากร ณ^{๓๔}วัด^{๓๕}กลาง วัด^{๓๖}ดอยเขาแก้ว แล้ว
ตรัสถามพระสงฆ์ว่า ผู้^{๓๗}เป็น^{๓๘}เจ้า^{๓๙}จำ^{๔๐}ได้^{๔๑}หรือไม่ เมื่อ^{๔๒}โยม^{๔๓}ยัง^{๔๔}อยู่^{๔๕}บ้าน

ระแห่งนี้ โยมยกระฆังแก้วชนชู้ไว้ กระทำตัดยาริชฐานเตียง
 บารมีว่า ถ้าจะได้ตรัสแก่พระปรมาภิเชกธมโพธิญาณในอนาคค
 กาลเป็นแน่แท้แล้ว ข้าพเจ้าจะกระฆังแก้วเข้าบดิน ขอบจงให้แตก
 ณะเพาะที่จุก จะได้ทำเป็นเจดีย์ฐาน บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
 ครนอชชฐานแล้วจงตเขา ระฆังแก้วก็แตกที่จุกคจชชฐานนั้น
 เป็นอัศจรรย์เห็นประจักษ์ พระสงฆ์ถวายพระพรว่าจริงดังกระแต่
 พระราชดำรัสนั้น

ครนณวันพฤหัสบดีเดือนสามชนเกาคำ จังเสด็จลงเรือพระ
 ทินง์ดองลงมาโดยทางชลมารค ห้าแควถึงกรุงธนบุรีมหานคร

ฝ่ายข้างกรุงรัตนบุรีองค์จะพระเจ้ามังระลงมาณเมืองย่างกุ้ง
 กระทำการยกถอยอดพระมหาเจดีย์เกศธาตุ

ฝ่ายเสนาบดีซึ่งอยู่รักษาเมืองซึ่งจะบอกลงมาว่า พระยา
 หงสาวด พระยาอปราชา กับคตะเกิง และรามัญทั้งปวง ซึ่ง
 กวาดชนไปไว้ครนคเมืองหงสาวดได้ แต่ครั้งแผ่นดินพระเจ้ามังดอง
 นั้น คิดกันเป็นกบฏ เห็นว่าเสด็จไม่อยู่จะยกเข้าปล้นเอาเมือง
 ข้างหลัง บดินจับจำไว้สิ้นแล้ว พระเจ้ามังระจึงให้หนังสือตอบ
 ชนไป ให้ประหารชีวิตพระยาหงสาวด พระยาอปราชา และ
 คตะเกิง ส้มิงรามัญควนายซึ่งร่วมคิดกันเป็นกบฏนั้นเสียให้สิ้น

แล้วให้ข้าหลวงมาเร่ง กองทัพ อะแซหวนก ซึ่งตั้งอยู่ณเมือง
เมาะตะมะนั้น ให้ยกตามมอญกบฏเข้าไปตีเอาเมืองไทยให้ได้

อะแซหวนกจึงใหญ่อะคงหวนเป็นแม่กองทัพหน้า กับอุตม
สังหจจวหนิง ปะคนเลซหนิง เมียนหวนหนิง อะคงหวนมุงโยะ
หนิง เนมโยแมงตะนรทาหนิง ยุยยงไบหนิง ถือพลห้าพันยก
ล่วงหน้าก่อน แล้วให้กระแคงมะหน่องเป็นเชอวงศ์พระเจ้าอังวะ
กับหม่อมจายดถือพลสามพันยกทัพหน้ายกหนุนมา และกองทัพ
พระม่ายกตามครัวมอญเข้ามา เข้าตีกองทัพไทยซึ่งตั้งค่าย
อยู่ณท่าดินแดงนั้นแตก พระยายมราชแม่ทัพก็ถอยลงมา แล้ว
บอกเข้ามาให้กราบทูลว่า พระม่ายกองทัพใหญ่มาเหลือกำลังจะต้าน
ทานต่อรบ ขอพระราชทานกองทัพเพิ่มเติมไปช่วย จึงดำรัสให้
พระเจ้าตุ๊กเชอพระองค์เจ้าจุย กับพระยาธิเบศร์เป็นแม่ทัพถอยพล
สามพันยกไปตั้งค่ายรับณเมืองราชบุรี

ขณะนั้น พระยายมราช บอกสั่ง พระยาอภัย รัตนฤทธิ หนิง
พระยาเพชรบุรีหนิง หลวงสุมบิตาตหนิง หลวงดำแดงฤทธิ
หนิง ทงต้นายซึ่งแตกพระมาเข้ามานั้น แต่พระยาต้นทรพพิชหนิง
หลวงรักษมนเทียรหนิง พระยาสุวรรณบุรีหนิง พระยากาญจนบุรี

หนึ่ง พระยานครชัยศรีหนึ่ง ทั้งหานายนยยังไม่พบตัว จึงดำรัส
ให้จับเอาบุตรภรรยาเข้ามาจำไว้ให้ทำราชการ แก่ตัว ส่งไปเข้ากอง
พระเจ้าตากเชอ และพระยาธิเบศร์บดี แล้วดำรัสให้พระเจ้าหลาน
เชอรามลักษมณถือพัดพินหนึ่ง ยกไปช่วยพระเจ้าตากเชอคิดอ่าน
การสงครามเอาชัยชนะให้จงได้

ถึงณวันจันทร์เดือนสามแรมห้าค่ำ เพลาเช้า เสด็จลงพระ
ตำหนักแพ ให้เรือตำรวจขึ้นไปเร่งกองทัพซึ่งกลับมาแต่เมือง
เชียงใหม่มายังท่าहत้อยู่ ตามเสด็จมาไม่ทันนั้น ให้รีบเร่งลงมา
โดยเร็วอย่าให้ใครแวะเข้าบ้านเป็นอันตราย ถ้าใครแวะเข้าบ้าน จะ
ประหารชีวิตเสีย และเรือท้าวพระยาพระหลวงขุนหมื่นข้าราชการ
ทั้งปวงนั้น กรีบเร่งลงมาถึงหน้าพระตำหนักแพ พอกราบถวาย
บังคมตาแล้ว ก็โบกพระหัตถ์สั่งให้รีบออกไปเมืองราชบุรี

ขณะนั้นพระเทพโยธাজอดเรือแวะชนบาน ตำรวจลงมากกราบ
ทูล ทรงแท้พระพิโรธ ดำรัสให้เรือตำรวจรีบไปเอาตัวมาในทันใด
นั้น แล้วเอาตัวพระเทพโยธามาขึ้นเรือกับเส้าพระตำหนักแพ ทรง
ถอดพระแสงดาบออกฟันพระเทพโยธาด้วยพระหัตถ์บนพระตำหนัก
แพ ศักระชาตคดลง ให้ตำรวจนำเอาไปเสียบประจักษ์ไว้ที่หน้า
บ่อนวิชัยประสิทธิ์ และศพนันให้ทงนาเสียบอย่าให้ใครดูเยี่ยงอย่าง
สืบไป

ฝ่ายพวกรามัญซึ่งหนีพระมามานัน พระยาแจ้ง ตตะเตียง
 ตตะเถตกับพระยาตากตางเมืองซึ่งหนีเข้ามาครั้งกรุงเก่า พระมามี
 กรุงได้ ได้ตัวไป และสั่งรามัญนายไพร่ทั้งปวงพาครอบครัวเข้า
 มาทุกด้านทุกทาง ให้ข้าหลวงไปรับมาถึงพระนครพร้อมกันแล้ว
 ทรงพระกรุณาให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ณแขวงเมืองนนทบุรี เมือง
 สามโคกบ้าง แต่ณกรรเจ็ดได้สามพัน โปรดให้หลวงบำเรอภักดี
 ครั้งกรุงเก่าเป็นเชอรามัญ ให้เป็นพระยารามัญวงศ์ เรียกว่า
 จักรมอญควบคุมกองมอญใหม่ทั้งสี่ และโปรดให้พระราชทาน
 ตราภูมิคุ้มห้ามสรรพากรขนอนตลาดทั้งปวง ให้ค้าขายทำมาหา
 กันเป็นสุข แล้วให้เกณฑ์พระยารามัญวงศ์คุมกองมอญยกหนูน
 ออกไปล้อมพระมามีอกทพหนึ่ง แล้วโปรดให้มัตราขึ้นไปหากองทัพ
 เจ้าพระยาจักรีและทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือ เมืองตะวันออกทั้งปวง
 ให้เร่งรีบลงมาช่วยราชการสงคราม

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรี อยู่ณเมืองเชียงใหม่ และพระยา
 เชียงใหม่ พระยานครดำปางบอกว่าเมืองน่านผู้คนมาก ยังมีได้
 เข้ามาด้วยความภักดี เจ้าพระยาจักรีจึงให้พระยาอุปราชเมือง
 เชียงใหม่ เมืองนครดำปาง กับขุนนางไทยข้าหลวงไปเจรจา
 เกตยกล่อมพระยาน่านโดยดี พระยาน่านก็ยอมเข้าด้วยความภักดี

ขอขึ้นเป็นข้าขอบขัณฑสีมา แล้วแต่งขุนนางสองนายให้ตั้งมา
เผ้าด้วย พอข้าหลวงถือตราขึ้นไปหากองทัพกลับ และเกณฑ์
ทัพหัวเมืองทั้งปวง เจ้าพระยาจักรีและท้าวพระยาพระหัวเมืองทั้ง
หลายก็จัดแจงกองทัพทุก ๆ เมือง ยกลงมาตามพระราชดำรัสให้
หาหน

ฝ่ายกองทัพพระม้ายกแยกกันไปเที่ยวไล่จับผู้คน ครอบครอง
ณแขวงเมืองกาญจนบุรี เมืองราชบุรี เมืองนครชัยศรี เมือง
สุพรรณบุรี ทุกบ้านทุกตำบล

ครั้นวันอังคารเดือนสามแรมหกค่ำ กรมการเมืองนคร
ชัยศรีบอกเข้ามากราบทูลว่า พวกข้าหลวงหลัง ถือท้องตราพระ
ราชดำรัสไปเมืองสุพรรณบุรี ถึงตำบลบ้านภูมิ พบพระมาประมาณ
สามสี่คนควมมาไล่กองหน กะทอผ้าซังใส่หนังสือท้องตราหน
ตกหายไป พระมาเข้าตอมบ้านภูมิอยู่ แต่นายพน นายดำ
นายแก่น สามคนหนีได้ นายพรหมหนีหายไปไม่พบกัน ส้มเต๋จ
พระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงดำรัสให้หา พระยาพิชัย ไศศวรรย์ ผู้ว่าทกรม
ท้ายกองทัพพดพิณหนีไป เมืองนครชัยศรี ตักทัพพระมาซังยก
หาหน

ฝ่ายทัพพระม้ายกมาทางเมืองกาญจนบุรี มาตั้งค่าย

ใหญ่อยู่ณปากแพรก แล้วแบ่งทัพมาล้อมพันเศษ ยกเข้ามาตั้ง
ค่ายอยู่ณบ้านนางแก้ว แขวงเมืองราชบุรีล้อมค่าย ทัพพระยา
ยมราชก็เลิกถอยเข้ามา พระเจ้าตากเชอกับพระยาธิเบศร์ดี จึงให้
หุดวงมหาเทพเป็นกองหน้าคุมพลพันหนึ่ง ยกไปตั้งค่ายประชิด
โอบค่ายพระม้ายด้านตะวันตก และทัพพระเจ้าหลานเชอรามดักษมน
พลพันหนึ่งยกไปตั้งค่ายประชิดด้านตะวันออก พระเจ้าตากเชอกับ
พระยาธิเบศร์ดีตั้งค่ายมั่นอยู่ณโคกกระต่าย แล้วบอกขั้วราชการ
เข้ามาราบทุกพระกรุณาให้ทราบ

ครั้นถึงวันอาทิตย์เดือนสามแรมสิบเอ็ดค่ำ ได้มีหาพิชัย
ฤกษ์ จึงสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จทรงเรือพระที่นั่งกราบยาว
๓๓ วา พร้อมด้วยเรือท้าวพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาทเป็นอัน
มาก เสด็จยกพลหยาดรณาวาทิศรรพด้วยพลโยธาหาญแปด
พันแปดร้อยเศษ จากกรุงธนบุรีไปโดยทางชลมารค หยุดประทับ
พลับพลาณเมืองสาครบุรีคอยหาชน ครั้นค่ำเพลา ๕ โมง จึงให้
เคลื่อนกองทัพไป เพดาร์ุงเข้าเข้าที่เสวยณวัดกลางค่ายบางกุ้ง
เพดาบ่ายโมงเศษเสด็จไปถึงค่ายมั่นเมืองราชบุรี ดำรัสให้พระยา
วิจิตรนาอไปสืบข่าวราชการณค่ายบ้านนางแก้ว แล้วเกณฑ์ท้าว

พระยานายทัพ นายกอง ยกพล ทหารหนุน เพิ่มเติมไป ล้อมค่ายอีก
เป็นหลายทัพหลายกอง

ฝ่ายตะแคงมะหน่องยกกองทัพตบสามพัน คิดตามทัพ
พระยายมราชเข้ามาตั้งค่ายอยู่นปากแพรก อะแซห่วนักเกณฑ์
กองทัพพะม่าทัพรามัญ หนุนเพิ่มเติมมาอีกพันหนึ่ง และกองทัพ
พระยายมราชหนักยกลงมาตั้งค่ายอยู่ตรงวังหนองขาว สืบแต่
พระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงดำรัสให้พระยาสุรหารเดชกับพระยา
อินทรวชิรเจ้าเมืองวิเศษชัยชาญ ถูกลดส่งพันยกหนุนไปช่วยกอง
ทัพพระยายมราช

ครั้นวันอังคารเดือนสามแรมสิบสามค่ำ จึงพระยาวิจิตร
นาวิชัยไปสืบราชการค่ายบ้านนางแก้วกลับมาราวทูลว่า พะม่า
ประมาณฝีมือไทย หนึ่งให้ตั้งค่ายล้อมมิได้ออกมารบพุ่ง ให้ร้องถาม
ออกมาเป็นภาษาไทยว่ากังคายนันแล้วหรือยัง ฝ่ายข้างเราจึง
บอกไปว่ายังไม่ได้ตั้งมั่น แคมคืนตั้งค่ายล้อมค่ายพะม่าไว้รอบแล้ว
ครั้นค่ำเพลา สามยามเศษ จึงเสด็จยกพลโยธาทัพ จากค่าย เมือง
ราชบุรีไปทางวัดอรุณญิก ประทับร้อนณพลับพลาค่ายศาลาโคก
กระต่าย ครั้นรุ่งเช้า จึงเสด็จไปประทับแรมณพลับพลาค่ายวัด
เขาพระ คอยฟังข่าวราชการอยู่ที่นั่น และพะม่าหายกล่ออกค่าย

ไทยไม่ ^๕ หนึ่ง ^๕ ให้อ้อมด้วยมัจฉาประมาณว่าไทย ^๕ ฝีมือ ^๕ จะออกคเมือ
 ไร ^๕ จะแตกเมื่อนั้น ^๕ จะได้จับผู้คนได้มาก ^๕ ฝ่ายทัพไทยก็ตั้งค่าย
 ล้อมไว้ ^๕ ถึงสามชั้น

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนสี่ ^๕ ขึ้น ^๕ ค่ำ ^๕ หนึ่ง ^๕ เพลาเช้า ^๕ จึงเสด็จ
 พระราชดำเนิน ^๕ พยุหยาตรา ^๕ ท้า ^๕ ไป ^๕ ทอดพระเนตร ^๕ ถึง ^๕ ค่าย ^๕ ล้อม ^๕ พระยา
 รามัญวงศ์ ^๕ หลวงบำเรอภักดี ^๕ หลวงราชเสนา ^๕ มา ^๕ เฝ้า ^๕ จึงดำรัส
 สั่ง ^๕ ให้ ^๕ ไป ^๕ ตั้ง ^๕ ค่าย ^๕ รักษา ^๕ หนอง ^๕ นาน ^๕ เขา ^๕ ชะงุ้ม ^๕ ไว้ ^๕ ใน ^๕ วัน ^๕ นั้น ^๕ ขุน ^๕ ปลัด
 เมือง ^๕ ราชบุรี ^๕ บอก ^๕ เข้า ^๕ มา ^๕ กราบ ^๕ ทูล ^๕ ว่า ^๕ ทัพ ^๕ พระ ^๕ ม้า ^๕ ยก ^๕ เข้า ^๕ มา ^๕ ทาง ^๕ ประ ^๕ คู
 สาม ^๕ บาน ^๕ ด้าน ^๕ เจ้า ^๕ ขว้าว ^๕ จับ ^๕ ชาว ^๕ ด้าน ^๕ ไป ^๕ ได้ ^๕ สอง ^๕ คน ^๕ จะ ^๕ ยก ^๕ กลับ ^๕ ไป ^๕ หรือ
 จะ ^๕ ตั้ง ^๕ อยู่ ^๕ ประ ^๕ การ ^๕ ไค ^๕ มิ ^๕ ไค ^๕ ทราบ ^๕ จึง ^๕ ดำรัส ^๕ สั่ง ^๕ พระ ^๕ เจ้า ^๕ ดูก ^๕ เชอ ^๕ กับ ^๕ กอง
 ทัพ ^๕ จัน ^๕ พระ ^๕ ยารา ^๕ ราช ^๕ ศรั ^๕ ฐ ^๕ ให้ ^๕ ยก ^๕ ลง ^๕ ไป ^๕ รักษา ^๕ ค่าย ^๕ เมือง ^๕ ราช ^๕ บุ ^๕
 แด ^๕ ให ^๕ รือ ^๕ ค่าย ^๕ เป ^๕ ด่าง ^๕ ไป ^๕ ตั้ง ^๕ รม ^๕ นา ^๕ ให้ ^๕ สั้น ^๕ ให้ ^๕ บั ^๕ ขวาก ^๕ หนาม ^๕ จม ^๕ มาก
 แด ^๕ ให ^๕ กอง ^๕ เจ้า ^๕ พระ ^๕ ยา ^๕ อิน ^๕ ทร ^๕ อก ^๕ ภัย ^๕ ยก ^๕ ไป ^๕ รักษา ^๕ ด้ ^๕ ระ ^๕ นา ^๕ เขา ^๕ ชะ ^๕ ว ^๕ ปราน ^๕ ตั้ง
 ค่าย ^๕ อยู่ ^๕ ตาม ^๕ ค่าย ^๕ เพ ^๕ ลา ^๕ ค่ำ ^๕ วัน ^๕ นั้น ^๕ พระ ^๕ ม้า ^๕ ออก ^๕ มา ^๕ ค่าย ^๕ เจ้า ^๕ พระ ^๕ ยา
 อิน ^๕ ทร ^๕ อก ^๕ ภัย ^๕ คร ^๕ ึ่ง ^๕ หนึ่ง ^๕ แด ^๕ แด ^๕ ก ^๕ ลอย ^๕ ไป ^๕ ใน ^๕ ค่ำ ^๕ วัน ^๕ นั้น ^๕ พระ ^๕ ม้า ^๕ ยก ^๕ ออก ^๕ ค
 ถึง ^๕ สาม ^๕ ครั้ง ^๕ ได้ ^๕ รบ ^๕ กัน ^๕ เป็น ^๕ สาม ^๕ าร ^๕ ก ^๕ จับ ^๕ พระ ^๕ ม้า ^๕ ได้ ^๕ เป็น ^๕ สาม ^๕ คน ^๕ เจ็บ ^๕ บั ^๕ วย
 ดำ ^๕ าก ^๕ ไป ^๕ เป็น ^๕ อัน ^๕ มาก ^๕ จึง ^๕ บอก ^๕ ขั ^๕ ราช ^๕ การ ^๕ แด ^๕ ด้ ^๕ พระ ^๕ ม้า ^๕ มา ^๕ ถวาย
 คร ^๕ ึ่ง ^๕ ได้ ^๕ ทรง ^๕ ทราบ ^๕ จึง ^๕ ให้ ^๕ เคร ^๕ ีย ^๕ ม ^๕ พ ^๕ ด ^๕ ท ^๕ ห ^๕ าว ^๕ จะ ^๕ เสด ^๕ ด้ ^๕ จ ^๕ ยก ^๕ ไป ^๕ ช่วย ^๕ เจ้า ^๕ พระ ^๕ ยา

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔

๓๓๓

มหาเทพพศทหารยังบันระดมไปก่กตบเขาค่าย ที่กบปนค้ายกเป็น
 ชนมาก อนึ่งในเพลาคนวันนั้น ทพพะม่ายกมาแต่ปากแพรกจะ
 เข้าช่วยพะมาซึ่งอยู่ในค่ายล้อม จึงยกเขาค่ายหนองน้ำเขาขงม
 ล้อมกองรามัญเข้าไว้ จึงกองพระยาธิเบศม์ดีดเข้าไปกั้นเขากอง
 รามัญออกมาได้ เสียชนนรงค์คนหนึ่งตายในที่รบ พะมาดีวกหลัง
 หักออกมาได้รบกันเป็นสามารด กองทพพะยาธิเบศม์ดีดอ้อม
 ค่ายทานเหลือกำลังก็แตกถอยมา พะมาได้ค่ายหนองน้ำเขาขงม
 ก็เข้าตั้งมั่นอยู่ในค่าย ครั้นได้ทรงทราบ พอกองทพพะยา
 นครสวรรค์ยกมาถึง จึงดำรัสให้พระยานครสวรรค์เร่งยกไปช่วย
 พระยาธิเบศม์ดีในคนวันนั้น จึงทราบว่ กองมอญพระยารามัญวงศ์
 ออกจากที่ล้อมได้แล้ว จึงเสด็จก่กตบมาณค่ายศาลาโคกกระต่าย
 พระยานครสวรรค์ พระยาธิเบศม์ดี จึงปรึกษากันบอกส่งพระยา
 รามัญวงศ์ หดวงบำเรอก๊ก และหดวงราชเสนาซึ่งเสียค่ายลง
 ม่านพลับพลาโคกกระต่าย จึงดำรัสให้มตราชนไปให้พระยา
 นครสวรรค์ พระยาธิเบศม์ดี ถอยทัพตงมาตั้งค่ายรับพะมาอยู่
 นอกค่าย ล้อมบ้านนางแก้วไว้ โกลดประมาณห้าเส้น

ครั้นณวันพุธเดือนสี่ขึ้นเจ็ดค่ำ จึงพระยายมราช พระยา
 สัหราชเดโช พระยาอินทรวชิร บอกลงมากลางทูลว่า ค่าย
 ยืนคงวังหนองขาว ทฬะม่ายกมาแต่ค่ายปากแพรก เข้า
 ค่ายได้ต่อสู้รบกันเป็นสามารด พะม่ายถูกบนตายและบาดเจ็บลำบาก
 ไปเป็นอันมาก จับได้เป็นต้องคนส่งมาถวาย แต่บัดนี้กระสุนดินดำ
 หนอยน้อย ขอพระราชทานเพิ่มเติมขึ้นไปอีก จึงดำรัสสั่งให้
 ตราตอบขึ้นไปว่า ถ้ากองทัพเจ้าพระยาจักรียกลงมาถึงจึงจะให้ยก
 หนุนขึ้นไป ให้คอยเอากระสุนดินดำที่กองทัพเจ้าพระยาจักรีนถ
 อยู่นั้น

ในขณะนั้น กรมการ เมือง คลอง งานบอก สั่งเมือง เข้ามาว่า
 พะมาเมืองมะริดहारอยยกเข้ามาตามทฬะแก ได้ตั้งค่ายรับไว้
 แต่ข้าพเจ้ากรมการน้อยตัวนัก ขอพระราชทานกองทัพไปช่วย จึง
 ดำรัสสั่งให้มัตราตอบออกไปว่า ราชการศึกยังคดพันกันอยู่
 ให้ผู้รุกรมการทั้งปวงรับรองสู้รบพะมาไว้จึงได้

ในทันใดนั้น หดวงมหาแพทย์ออกไปแต่กรุงธนบุรี เข้า
 เข้ากราบถวายบังคมทูลพระกรุณาว่า สมเด็จพระพันปีหลวงกรม
 พระเทพามาตย์ ทรงพระประชวรพระยอกคเณสันเสด็จทิวงคตแต่
 ณวันอังคารเดือนสี่ขึ้นหกค่ำมะเมียชก ในราตรีเพลาสองยาม
 แปรบาท และในเวลานั้นไทยชะเถยพะมาส่งคนหนีออกมาจากค่าย

ถ่อมบ้านนางแก้ว ให้การแก่นายทัพนายกองว่าอดอาหารอยู่เจ็ด
วันแล้ว ได้รับพระราชทานแคเนื้อข้างหม่อมมา แต่น้ำในบ่อนแห้ง
ม้วย อนึ่งบันใหญ่ซึ่งยิงเข้าไปในค่ายนั้นถูกพระม้าล้มตายเป็น
อันมาก พระม้าชุดหลุมตงอยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดพระ
ราชทานม้าสิบม้า ให้พระยารามัญวงศ์คุมกองรามัญใหม่ทั้งนาย
ทั้งไพร่สักร้อยคน สรรพด้วยเครื่องสรรพาวุธ เป็นกองโจรยกไป
ลาดตระเวน ข้างหลังเขาชะงุ้ม คอยดักพระมาซึ่งจะยกมาช่วย
พระมาในค่ายถ่อมนั้น

ในขณะนั้น กองทัพเจ้าพระยาจักรีซึ่งยกลงมาแต่เมือง
เชียงใหม่มาถึง เจ้าพระยาจักรีจึงนำขุนนางเมืองน่านสองนาย
เข้าเฝ้าณพลับพลาค่ายโคกกระต่าย กราบถวายบังคมทูลขอ
ราชการ ซึ่งให้ไปเกลี้ยกล่อมได้เมืองน่านมาเป็น เมืองขึ้นราชขอบ
ชั้นที่สามนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระโสมนัส ดำรัส
สรรเสริญความชอบเจ้าพระยาจักรี แล้วทรงพระกรุณาโปรดพระ
ราชทานพระแสงดาบฝักทองคำมทอง กับพระขำมรงค์เพชรวงหนึ่ง
ให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพ ถู้อาษาญาติทูลยกไปตั้งค่ายมั่นอยู่
เหนือพระมหาธาตุวัดเขาพระ และให้ตั้งค่ายรายกันขึ้นไปถึงหลัง
ค่ายถ่อมบ้านนางแก้ว อย่าให้พระมาออกกวาดหลังได้ แล้วดำรัส

ให้หุดวงน้ำเรือภักดีคุมพลทหารกองนอกสู้รบ จิตเป็นสงกของ
ไปคอยด้อมมองจับพระมาซึ่งออกมาตักน้ำณหนองเขาชะงุ้มจึงได้

ครั้นคำเพลาห้าทุ่มเศษ พระมาในค่ายด้อมยกออกมาแหก
ค่ายหน้าทัพพระยาพิพัฒน์โกษา พระยาเพชรบุรี พลทัพไทยระดม
ปืนใหญ่น้อยยิงออกไปจากค่าย ถูกพระมาเจ็บป่วยล้มตายมาก
พระมาจะแหกออกมิได้ก็ถอยกลับเข้าค่าย ครั้นเพลาสามยาม
พระมาออกแหกค่ายหน้าทัพหลวงราชินิกุล หลวงราชินิกุลให้ระดม
ยิงปืนใหญ่น้อยออกไป ถูกพระมาเจ็บล้มตายเบื่อนอนมาก
จะแหกออกมิได้ก็ถอยกลับเข้าค่าย แต่เพลาขึ้นเสียนายจตุจินดา
ต้องปืนพระมาตายคนหนึ่ง

ครั้นณวันพฤหัสบดีเดือนสี่ขึ้นสิบห้าค่ำ เพลาบ่ายสามโมง
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงมาพระที่นั่งคานาทัพไปหยุด
อยู่ณหลังค่ายหลวงมหาเทพ จึงดำรัสให้จกกายเทวรามัญร้อง
เข้าไปเป็นภาษาพระมาว่า ให้พระมาทั้งปวงออกมาหาโดยดี เกิด
ทรงพระกรุณาจะโปรดปล่อยไปให้สิ้น พระมานายทัพในค่ายร้อง
ตอบออกมาว่า ท่านด้อมไว้ครั้นนี้ ซึ่งจะหนีไปให้รอดจากความ
ตายหาไม่ได้แล้ว แต่เห็นดูไพร่พลทั้งปวงมากนั้นก็พลอยตายเสีย
ด้วย ถึงตัวเราผู้เป็นนายทัพจะตายก็ตามกรรมเกิด แต่จะขอพบ

คตะกลับสักหนอยหนึ่ง จึงดำรัสให้คตะกลับซึ่งเป็นพระยาพระ
 ราม ซึ่งมากันมระยาออกไปเจรจาด้วยพะมา พะมาเขียนหนังสือ
 ใส่ใบตาลขดเป็นภาษาพุกามทั้งออกมาแต่ในค่าย แลตออกเป็น
 คำไทยได้ความว่า พระเจ้าช้างเผือกณกรุงศรีอยุธยาบุญบารมี
 มากนัก พระราชาณาจักรผ่านแผ่ไปในชมพูทวีปทั้งปวง ฝ่าย
 พระเจ้าปราสาททองณกรุงรัตนบุรีจะ กัมบุญบารมีมากเป็น
 มหัตศักรย และพระมหากษัตริย์ทั้งสองฝ่ายเป็นเวรแก่กัน ใช้ให้
 ข้าราชการนายทัพนายกองทั้งปวงมากกระทำสงครามกับท่านอัครมหา
 เสดนาบดีกรุงศรีอยุธยาในคราว และข้าพเจ้าเสียแก่ท่าน ท่าน
 ถ่อมใจจะพากันออกไปก็มีได้ จะหนีไปก็ขัดสนนัก อันจะถึงแก่
 ความตาย บัดนี้ใช้แต่ตัวข้าพเจ้านายทัพนายกองเท่านั้นหาไม่ได้
 จะตายตั้งแต่ไพร่พลเป็นอันมาก และการสงครามแห่งพระมหา
 กษัตริย์ทั้งสองฝ่ายจากลำเนาเร่จรดตั้งแต่ครั้งนักษัตรได้ ฝ่าย
 ท่านอัครมหาเสดนาบดีกรุงไทยยกถือนาพระพิพัฒน์สดียา และพระ
 ราชกำหนดกฎหมายพหัยสงคราม ฝ่ายข้าพเจ้าก็เหมือนกัน ดุจ
 ถอดดาบอาวุธไม่คอยไวทองต้องมือ อนันต์สมเด็จพระพุทธเจ้าศรีธรรม
 เทศนาไว้ว่า ซึ่งเกิดมาเป็นมนุษย์แต่ละคนยากนัก โฉนข้าพเจ้า
 ทั้งปวงจะได้รอดชีวิต ถือนาพระพิพัฒน์สดียาเป็นข้าพระเจ้ากรุง
 ศรีอยุธยาอัน กัดแต่บุญญาท่านอัครมหาเสดนาบดีนั้นเกิด

จึงดำรัสให้เขียนหนังสือทวงตอบเขาไปในค่าย เป็นอักษร
ไทยฉบับหนึ่ง อักษรรามัญฉบับหนึ่ง เป็นใจความว่า ถ้าท่าน
ทั้งปวงออกมาถวายบังคมโดยดี เราจะช่วยทูลขอพระราชทานชีวิต
ไว้ทั้งนายทั้งไพร่ ถ้าไม่ออกมา เราจะฆ่าเสียให้สิ้น

ในวันนั้น เจ้าพระยาสุรสีห์ยกกองทัพเมืองพระพิษณุโลก
มาถึง และทัพเมืองเหนือทั้งปวงก็มาถึงเมือง ๆ กัน จึงเข้าเฝ้า
กราบถวายบังคม ทูลพระกรุณาไปรตพระราชทานร่วมแพรแดงมี
พระยาตามืดทองแก่เจ้าพระยาสุรสีห์ แล้วให้ยกขึ้นไปดูการ
ณค่ายล้อมบ้านนางแก้ว

ขณะนั้น พระยาเพชรบูรณ์เป็นใจในราชการศึก คิดขอร
ทูลต่อการสงคราม เสร็จจากนั้นว่า ถ้าพระมารบแหกค่ายออกได้
รับรองมิหัยต เราจะพากันหนีข้ามเขากลับไปเมือง และว่านั้น
เป็นใจทักมาฟ้องแก่ข้าหลวงให้ทราบทูล จึงดำรัสให้เอาตัว
พระยาเพชรบูรณ์มาสอบถามกับโจทก์กรบเป็นสำคัญ จึงตรัสสั่งให้
มัดมือให้ตึง แล้วเขาไปตระเวนรอบทัพแล้วให้ประหารชีวิตคัต
ศีรษะไปเสียบประจักษ์ไว้หน้าค่าย อย่าให้ผู้ใดดูเยี่ยงอย่าง

จึงพระยาพระรามรามัญใหม่กับหมื่นศรีสังหเทพมากราบทูลว่า
ขึ้นไปเจรจากับพระมารบว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จยกพยห-

โยชาติพจนไปตีเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว ไปสุพตา ไปมะยงวอนหนึ
 ไปได้ ไปสุพตาจะฆ่าไปมะยงวอนเสีย ไปมะยงวอนหนีเข้ามา
 ส่วนอีกคนหนึ่งเข้าทูลต่อของชุดพระบาท ทรงพระกรุณาโปรด
 เที่ยงไว้ แม้นพระมาตวนายจะออกมาถวายบังคมขอส่วนอีกคน
 เราจะช่วยพิชิตให้รอดชีวิต พระมาจึงว่าตละเถิบพึงเข้ามาเป็น
 ข้าพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาใหม่จะไว้ใจมิได้ จะใคร่พบท่านนายทัพ
 นายกองผู้ใหญ่ จึงดำรัสให้กลับไปว่าแก่พระมาว่า ให้แต่งพระมา
 ตวนายออกมาเถิด เราจะพาไปพบท่านแม่ทัพผู้ใหญ่ จุยอะ—
 คงหวนจึงให้พระมานายกองคนหนึ่ง กับไพร่ห้าคน ออกมาหา
 ตละเถิบซึ่งเป็นพระยาพระราม จึงดำรัสให้พระยาพระรามพาตัว
 พระมานายไพร่ไปให้พบ กับพระเจ้าหลานเธอราชมดกษมนกับเจ้า
 พระยาจักรี จึงให้พระยาพระรามบอกแก่พระมาว่า ถ้านายมิ่งออก
 มาถวายบังคม ก็จะช่วยให้รอดจากความตาย ถ้ามิออกมาจะฆ่า
 เสียทั้งสิ้น พระมาตวนายจึงว่าขอให้ยับยั้งอยู่แต่ในเพลา พรงัน
 ตามโมงเช้าจะขอปรึกษาให้พร้อมกันก่อน จึงให้ปล่อยพระมานาย
 ไพร่กลับเข้าไปค่าย

ครั้นณวันเสาร์เดือนสี่แรมสองค่ำ เจ้าพระยาสุรสีห์หักกราบ
 ถวายบังคมตา ยกกองทัพไปตั้งค่ายล้อมพระมาณค่ายเขาชะงุ้ม

จึงดำรัสให้กองทัพหัวเมืองทั้งปวง และข้าหลวงในกรุงยกไปตั้ง
ล้อมอยู่หลายค่าย

ในเวลานั้น พระกษัตริย์พระคดองวาน บอกเข้ามาให้กราบทูล
ว่าพระมาประมาณตั้งรอยเคสขกมาค้เมืองบางสะพาน ได้รับกันเป็น
สามารถพระมาแหกค่ายหนีออกไป แล้วเผาเมืองบางสะพานเสีย
ยกไปทางเมืองปะทิว จึงทรงร่างท้องตราให้ไปถึงพระเจ้าหลานเธอ
เจ้าบุญจันทร์ และพระยาธิเบศร์บดครั้งกรุงเก่าซึ่งโปรดตั้งให้เป็นเจ้า
พระยาศรีธรรมมาธิราชผู้ยู่รักษากรุงธนบุรีนั้น ให้หนังสือตอบ
บอกไปว่า ให้พระกษัตริย์พระคดองวานรักษาด่านทางไว้ ให้ใส่
ยาเบือหนองนาบหนองทางซำค้กจะมานั้น อย่าให้กินน้ำได้ แล้ว
ให้เอาพระมาเมืองเชียงใหม่ ซึ่งจำไว้ณคุกสามคน ทะวายคนหนึ่ง
กับพระมาซึ่งปล้นค่าย เจ้าพระยาอินทรอภัย ณ เขาชะพราน คนหนึ่ง
ให้ตั้งพระราชอาชญาคดมิขัดค้เท่าเสีย แล้วให้เขียนหนังสือผูก
แขวนคอไป ใจความว่าบอกแก่เจ้านายมันให้เร่งยกมาก่อเกิด
แล้วเสด็จไป ทอดพระเนตร ค่ายเจ้าพระยาอินทรอภัย และ พระ
โหราธิบดี ซึ่งตั้งรักษา สระน้ำ ขย ณ เขาชะพราน นั้น จึงพระยา
รามัญวงศ์ และหลวงบำเรอภักดีจับพระมาได้ส่งคนนำมถวาย
คำรัสให้ถามพระมา พระมาให้การว่ามาแต่ค่ายปากแพรกมาส่ง

ตาเตียง และพระมาซึ่งคงอยู่ณค้ายปากแพรกนั้นคนตำมพันเศษ
 ซึ่งยกเขามาตั้งค้ายอยู่ณเขาซึ่งมีหน่อดอก คนมากหลายพัน
 จึงดำรัสให้หลวงภักดีสงครามทหารกองนอก อยู่ในกองพระยาเทพ
 อรชุนซึ่งยกมาช่วยเจ้าพระยาอินทรชายนน ให้คุมพลทหารทหาร
 ยกไป เป็นกองโจรให้ถม ห้วย หนองบึง บ่อ ทม นา ตามทางมา แตะ
 ปากแพรกเสียให้สิ้น อย่าให้เป็นกำลังแก่ข้าศึกได้ ถ้าถมไม่ได้
 ก็ให้เขาเปิดอก ไม่เบือ เม้า และ ทราก ศพ ได้ลง อย่าให้กิน น้ำ ได้
 แล้วให้ขอก้าวสะกดตคตตาเตียงพระมา อย่าให้ส่งกันถึง

ครั้นกำลังประมาณสองยาม พระมาในค้ายเขาซึ่งมีท่าค้าย
 วิหัตถ์ ยกออกปล้นค้ายเจ้าพระยาสร้อยที่ และทหารในค้ายยิงปืน
 ใหญ่ร้อยออกไปต้องพระมาล้มค้ายด้วยดำมากเป็นอันมาก พลพระมา
 รวบรวมมาถึงค้ายจนครี่สวรรคต แล้วถอยกลับเขาค้าย ครั้นเพลด
 ตำมยามเศษ พระมายกออกเร้าค้ายพระยานครี่สวรรคตจันรุ่ง พล
 ทหารในค้ายยิงปืนใหญ่ร้อยออกไป ต้องพลพระมาด้วยและดำมาก
 ถมมาก ครั้นเพลดเช้าณวันพุธเดือนธันวาคมหกลค่า จึงเสด็จจากเนิน
 พยพยาศราทพชนไปช่วย ดำรัสให้กองอาจารย์และไพร่พายทะนาย
 เลือกละรอบ ถ้าเห็นหนกทไหนดให้เขาช่วยทนน ครั้นเพลดของ

โมงพระม่ายกอดับเขาค่าย ทรงเห็นว่าชาติก็ถอยแล้ว ก็เสด็จ
 กลับมาณพลับพลาค่ายโคกกระต่าย ในวันนั้นเกิดพายุใหญ่มหา
 เมฆคองทงตั้งทิศมืดไปทงอากาศ จึงทรงตั้งศยาธิษฐาน ก็
 บันดาลให้เมฆถอยไปไม่ตกที่ค่ายพระม่าย ไปตกเสียที่อื่น
 ครั้นณวันศุกร์เดือนสี่แรมแปดค่ำ จึงยุบระกองหัวนายทัพ
 ค่ายบ้านนางแก้ว ให้พระม่ายควนายเจ็ดคนออกมาเจรจาความเมือง
 ด้วยพระเจ้าหลานเธอราชมงคลขมณและเจ้าพระยาจักรีว่า ถ้าท่าน
 แม่ทัพกรุณาช่วยทูลขอชีวิตไว้ได้ นายทัพนายกองทั้งปวงก็จะ
 ชวนกันออกมากวายนังคมทั้งต้นด้วยกัน พระเจ้าหลานเธอและเจ้า
 พระยาจักรีจึงสั่งให้ถามว่าแก่พระม่ายว่า เราจะทูลขอให้รอดชีวิต
 จงพากันออกมาเถิด จึงให้ปล่อยยกกลับเข้าไปสองคนเอาตัวไว้ห้าคน
 แล้วให้ว่า ครึ่งก่อนดวงว่าจะออกมา ให้เราราบทูลพระเจ้าอยู่
 หอเบ็นเทจไปครึ่งหนึ่งแล้ว ถ้าครึ่งนเป็นเทจอีกเราช่วยไม่ได้
 ครั้นเพลาเที่ยงในวันนั้น กองทัพพระยานครราชต์มาพดพันเก่า
 รอยยกตงมาถึง พระยานครราชต์มาจึงเข้าเฝ้ากราบทูลถวายบังคม
 ก็ทรงพระพิโรธดำรัสคาสโทษว่ามาช้ากว่าหัวเมืองทั้งปวง พระยา
 นครราชต์มากราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าข้า อยู่ด้วยเตกหัวเมืองชน
 เกณฑ์เข้า กองทัพ ครึ่งไป คเมืองเชียงใหม่ หนาคาทัพ กลับมาบ้าน

ข้าพระพุทธเจ้าให้เที่ยวจับตัวกับทั้งบุตรภรรยาเข้ามาด้วย เป็น
คนชายหญิงเก่าสิบหกคนด้วยกัน จึงดำรัสว่าเดกหนาคาทัพจะเอา
ไว้ไม่ได้ ครั้นสั่งให้ตัดศีรษะเสียให้สิ้นทั้งบุตรภรรยา ที่ริมทาง
นอกค่ายโคกกระท้าย

ในวันนั้นยุบกองหัวหน้านายทัพ ให้ยุบมาถึงหอจ้วปลัดทัพ
กับพระม้าวนายหมวดนายกองสิบสามคน นำเอาชาวขุขาง ๆ มัด
ออกมาเฝ้าพระเจ้าหลานเธอราชมดกษมน พระเจ้าหลานเธอราชม
ดกษมนจึงให้พระยาพิพัฒน์โกศา และ หลวงมหาเทพ มัดยุบ
ถึงหอจ้ว และ พระม้าว นายสิบสามคนนั้น แล้วนำมาถวายณ
พลับพลาค่ายโคกกระท้าย จึงดำรัสให้ถามพระม้าวสิบสี่คน พระม้าว
สิบสี่คนให้ทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้านายทัพนายกองทั้งปวงปรีกษา
พร้อมกันแล้ว จึงนำเอาเครื่องสาตราวุธออกมาถวายบังคม ถ้
ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานชีวิตแล้ว จะขอถอนาพระพิพัฒน์
ตั้งยาเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาท ทำราชการสนองพระเดชพระ
คุณสืบไป จึงดำรัสว่าก็จะให้จำไว้ก่อนแล้วว่าจะได้ตัวนายมาพร้อม
กัน ถ้าเองส่วนนี้ภักดีโดยจริงแล้ว แม้แต่เจ้าราชการศึกได้
เมืองยังจะจะให้เมืองยังจะ แล้วดำรัสให้พระยาพระรามกับข้า
หลวงมขอคุณตัวยุบมาถึงหอจ้วกับพระม้าวสิบสามคนกลับไปณค่าย

ต่อม ให้ร้องเรียกงุยอะคงห้วนและพระม้านายทพนายของทั้งปวง
ให้ออกมา พระม้านายซึ่งอยู่ในค่ายร้องตอบออกมาว่าจะปรึกษา
กันก่อน พวกข้าหลวงกพาพระมาธิบดีคนถัดมายังค่ายหลวง และ
อุคมสังหจจ้อออกมาเจรจาด้วยนายทพนายของไทยครั้งนั้น จะ
ได้ให้ผู้ใดทำได้ ถวายบังคมแต่พระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียว
จึงดำรัสตรัสรู้เห็นว่ามีความเล่ห์เป็นขุนนางนายทหาร หน้าใจของอาจ
รักษายศมิได้เข็ดขามย่อห่อควรเป็นนายทหารเอก แล้วดำรัสให้
เขาพระมาธิบดีคนไปจำไว้ที่ตะรางในค่ายหลวง

ครั้นวันเสาร์เดือนสี่แรมเก้าค่ำ จึงโปรดให้พระยานคร
ราชต์มายกทัพไปตั้งค่ายประชิดต่อมค่ายพระมาณเขาสงุม ให้
ปลุกแวงเขาบันใหญ่ขึ้นยิงค่ายพระมา ในวันนั้นดำรัสให้มหาด
เล็กไปลอบต่อมสังหจจ้อและพระมาธิบดีสามคน คุมเขาตัวไป
เรียกงุยอะคงห้วนณค่ายต่อมว่า ให้ออกมาเถิด พระเจ้าทรงธรรม
ไม่ฆ่าเสีย พระราชทานเสื้อผ้าและเครื่องอุปโภคแก่เราเป็นอันมาก
อย่าสงสัยเลย งุยอะคงห้วนจึงร้องตอบออกมาว่า เราให้ไปเป็น
หลายนคน ผู้ใดจะได้กลับมาบอกว่าเป็นตายประการใดหาได้
แต่ความหมายของเรียกอยู่นี้จะเชื่อฟังยังมีได้ อุคมสังหจจ้อจึง
ร้องตอบเขาไปว่า พวกเราซึ่งออกมานั้นพระเจ้าทรงธรรมเขาตัวไว้

ถ้าหนีหายไปแต่คนหนึ่งจะให้ใช้ถึงสิบคน แม้เราจะให้กลับเข้า
ไปหาท่าน ท่านมิให้กลับออกมากดี ข้าเสี้ยกดี เราจะได้พระมา
ที่ใหม่ให้พระเจ้าทรงธรรมเด้า ก็ะทรงพระพิโรธข้าเราเสี้ย เพราะ
เหตุฉนั้นเราจึงมิได้ให้เขาไปแจ้งความแก่ท่าน จุยกะคงหวนจึงร้อง
ตอบออกมาว่าจงปล่อยเข้ามาเถิด ถ้าเราเสี้ยกดี มิให้กลับออก
ไปก็ดี จงให้อาตุขึงลอมอยู่บนสังหารชีวิตเราเถิด อุตมาถึงหจจัว
จึงให้แยะหนึ่ง แยะของจอกหนึ่ง สองคนเข้าไปในค่ายบอกว่า พระ
เจ้าทรงธรรมทรงพระเมตตาหาเสี้ยไม่ จุยกะคงหวนจึงว่าผู้บ่
แตะไพร่ไม่ตาย อันตัวเราเป็นผู้ใหญ่เห็นจะตายเป็นมั่นคง แล้ว
ให้แยะ แยะของจอกกลับออกมาจากค่าย แล้วพากันกลับมากกราบ
ทูล จึงดำรัสว่าจะคิดอ่านให้จุยกะคงหวนออกมาไม่ได้แล้วหรือ
พวกข้าหลวงกราบทูลว่า เห็นชัดดังนั้นแล้ว ถ้าเขาเป็นลูกไม้ยัง
เข้าเขาไปอีก พระมากตวนึกเห็นจะออกมาสิ้น จึงดำรัสว่าอันจะฆ่า
ให้ตายน่ายาย แต่จะเป็นบาปกรรมหาผลประโยชน์สิ่งใดไม่ แล้ว
ให้คุมเอาตัวพระมาไปไว้ณตระรางตามเดิม

ครั้นเพลาทุ้มเศษ ดำรัสให้ไปเอาตัวอุตมถึงหจจัวมาเฝ้า
ดำรัสถามว่า กองทัพพระมาซึ่งมารบอยู่แต่ท่านหรือ หรือจะยก
หนุนลงมาอีก อุตมาถึงหจจัวกราบทูลว่า ทัพพะแซหวนูกเป็นเชื้อ

พระวงศ์พระเจ้าอังวะ พระเจ้าอังวะตั้งให้เป็นแม่ทัพใหญ่ ยังกตั้งอยู่
ณเมืองเมาะตะมะรพตเป็นอันมาก รอคอยฟังข่าวตะเคงมะหน่อง
และหม่อมจ้ายิตนายทัพปากแพรจะบอกขึ้นไปประการใด เห็นว่า
อะแซห่วยนแม่ทัพใหญ่จะยกหนุนลงมาอีก

ครั้นได้ทรงฟังจึงทรงร่างท้องตรา ให้ไปหานายทัพผู้ใหญ่
มาปรึกษาราชการ เจ้าพระยาจักรีและท้าวพระยามุขมนตรีผู้ใหญ่
ก็มาเฝ้าพร้อมกัน จึงตรัสปรึกษาว่า เราจะให้หาทัพหัวเมืองบักข
ไต่ล้งเมือง คือเมืองจันทบุรีหนึ่ง เมืองไชยาหนึ่ง เมืองนครศรี
ธรรมราชหนึ่ง เมืองพทลงหนึ่ง ให้ยกเข้ามาอีก แม่ทัพใหญ่
อะแซห่วยนยกหนุนเพิ่มเติมมามาก จะได้สู้รบกำลังมากชน
เจ้าพระยาจักรีกราบทูลว่า อันทัพเมืองฝ่ายใต้ทั้งสี่เมืองนั้นระยะ
ทางไกลนัก เห็นจะยกมามีทัน ถึงมาครว่าอะแซห่วยนจะยกทัพ
ใหญ่หนุนมา แต่ทัพในกรุงเทพเมืองเห็นสู้รบอยู่บัดนี้ ก็เห็นพอ
จะต้านทานทัพอะแซห่วยนไว้ได้

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ทรงเห็นชอบด้วย จึงดำรัสว่าอัน
เมืองฝ่ายใต้นั้น ยังมีได้กระทำการสงครามกับพม่า บัดนี้ชาวใน
นางหลวงซึ่งจะจ่ายกองทัพกนอยลง จึงให้มัคราออกไปเกณฑ์เอา
ชาวตำเมืองนครศรีธรรมราชหรือยเกวียน เมืองพทลง เมือง

ไชยา เมืองจันทบุรี สำนัเมืองให้เกณฑ์เอาเมืองตะลันร่วยเกวียน
ถ้าชาวขัตถ์ให้ส่งเงินคิดเป็น ราคาข้าวเปลือก เกวียนละ ห้าตำลึง
ข้าวสารเกวียนละสิบตำลึง เข้ามาตามรับสั่ง แล้วให้หมายบอก
นายทัพนายกองทั้งปวงว่า ถ้าพระม่ายกเลิกหนีไปก็อย่าให้ยกคิด
ตาม เกรงเกิดออกพระมาจะช่มช้อนพลไว้โจมตีตามระยะทาง ด้วย
ข้าศึกมิได้แตก เลิกถอยไปเอง แม้นจะยกทัพตามก็ให้ถว
งัดไปเอาปากแพรกทีเดียว

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนสี่แรมสิบสี่ค่ำตรุษวันขึ้น จึงดำรัส
ให้ข้าหลวง คุมเอาตัวอูตมถึงหอจั่วไปนาค่ายต่อมอีก ให้ร้อง
เรียกขลุ่ยอะคองหวุ่นให้ออกมาจากค่าย และขลุ่ยอะคองหวุ่นจึงร้องตอบ
ออกมาว่า ท่านจะเข้ามาติดกมิดเขาเถิด หรือจะเข้ามาฆ่ากมิด
เสียเถิด จะนิ่งตายอยู่ในค่ายไม่ออกไปแล้ว จึงพากันถนัดมา
กราบทูล สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว จึงทรงแต่ง เป็น หนังสือ
อูตมถึงหอจั่วให้เขียนเป็นอักษรพุกาม ใจความว่าถ้าขลุ่ยอะคองหวุ่น
จะออกมาถวายบังคมก็ให้เร่งออกมา แม้นมิออกมาพระเจ้า
ทรงธรรมจะให้พัดทหารเข้าไปฟันเสียให้สิ้นทั้งสามค่าย แล้ว
เสด็จไปยังอยู่หลังค่ายหลวงมหาเทพ ให้พระม่ายเข้าไปถึงขลุ่ย
อะคองหวุ่นในค่าย

ครั้นเพลาเย็น ญะยะคงห้วนจึงให้มดเขาคาวขุทมิ้อยใน
 ค่ายทงสัน ให้ไพร่พลขนออกมาถวาย แล้วส่งพระมาซึ่งถือนางสี
 เขาไปนั้นขอผดอกรวนหนึ่ง เพลารุ่งพรุ่งนี้เราจึงจะออกไปเฝ้า
 ให้อุคมสังหจจิวมารับเราด้วย พระมาผู้ถือนางสีก็นำเอาไพร่
 พระมาขนอาวขออกมาถวาย แล้วกราบทูลตามคำญะยะคงห้วนตั้ง
 มานัน จึงดำรัสให้พวกข้าหลวงคุมเอาตัวพระมาทงปวงกับทั้งอาว
 ขซึ่งขนออกมานัน ตั้งมายังค่ายหลวง แล้วเสด็จกลับ

รุ่งขึ้นวันศุกร์เดือนสี่แรมสิบห้าค่ำ จึงดำรัสให้ข้าหลวง
 คุมเอาตัวอุคมสังหจจิวไปรับญะยะคงห้วนณค่าย ญะยะคงห้วน
 จึงให้เมียนห้วนกับปะคันเตชผู้สองนาย กับพระมาผู้ชื่อนายเอก
 สิบสองคนออกมาก่อน อุคมสังหจจิวกับข้าหลวงก็นำพระมาสิบ
 สองคนนั้นมาเฝ้ากราบทูลบังคมณค่ายหลวง จึงพระราชทาน
 อาหารเลี้ยงหน้าทงมหน้าทุกคนแล้ว เมียนห้วน กับปะคันเตช
 จึงให้กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้ามาทำการส่งครามเสียทวงที่
 ถ่อมซึ่งไว้ได้ถึงที่ตายทงสัน ชาติจากเป็นข้าพระเจ้าอังวะแล้ว
 บัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานชีวิตไว้ จะขออาสาทำราช
 การกว่าจะสิ้นชีวิต จะขอพระราชทานไพร่พระมาผู้สองคน กับตัวข้า
 พระพุทธเจ้าผู้สองคนนั้น จะเข้าไปว่ากล่าวเอาตัวญะยะคงห้วนนายทัพ

ออกมาให้ได้ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็โปรดให้ตามคำกราบ
 ขอร้องนั้น และขุนนางพะม่าทั้งสองนายก็กลับเข้าไปเฝ้าจากบงยอะคง
 หุ่น บงยอะคงหุ่นกับเนมโยแมงฉะนรธา ยุยยงโป๊ะ อะคงหุ่น
 มงโยะ และพะมามชอควนายทั้งสี่กับหญิงสองคนทั้งไพร่พลพัน
 สามร้อยยี่สิบแปดคน กับม้าแดงสองม้า ม้าดำม้าหนึ่ง ซึ่งเหลื่อ
 คายอยู่นั้นออกมาส่งทั้งสามค่ายในเพลาบ่ายวันนั้น พวกข้าหลวง
 ก็นำมาเฝ้ากราบถวายบังคม จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทาน
 โภชนาหารให้เลี้ยงดำไว้แล้ว บงยอะคงหุ่นจึงถวายทรัพย์สินสิ่งของ
 เครื่องอุปโภคบริโภคทั้งปวงซึ่งมีมานั้น จึงดำรัสว่าเราทำสงคราม ใช้จะ
 ปรารภณาเอาทรัพย์สินสิ่งใดคืนมาได้ ตั้งใจจะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา
 และประชากรราษฎรทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในศีลจรรยา แล้วให้พวก
 ข้าหลวงคุมเอาคัวพะม่าทั้งปวงไปจำไว้ณตระรางด้วยกันสี่คน แล้วอม
 พะม่าค่าย บ้านนางแก้วไว้ ครั้นนั้น คงแคว้นเดือนสาม ขึ้นสิบสามค่ำ
 มาจนถึงวันเดือนสี่แรมสิบห้าค่ำ พะม่าจึงออกมาส่งทั้งสามค่าย
 จึงเสด็จเข้าไปทอดพระเนตรในค่ายพะม่าดำรัสให้พระยารามัญวงศ์
 คุมกองรามัญพันหนึ่ง ให้เข้าอยู่แทนพะม่าในค่าย ให้ร้องให้
 และพูดจากันเป็นภาษาพะม่า ให้พะม่าในค่ายเขาชะงุ้มได้ยิน จะ

ได้สำคัญว่าพวกกันยังอยู่ในค่ายบ้านนางแก้วยังไม่เสียค่าย แล้ว
จะค่ายพระม่านเขาชะงุ้มให้แตกจงได้ อนึ่งบ่อน้ำในค่ายซึ่งพระมา
ชุดไว้หาน้ำได้ กับนาคาตมนาชนเป็นอศักรรย

ครั้นณวันเสาร์เดือนห้าชนคาค้าง ฤกษ์กราช ๑๑๓๗ ปี
มะแมตั้งปดศก จึงดำรัสให้พระอนชิตราชา เป็นนายทัพถอยพล
พันหนึ่งยกขึ้นไปทางริมน้ำปากตะวันตก ให้หลวงมหาเทพเป็น
นายทัพถอยพลพันหนึ่ง ยกขึ้นไปทางริมน้ำปากตะวันออก ไปตี
ค่ายพระม่านปากแพรกทั้งสองทัพ แล้วให้เจ้าพระยาจักรียกขึ้นไป
ตีค่ายพระม่านค่ายเขาชะงุ้มให้แตกจงได้

ครั้นคำตองเพลาประมาณสองยามเศษ พระม่านค่ายเขาชะงุ้ม
ยกค่ายวิหคณ์ออกมา เข้าปล้นค่ายพระมหาสงคราม ได้รับกันเป็น
สามารถ เจ้าพระยาจักรียกไปช่วย พระมาเฝ้าคบบัณฑิตพระ
มหาสงครามชน คนในค่ายถอยหนีออกจากค่าย เจ้าพระยาจักรี
พันเสียสองคน แล้วขับพลทหารเข้ารบพระมา พระมาแตกถอย
ออกไป จึงเขาค่ายคืนได้ แล้วพระมาเฝ้าค่ายวิหคณ์และตะตบ
ชวากกรุกกันเข้าแตกค่ายพระยาพิชัย เจ้าหมื่นศรีสงคราม พล
ทหารในค่ายยิงปืนใหญ่น้อยออกไป ตีต้องพลพระมาเจ็บล้มบาดเจ็บ
ตายลงมาก ก็ถอยกลับเข้าค่าย อยู่สองวันสามวันทัพพระมาแตก

พ่ายหนีไปจากค่ายในกลางคืน กองทัพไทยได้ติดตามฆ่าฟันไป
ตามทางล้มตายและจับเป็นไปได้ก็มาก พระม้าแตกกระจัดพลัด
พรายจะคุมกันเข้าไม่ได้ หนีเรี่ยรายไปจนถึงค่ายปากแพรก พบ
กองทัพพระอนชิตราชา และหลวงมหาเทพ หลวงภักดีสงคราม
กองทัพทั้งสามทัพก็ออก ก้าวสะกดใจคิดแทงฟันพระม้าตายเป็นอัน
มาก และนายทัพนายกองพระม้านั้นไปถึงค่ายปากแพรก ตะแคง
มระหนองก็จับเอาตัวลงโทษว่าแตกทัพมา ฆ่าเสียเป็นหลายนาย
ตัดศีรษะเสียบไว้หน้าค่าย แล้วก็เลิกทัพกลับไปยังเมืองเมะตะมะ
แจ้งข้อราชการแก่อะแซหวุ่นกแม่ทัพใหญ่

ฝ่ายกองทัพไทยได้ชัยชนะแก่พระม้าศึกแล้ว และนาย
ทัพนายกองทั้งปวงก็ยกทัพกลับมาเผ่นค่ายโคกกระต่ายพร้อมกัน
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ดำรัสให้กองพระยายมราชคุมพระมา
ชะเดยนายไพร่ทั้งปวงล่วงหน้ามาก่อน ให้จำใส่คุกไว้ทั้งนั้น แล้ว
ก็เสด็จเลิกทัพหลวงมาโดยทางชลมารคกลับคืนยังกรุงธนบุรี กอง
ทัพข้าราชการในกรุงและทัพหัวเมืองก็เลิกตามเสด็จเข้ามาถึงพระ
นครพร้อมกันสิ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดตั้งพระเจ้าสุทโธลเชษฐมุนี
เจ้าจุ้ย เป็นกรมขุนอินทรพิทักษ์ ตั้งพระเจ้าหลานเธอราชมณเฑียร
เป็นกรมขุนอนุรักษ์สงคราม ตั้งพระเจ้าหลานเธอเจ้าบุญจันทร์

เป็นกรมขุนรามภูเบศ แล้วพระราชทานรางวัลแก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย โดยสมควรแก่ความชอบในการสงคราม และมาแดง ช้องมา ซึ่งได้ มาแต่ค่ายพระม่านนั้น ผู้ทำ เร็ว ควร จะ เป็น ราชพาหนะพระที่นั่งได้ จึงโปรดให้มอชชะระวางเป็นเจ้าพระยา ขาชาชาติมาหนึ่ง เป็นเจ้าพระยาราชพาหนะมาหนึ่ง แต่มาดำ นั้นถมได้

แล้วให้ปลุกพระเมรุ ณ วัดบางยี่เรือใต้เสร็จแล้ว จึงให้เชิญ พระโกศพระบรมศพสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ ได้ เรือ พระที่นั่ง กิ่ง แห่โดย ชะบวน นาวา พยุหะไป โดย ทางชลมารค เชิญขึ้นสู่พระเมรุแล้ว ให้มีมนต์พระสงฆ์สวดขับปกรณ์ พันรูป ถวายไตรบริกขารไทยทานต่าง ๆ และมิ่งงานมหรสพสามวันแล้วถวายพระเพลิง

๒๓๓ ๙

ครั้นถึงเดือนสิบในมีมะแมตั้งปีคศก มีหนังสือบอกเมือง เชียงใหม่ลงมาว่า ไปสุพรรณ ไปมะย่งวน ไปอยู่ณเมืองเชียงแสน บัดนี้ได้อาษาว่า จะยกกองทัพกลับมาตีเมืองเชียงใหม่อีก จึงดำรัส ให้เจ้าพระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพคุมทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง ยกขึ้นไปช่วยราชการเมืองเชียงใหม่ โปรดให้เจ้าพระยาจักรียก กองทัพขึ้นไปช่วยด้วย ถ้าตีทัพพระมาแตกไปแล้ว ให้ยกตามไป

คเมืองเชียงแสนทเดียว เจ้าพระยาจักร เจ้าพระยาสุรสีห์ และ
ท้าวพระยาพระหัวเมือง ฝ่ายเหนือทงปวงกกราบถวายบังคมทูลรับ
ยกกองทัพขนไปตามพระราชกำหนด

ฝ่ายพระเจ้าองค์เวียงชัยเมืองย่างกุ้ง ทำการยกฉัตรยอด
พระมหาเจดีย์เกศชาดดำไว้แล้วให้มีการฉลอง จึงขนนางพระมา
กราบทูลว่าคนมวยเมืองไทยมีฝีมือคยงนัก จึงตรัสสั่งให้จดทามา
ได้นายขนมต้มคนหนึ่ง เป็นมวยคิมฝีมือแคลกรกรงเท่า เขาตัว
มากววยพระเจ้าองค์เว พระเจ้าองค์เวจึงให้จดพระมาคนมวยเข้ามา
เปรียบกับนายขนมต้มได้กนแล้ว ก็ให้ชกกันหน้าพระที่นั่ง และ
นายขนมต้มชกพระมาไม่ทนถึงยกแพ แล้วจดคนอื่นเข้ามาเปรียบ
ชกอีก นายขนมต้มชกพระมาชกมอญแพถึงเก้าคนสิบคนสู้ไม่ได้
พระเจ้าองค์เวทอดพระเนตรยกพระหัตถ์ตบพระอระ ครัสต์รวรเสริญ
ฝีมือนายขนมต้มว่า ไทยมพชอยู่ทวดตัว แต่มือเปล่าไม่มีอาวุธ
เตยยังสู้ได้ คนเดียวชนะถึงเก้าคนสิบคนชนะ เพราะเจ้านายไม่
ดจึงเสียบานเมืองแกชาคัก ถ้าเจ้านายดแล้วไหนเตยจะเสียกรวงศ์
อยชยา แล้วพระราชทานรางวัลแก่นายขนมต้มโดยสมควร พอ
หนึ่งดื่อบอกอะแซห้วนกขนไปกราบทูลว่า กองทัพแตกไทยมาฉ้น
เสียวพดเบนอน่มาก ไทยดื่อบจับได้เป็นไปพันเศษ และเมืองไท

บัดนี้มาถึง เพราะหัวเมืองฝ่ายเหนือผู้คนยังบริบูรณ์มั่งคั่งอยู่
จะขอกองทัพไปตีเมืองฝ่ายเหนือให้ไต่เสียดกัน ไทยจึงจะหย่อน
กำลัง ภายหลังจึงจะเอาเมืองบางกอกเห็นจะได้โดยง่าย พระ
เจ้าเชียงใหม่ชอบด้วย จึงเกณฑ์กองทัพให้ยกเพิ่มเติมมาอีก
ให้พระเชษฐภคินีไปตีเมืองฝ่ายเหนือให้บริบูรณ์จงได้ แล้วจึงเสด็จ
กลับไปเมืองอังวะ

ฝ่ายพระเชษฐภคินีจัดแจงกองทัพให้แบ่งแย่งฝ่ายเหนือ กับ
ยกไปหนึ่ง บัญชีรายชื่อของจอกหนึ่ง บัญชีรายชื่อของหนึ่ง ถอดปลัดของหมื่น
เป็นกองหน้า ตัวพระเชษฐภคินีเป็นไปชักแม่ทัพ กับตะแคงมระหนอง
และเจ้าเมืองของถอดปลัดหมื่นหาพน สรรพด้วยช้างม้าเครื่อง
สรรพาวุธพร้อมเสร็จ ครั้นถึงเดือนสิบเอ็ดยกกองทัพจากเมือง
เมะตะมะมาเข้าทางด้านเมืองตากหยุดทัพอยู่ที่นั่น

ฝ่ายกรมการเมืองตากเมืองกำแพงเพชร เห็นกองทัพ
พระม้ายกมามากเหลือกำลังจะต่อรบ ก็พาครัวหนีเข้าป่า แล้วส่ง
หนึ่งสืบออกไปถึงกองทัพเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ และ
บอกถึงมากรุงธนบุรีกราบทูลพระกรุณาให้ทราบ

ฝ่ายกองทัพไปสุพรรณ ไปมะยง์วัน ยกมาจากเมืองเชียงใหม่
เข้าตีเมืองเชียงใหม่ พอกองทัพเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยา

สู้รบหักไปถึง ท้าวพะม่าก็เลิกถอยไป เจ้าพระยาทั้งสองก็ยก
 กองทัพติดตามไป จะตีเอาเมืองเชียงแต่น พอหน่งก็บอกขึ้นไป
 ว่า พระม่ายกทัพใหญ่มาทางเมืองตาก เจ้าพระยาทั้งสองก็ถอย
 ทัพกลับมาถึงกลางทางใต้เมืองสุโขทัย หยุดพักอยู่ ณ วัดปากน้ำ
 พอทัพอะแซห่วยก็ยกมาคิดเมืองสุวรรณโลก จักรมการได้ส่ง
 คน อะแซห่วยก็ให้ถามว่า พระยาเจ้าเมืองพระพิษณุโลก
 อยู่หรือไม่ กรมการบอกว่าไม่อยู่ไปเมืองเชียงใหม่ อะแซห่วยก็
 จึงว่าเจ้าของเขาไม่อยู่ อย่าเพิ่งไปเหยียบเมืองพระพิษณุโลกก่อน
 เลย จึงให้กองหน้ายกมาตั้งค่ายอยู่ ณ บ้านกงธานี เจ้าพระยาสุรสีห์
 จึงปรึกษาเจ้าพระยาจักรีว่าจะยกไปตีพะม่า เจ้าพระยาจักรีจึง
 ว่าอย่าไปตีเลย พะม่าคงจะยกไปตีเมืองเรา เราไปจัดแจงบ้าน
 เมืองไว้รับข้าศึกดีกว่า เจ้าพระยาสุรสีห์ว่า จะขอไปตีดูกำดั่ง
 ข้าศึก เจ้าพระยาจักรีจึงตอบว่า เจ้าจะไปรบก็ตาม ข้าจะไปจัด
 เจริญบ้านเมืองไว้เท่า แล้วก็ยกมาเมืองพระพิษณุโลก จัดแจงการ
 บัณฑิตเมืองกวาดครอบครัวเข้าไว้ในเมือง แล้วให้กองพระยา
 สุโขทัย พระยาอักษรวงศ์ พระยาพิชัยสงคราม ยกไปรับทัพพะม่า
 ณ บ้านกงธานี เจ้าพระยาสุรสีห์ก็ยกไปตั้งค่ายอยู่ ณ บ้านไกรป่าแฝก
 พระม่ายกทัพมาล้อมไว้แล้วชนค่ายตีมาเป็นอันมาก จะตั้งค่ายล้อม

เปิดช่องไว้แต่ด้านจระดง เมื่อนำ เจ้าพระยาสร้อยสิงห์ตั้งอยู่ สยามวัน
เห็นทัพพม่ามากเหลือกำลังจะต่อรบ ก็เลิกทัพถอยมาทางด้านที่
เปิดไว้รบมาเข้าเมือง และกองทัพอะแซหวุ่นกี้เมืองสุวรรณภูมิ
เมืองสุโขทัย และทัพไทยซึ่งมาตั้งรบไต่บานกงช้างแตกแล้ว ก็
จัดทัพแยกไปตีเมืองพริบ ทัพใหญ่ก็ยกมาถึงเมืองพระพิษณุโลก
ในเดือนธันวาคม รชน ให้องคายุรายล้อมอยู่ทางเมืองทั้งสองฟาก
เจ้าพระยาทั้งสองก็เกณฑ์พลทหาร รชนประจำรักษาหนาทเชิงเทน
ปรากฏรอบเมือง บึงกนเมืองเป็นสามารถ ให้ทำสะพานเรือ
ข้ามแม่น้ำกต่างเมืองสามแห่ง

ฝ่าย อะแซหวุ่นกี้ แม่ทัพ รชน ชมา กน รฆะยา ออก เตียบหน
คาย มพดทหารล้อมหนกตั้งแห่น้ำสามพัน ทหารล้อมทวนตาม
หลังพม่า เจ้าพระยาสร้อยสิงห์ยกพลทหารออกจากเมืองโพนค
ทัพพม่า พม่าต่อรบ รชนถึงตะตุมบอน ทัพไทยด้านทาน
เหลือกำลังถอยเข้าเมือง

รุ่งขึ้นอกวนหนง อะแซหวุ่นกี้ยกพลทหารเตียบคายออก
เหมื่อนวนกชน เจ้าพระยาสร้อยสิงห์ขึ้นบนเชิงเทนแล้วให้พลทหาร
ออกโพนคพายถอยเข้าเมืองอก เจ้าพระยาจักรีจึงว่า ฝีมือพล
ทหารของเจ้าเบ็นแตกพทวเมือง ซึ่งจะต่อรบกับฝีมือทัพเจ้าบด
นั้นไม่ได้ พวกรชนจะยกออกตัวเอง

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๕

๑๓๗

ครนรงชนเป็นวนคารบสำม อะเซหวนกยกกอกเคียบค้าย
อก เจ้าพระยาจักรียกพลทหารออกจากเมือง เข้าโจมตีพ
อะเซหวนกแตกถอยเข้าค่าย และอะเซหวนกยกกอกเคียบค้าย
ดงนทกวัน เจ้าพระยาจักรียกขอมรบทุกวัน ผดักันแพ้ดักัน
ชนะถึงเก้าวันสิบวัน อะเซหวนกจึงให้ตามร้องบอก ว่า เพดา
พรงนเราขยารบกันเคย ให้เจ้าพระยาภษตรียศักแม่ทัพขอออกมา
เราจะขอตัว

ครนรงชน เจ้าพระยาจักรีขมมากนสัปทน ยกพลทหาร
ออกไปยื่นมาให้อะเซหวนกคิด อะเซหวนกจึงให้ตามถามถึง
อายุว่าเท่าใด บอกไปว่าอายุได้สามสิบเศษ จึงถามถึงอายุอะเซ
หวนกบ้าง ถามบอกว่าอายุได้เจ็ดสิบสองปี แล้วอะเซหวนก
พิจารณาตรปดลักษณะเจ้าพระยาจักรี แล้วสรรเสริญว่า รูปก
งามผมขกเข้มแข็ง สรรบเราผู้เป็นผเมาได้ จึงขอตัวรักษาตัวไว้
ภายหลังจะได้เป็นภษตรียศเป็นแท้ แล้วให้เอาเครื่องม้าทองดำกับ
หนึ่งกับสักหลาดพบนึง ดินสอแก้วสองก้อน น้ำมันดินสองหม้อ
มาให้เจ้าพระยาจักรี แล้วว่าจงรักษาเมืองไว้ให้มั่นคง เราจะต
เอาเมืองพระพิษณุโลกให้จงได้ในครั้งนี้ ไปภายหลังจะมา

เมืองไทยไม่ได้ออกแล้ว / และในเพลาวันนั้นไทยเข้าไปกินอาหาร
ในค่ายพระม้าวัดได้ มีได้ทำอันตรายแก่กัน แล้วก็ต่างคนกลับไป
เมืองไปค่าย เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ กับออกดงมา
กราบทูลตณกรุงธนบุรีว่า ทัพพะม่ายกมาคิดเมืองพระพิษณุโลก
แค้นเคืองขยขวางชนนินแล้ว

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงดำรัสให้เกณฑ์กองทัพทั้งทาง
บกทางเรือ สรรพด้วยช้างมาเครื่องสรรพอาวุธพร้อมเสร็จ พล
ฉกรรจ์ดำเครื่องธงไทยจีนเป็นคนหมื่นสองพันสองร้อยเจ็ดสิบคน
แล้วดำรัสให้ถามพระม้าวัดนายซึ่งจำไว้ในคุกว่า บัดนี้กองทัพพระมา
ยกมาอีกจะให้ไปทำสงครามกับพระมาพวกของตัว จะได้หรือมิได้
ประการใด จุยอะคงห้วนและอุตมถึงหจจัวพระมานายทัพทั้งปวงให้
การว่า แม้นทรงพระกรุณาโปรดจะให้ไปรบกับข้าศึกอื่น จะขอ
อาสาไปกระทำสงครามกว่าจะสิ้นชีวิต ซึ่งจะโปรดให้ไปสู้รบกับ
พระมาพวกเดียวกันนั้น เป็นเหตุขัดติปัญญา จะไปดูหน้าพวกกัน
กระไรได้ มีความระอาหนักจนใจอยู่แล้ว เอาคำให้การขึ้นกราบ
ทูล จึงดำรัสว่า มันไม่รักดีแก่เราโดยแท้ ยังนับถือเจ้านายมันอยู่
และเราจะยกไปทำการสงครามผู้คนอยู่รักษามันเมืองน้อย พวก
มันมาก จะแหกคุกออกกระทำจลาจลแก่บ้านเมืองข้างหลัง จะเอา

โถมโต จึงดำรัสให้เขาไปประหารชีวิตเสี้ยนวงศ์ของคตของบางกอก
น้อยทั้งสี่ กับทั้งแม่ทัพพวกฮ่ายเรือนพระฝางทั้งสี่คน ซึ่งจำไว้
ในคุกนั้นด้วย แล้วโปรดให้พระเจ้าหลานเชอกรมขุนอนุรักษ์
สงคราม ออกไปอยู่รักษาเมืองเพชรบุรี บังคับด้าน ทางช้าง
คะฉันทก แล้วให้หมื่นศักดิ์บริบาลตงเรือเร็วขึ้นไปสืบราชการ
คักณเมืองพระพิษณุโลก

ครั้นถึงวันอังคารเดือนยี่แรมดับเขตก่ำ มีเมฆมืดปกคลุม
จึงเสด็จทรงเรือพระที่นั่งกราบยาวสืบถามว่า ให้ยาดรานาวาทัพ
พลวงพร้อมด้วยเรือท้าวพระยาชาตุดะของชุดพระบาททั้งปวง โดย
เสด็จจากกรุงธนบุรีไปโดยทางชลมารค ไปหยุดประทับแรม
ณพลับพลาหน้าฉนวนหน้าพระราชวังหลวงกรุงเก่า จึงหมื่นศักดิ์
บริบาลซึ่งขึ้นไปสืบราชการกลับตมกราบทูลว่า ทัพพระยาไส
ทัย พระยาอักษรวงศ์เมืองสุวรรณโลก พระยาพิชัยสงคราม ซึ่ง
คงค่ายรบพระมานบ้านกงขานนั้นเด็กทยลงมาแล้ว จึงเสด็จตง
เรือพระที่นั่ง ให้เร่งยกทัพเรือรับขึ้นไป

ถึงวันอังคารเดือนสามขึ้นสามค่ำ เกิดอัศจรรย์บนอากาศ
มืดคลุมไปไม่เห็นพระดวงอาทิตย์สิ้นวันยงค่ำ ครั้นเสด็จตง
เมืองนครสุวรรณกั จึงดำรัสให้พระยาราชำเคษผู้คุมกองจัน
ต้ามพันคงค่ายรักษาอยู่ทันทัน

ครั้นณวันเสาร์เดือนสามชนเจ็ดค่ำ กองทัพหลวงเสด็จถึง
ค่ายปากน้ำพิงปากตะวันตก เสด็จขึ้นประทับณพลับพลาในค่าย
จึงดำรัสให้กองทัพพระยาราชสวาท ยกขึ้นไปตั้งณบ้านบางทราย
เป็นหลายค่าย รายขึ้นไปตามริมน้ำ ให้กองเจ้าพระยาอินทรอภัย
ยกขึ้นไปตั้งค่ายณบ้านท่าโรง ให้กองพระยาราชภักดียกไปตั้ง
ค่ายณบ้านกระตาส ให้กองเจ้าหมื่นเสมอใจราช ยกไปตั้งค่าย
ณวัดจุฬามณี และให้ตระเวนบรรจบถึงกัน ให้กองพระยานคร
สวรรค์ ยกไปตั้งค่ายรายโอบค่ายพระม้านไปแต่วัดจันทร์จนถึง
เมืองพระพิษณุโลก ให้ชักปีกกาตลอดถึงกันทุก ๆ ค่าย แล้ว
ให้พระยาศรีไกรลาสคุมไพร่ห้าร้อยไปทำทางหลวง ณ ปากน้ำพิง
ขึ้นไปจนถึงเมืองพระพิษณุโลก

ครั้นณวันอังคารเดือนสามชนสิบค่ำ จึงหลวงดำเกิงรณภพ
ไปสืบข่าวราชการมากราบทูลว่า ทัพพะม่ายกลงมาปากตะวันตก
เข้าตาค่ายพระยาราชภักดีณบ้านกระตาส ทำอาการประหนึ่งจะเข้า
ตั้งค่ายประชิด แล้วเราต้องค่ายเจ้าพระยาอินทรอภัยลงมาจนถึง
ค่ายพระยาราชสวาทณบ้านบางทราย ครั้นเพลาค่ำก็เลิกถอยไป
จึงดำรัสให้พระยาวิจิตรนาวี หลวงดำเกิงรณภพ หลวงรักษโยธา
หลวงภักดีสงคราม คุมเอาปืนใหญ่วางเกวียนสามสิบสี่บอก ตาม

ขนไปไต่ค่ายบางทราย ครั้นเพลาค่ำทัพพะม่ายกมาตั้งค่ายประชิด
 ดงหน้าค่ายเจ้าหมื่นเส้มเอจราชณวัตรจำหนักรี้ดค่าย ค่ำวอไป
 สืบราชการมากราบทูล จึงดำรัสให้พระยาธรรมไตรโลก พระยา
 รัตนพิฆิต พระยาชลบทร์ คุมพลทหารอยู่รักษาค่ายหลวงณปากน้ำ
 พิงปากตะวันออก ครั้นณวันพฤหัสบดีเดือนสามชนดับสองค่ำ จึง
 เสด็จยกพยุหยาตราทัพหลวงขนไปประทับณค่ายมั่นวัดบางทราย
 ผิงตะวันออก ครั้นเพลาค่ำพะม่ายกเข้าค่ายเจ้าพระยาอินทรอภัย
 ณบ้านท่าโรงปากตะวันตก ได้รับกันเป็นสามารถ ค่ำวอไปสืบ
 ราชการมากราบทูล จึงดำรัสให้หลวงคำเก้งรณภพ ยกเอา
 เกณฑ์หัดสองร้อยลงเรือข้ามน้ำไปช่วยเจ้าพระยาอินทรอภัย ทัพ
 พะม่ายก็ถอยไป ครั้นเพลาเช้าณวันศุกร์เดือนสามชนดับสาม
 ค่ำ จึงเสด็จลงเรือพระที่นั่งข้ามไปทอดพระเนตรค่ายพระโหราธิบดี
 ปากตะวันตก เห็นผิดกับพระราชดำริตั้งอยู่แต่ริมน้ำเขาคันไม้
 ใหญ่ไฉนนอกค่าย แม่นพะมาเข้ามาแผ่คันไม้ยั้งก็จะได้ จะขน
 บนคันไม้ยั้งปรางมาในค่ายก็ได้ จะเสียท่วงที่แก่ข้าศึก จึงดำรัส
 ให้เรือค่ายเก่าเสีย แล้วตั้งใหม่โอบ คันไม้ใหญ่ เข้าไว้ในค่าย
 กว้างออกไปกว่าค่ายเก่า ในวันนั้นพระยารามัญวงศ์ยกกองมอญ
 ขนไปตั้งค่ายประชิดค่ายพะมาเหนือเมืองพระพิษณุโลก ปากตะวัน

ออก พระม่ายกออกดีได้รับกันเป็นสามารก พวกกองมอญยังขึ้น
ตีต้องพระม่ายล้มตายลำบากไปเป็นอันมาก พระม่ายคอยทัพเข้าค่าย
กองรามัญตั้งค่ายลงได้

ฝ่ายในเมืองพระพิษณุโลก เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์
ก็ยกพลทหารออกตั้งค่ายประชิดค่ายพระม่าย นอกเมืองปากตะวัน
ออก พระม่ายกออกรบชิงเอาค่ายได้ เจ้าพระยาสุรสีห์จับพลทหาร
หนุนเข้าไปพันทหารเสียคนหนึ่งก็เอาค่ายคืนได้ พลพระม่ายล้มตาย
และลำบากไปเป็นอันมากแตกถอยเข้าค่าย แต่บรรดาค่ายพระม่าย
ซึ่งตั้งรายประชิดกันอยู่นั้น พระม่ายชดอโมงคเคินไต่ดินเข้ามารบทุก
ค่าย ฝ่ายช้างทหารไทย ก็ชดอโมงค ออกไปจากค่ายทุก ๆ ค่าย
และอโมงคทะลุถึงกันได้รับกันกับทัพพระม่ายในอโมงค ช้างพันกันล้ม
ตายเป็นอันมาก เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ ให้ทหารตัด
เอาศีรษะพระม่ายมากถวายเนื่อง ๆ จึง พระราชทาน บั้นใหญ่ รางวัล
เกวียน ๒๐ บอก ให้ลากขึ้นไปณค่ายประชิด ให้ยิงทะลุค่าย
พระม่าย

ขณะนั้นพระยานครสวรรค์แต่งคนไปลาดตระเวน จับได้ไทย
ชะเตยพระม่ายสองคนให้การว่า อะแซหวุ่นกียกกองทัพมาครอง
คนสามหมื่นห้าพัน ทพหองคนห้าพันตั้งอยู่ณบ้านกงธานี อะแซ

หวนกลับมาแย่งแย่งผู้หนึ่ง กับกตะโบ และเจ้าเมืองคองคอกพล
 ดำหมื่น ยกมาตีเมืองพระพิษณุโลก บัดนั้นนายทัพพะมาทำการ
 รั้งต้นหักเห็นอาการจะเล็ดถอยไป พระยานครสวรรค์จึงบอกสั่ง
 ไทยระเถยสองคนกับคำให้การมาถวายณค่ายหลวง

ครั้นวันอังคารเดือนสามแรมสองค่ำ กตางคินเพลาตีหม
 จึงได้จยกทัพหลวงขึ้นไปณค่ายมั่นใกล้วัดจันทร์ ดำรัสให้กอง
 พระยายมราช และพระยานครราชสีมา พระยาพิชัยสงครามยก
 ไปช่วยพระยานครสวรรค์ ซึ่งตั้งค่ายประชิดโอบค่ายพะมาณวัด
 จันทรนั้น ครั้นเพลาตีหม กองทัพไทยก็จัดปืนใหญ่ยิงทะลุ
 ค่ายพะมาด้วยกอกอกปล้นหน้าค่ายพะมา พะมายกหนุนกันออกมา
 รบจนเพลารุ่ง นายทัพทั้งสองจะหักเอาค่ายพะมาไม่ได้ถอยกลับ
 เข้าค่าย

ครั้นวันพุธเดือนสามแรมสามค่ำ จึงดำรัสปรึกษาด้วย
 ท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวงว่า ทัพหลวงจะตั้งมั่นอยู่ทันเห็น
 ราชการจะแน่นหนา จะถอยลงไปตั้งอยู่ณค่ายท่าโรง แล้วจะเกณฑ์
 กองทัพยกไปทางปากตะวันตก ให้เข้าตั้งค่ายประชิดโอบหลังค่าย
 พะมาเข้าไว้ และท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวง ก็เห็นพร้อม

ด้วยพระราชดำริ ครั้นคำเพลาตีหมื่น จึงได้จัดกองทัพหลวงลงมา
ตั้งอยู่ณค่ายท่าโรง

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนสามแรมสี่ค่ำ จึงดำรัสให้ข้า
หลวงไปหากองทัพพระยานครสวรรค์ ซึ่งตั้งอยู่ณค่ายวัดจันทร์
และกองพระโหราธิบดี และกองมอญ พระยาตากเมืองซึ่งตั้งอยู่
ณค่ายบางทรายให้ยกลงมายังทัพหลวง แล้วดำรัสให้พระยามหา
มณเฑียรเป็นแม่ทัพถือพลห้าพัน ให้กองพระยานครสวรรค์เป็นทัพ
หน้า ให้หลวงดำเกิงรณภพ หลวงรักษโยธาคุมพลทหารกองใน
กองนอกกองเกณฑ์หัดสามพันสี่ร้อยเป็นกองหนุน ยกไปตั้งค่าย
รายชุมชนไปตามหลังค่ายพะม่าตู่เชิงช้างค้ำก่อน ถ้าพะม่าไม่ยก
มาตจจะเขาคงค่ายประชิดติดค่ายพะม่า แล้วดำรัสให้พระราช
สงครามลงไปเอาบันพระยาราชบงกชบนฉัตรชัยณกรุงธนบุรี บรรทุก
เรือขึ้นมาจึงมาก

ฝ่ายนายกองทัพหน้าพะม่า เข้าไปแจ้งข้อราชการแก่อะแซ
หวนนกแม่ทัพว่า ไทยมีฝีมือเข้มแข็งนัก จะรบเอาชัยชนะโดยเร็ว
เห็นจะไม่ได้ แล้วทัพหลวงก็ยกขึ้นมาช่วยรบพลเป็นอันมาก อะแซ
หวนนกจึงให้มาไซไปส่งบนญัตตะจวง ซึ่งตั้งค่ายอยู่ณบ้านกงชาน
ให้เป็นนายทัพคุมพลสามพันยกลงมาณเมืองกำแพงเพชร แล้ว

ให้เดินทัพลงไปณเมืองนครสวรรค์แห่งลงไปถึงเมืองอุทัยธานี ถ้า
ได้ทำให้วกหลังคัตถาเตียงกองทัพไทย จะได้พะว้าพะวังระวังทั้ง
หน้าหลัง ก็ระหย่อนกำลังลง และทัพอีกสองพันนั้น ให้ยก
หนุนมาตั้งค่ายใหญ่ใกล้เมืองพระพิษณุโลกปากตะวันตก

ครั้นวันเสาร์เดือนสามแรมหกค่ำ จึงพระยาสุโขทัยซึ่ง
ตั้งคุมคอยสอดแนมสืบราชการ ณ ทัพพะม่าบ้านกงขานนั้น บอก
ลงมากราบทูลว่า พะม่าตั้งค่ายอยู่ณบ้านกงขานห้าค่าย บัดนี้ยก
ข้ามน้ำไปปากตะวันตกกองหนึ่ง ยกหนุนมาเมืองพระพิษณุโลก
กองหนึ่ง ครั้นได้ทรงทราบจึงดำรัสว่า เกตุออกพะม่าจะวกหลังคัต
ถาสะเบียง ให้กองพระยาราชภักดี กับพระยาพิพัฒน์โกศา
ยกลงไปช่วยราชการพระยาราชเศรษฐีซึ่งตั้งค่ายอยู่ณเมืองนคร
สวรรค์ แล้วให้กองพระยาธรรมายักหนุนไปช่วยพระยามหา
มนเทียร และพระยานครสวรรค์ ซึ่งไปตั้งค่ายประชิดโอบหลัง
ค่ายพะม่าณวัดจันทร์ปากตะวันตก แล้วให้หลวงภักดีสงคราม
และพระยาแจ้งกับกรมการเมืองชัยนาท คุมพลไทยมอญหัวร้อย
เศษ ยกขึ้นไปตั้งอยู่ณบ้านร้านดอกไม้แขวงเมืองกำแพงเพชร

คอยดูท่วงทีพระมาซึ่งยกมาแต่บ้านกงขานนั้นจะไปแห่งใด ถ้าเห็น
ใดที่จ้งให้ออกโจมตี ถ้าไม่ได้ก็ให้ถาดถอยมา

ฝ่ายในเมืองพระพิษณุโลก เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยา
สุรสีห์ เกณฑ์พลทหารออกตั้งค่ายนอกเมืองปากตะวันตก ตั้ง
ค่ายประชิดค่ายพระมาซึ่งล้อมเมืองนั้น

ครั้นเพลาค่ำในวันเสาร์เดือนสามแรมหกค่ำ จึ่งเจ้าพระยา
สุรสีห์ ให้เขาไม่ทำคบเหาะผ้าชุบน้ำมันยางจุดเพลิงใส่ในบอกบน
ใหญ่ยิงไปเผาค่ายพระมาใหม่จนค่ายหนึ่ง หอรับไหม้ทำลายตงสอง
หอ พระมาออกมาดับไฟถุกยิงตายและลำบากไปเป็นอันมาก แต่
สระเบียงอาหารในเมืองขัดสนนัก ด้วยจะกวาดเข้าเมืองหาทัพไม้
จึ่งบอกลงไปเกณฑ์พลดวงขอพระราชทานสระเบียง ก็โปรดให้กองทัพ
คุมดำแดงขึ้นไปส่ง พระมาออกติดตามดำแดงกลางทางไปส่ง
หาถึงเมืองไม่ ครั้นหลังจ้งโปรดให้กองดำแดงชนชาวขึ้นไปส่ง
อีก ให้กองทัพพระยานครราชสีมายกไปช่วยรบป้องกันกองดำแดง
แล้วให้เจ้าพระยาสุรสีห์ยกกองทัพลงมาคอยรับ และกะโม่แม่
กองหน้าพระมานั้นเข้มแข็งยกทัพมาสะกดตี กองทัพเจ้าพระยา
สุรสีห์กับทัพพระยานครราชสีมาหาเข้าถึงกันได้ไม่ ทัพเมืองพระ
พิษณุโลกก็ถอยกลับเข้าเมือง ทัพเมืองนครราชสีมาก็พากองดำ

เลี้ยงดอยกลับมากายหลวง และชาวในเมืองพระพิษณุโลกก็
เปิดช่องลงทุกวัน ๆ จำเริญพลกัฬหาพ้อมไม่ ไพรพลกัฬดอยกำลัง
ยึดโรยลง ฝ่ายข้างกองทัพพะม่าขัดตะเบ็งอาหารลงเหมือนกัน
แต่อยู่ภายนอกที่ท่าเดกวาง เทียวหาบกกดอยและรากกระตาส
ปนกับอาหารกินค่อยชำเนิ่นวันไป ไม่สู้ขัดสนนักเหมือนในเมือง

ครั้นวันศุกร์เดือนสามแรมสิบสองค่ำ จึงขุนพิศุค
หนึ่งสอบออกขุนมากราบทูลว่า พะม่าเมืองมะริดยกกองทัพเข้ามา
เมืองกยเมืองปรางคานทานมิได้ จึงถอยเข้ามาตั้งอยู่ณเมือง
ชะอ่า และทัพพะม่าเลิกกลับไป บดินพระเจ้าหลานเธอกรมขุนอน
รักษ์สงครามได้แต่งพลทหารไปขัดทัพอยู่ที่ช่องแคบด้านเมือง
เพชรบุรี จึงดำรัสให้ของพระเจ้าหลานเธอเจ้าประทุมไพรจิตรยก
ลงมารักษากรุงธนบุรี ระวีงราชการศึกข้างฝ่ายใต้

ฝ่ายกองทัพพะม่าซึ่งยกลงมาณเมืองกำแพงเพชร มายังม
ทันถึง จึงกองทัพข้าหลวงไทยมอญหาร้อย ก็ออกโจมตีที่
กลางทาง ทัพพะม่ามีทหารตัวแตกฉาน ทัพพวกข้าหลวงเก็บได้
ศาสตราวุธต่าง ๆ แล้วถอยมา จึงบอกสิ่งสิ่งของเครื่องศาสตราวุ
ธมาถวาย จึงดำรัสให้พระสุนทรธมมคกับหมื่นศรีสังเทพ คม
เอาเรือผ้าไปพระราชทานขุนนางไทยมอญ ซึ่งถาดลงมาณบ้านร้าน
คอกไม้

ฝ่ายทัพพะม้ายกยกลงมาตั้งค่ายณบ้านโนนคำตาตองค่าย
บ้านถลกบาตรค่ายหนึ่ง บ้านหลวงค่ายหนึ่ง ในแขวงเมือง
กำแพงเพชร แล้วยกแยกลงไปทางเมืองอุทัยธานีของหนึ่งเข้าเฝ้า
บ้านอุทัยธานี

ครั้นถึงวันเสาร์เดือนสามแรมสิบสามค่ำ ขุนยกกระบัตร
เมืองชัยนาทไปตีบราซการทัพพะมาจนมากราบทูลว่า พะม้าย
ค่ายอยู่ณแขวงเมืองกำแพงเพชรค่าย ยกไปเมืองอุทัยธานี
ของหนึ่ง เฝ้าบ้านเมืองเดียวแล้วจะไปทางใดอีกมิได้แจ้ง จึงดำรัสให้
ขุนอินทรเดชเป็นแม่กอง หาดวงปลัดเมืองอุทัยธานี กับหลวงสร
วิชิตนายด่านเบญจกอนหน้า หม่อมเชษฐภักดีเป็นกองหลวง ให้
หม่อมอนุรททเทวาเป็นจางวาง บังคับทั้งสามกอง พลพันหนึ่งยก
ลงไปป้องกันสระเบียงตะบันใหญ่ซึ่งบรรทุกเรือขีมนานนี้ อย่าให้
เป็นอันตรายกลางทาง ถ้ามีราชการศึกณเมืองนครสวรรค์ให้แบ่ง
เอาของอาจารย์ไปช่วยบ้าง ให้แบ่งลงมาตั้งณบ้านคู้ดงำเภอบ้าง
แล้วให้กองพระโหราธิบดีและหลวงรักษ่มนเทียร ยกลงไปตั้งค่าย
ณโคกสลุด ให้กองพระยานครชัยศรี ไปตั้งค่ายณโพธิ์ประทับ
ช้างป้องกันด้านซ้ายจะได้ไปมาสะดวก

ครั้นวันอาทิตย์เดือนสาม แรมสิบสี่ค่ำ จึงดำรัสให้

ข้าหลวงไปหาเจ้าพระยาจักร์ณเมืองพระพิษณุโลก ลงมาเฝ้าณ
ค่ายบ้านท่าโรง เจ้าพระยาจักร์รับด้วยลงมามีได้ ให้เจ้าพระยาสุร
สีห์ลงมาเฝ้า จึงดำรัสปรึกษาโดยพระราชดำริ จะใคร่ผ่อนทัฬห
ลงไปตั้งณเมืองนครสวรรค์ของกันสะเบียงไว้ และราชการใน
เมืองพระพิษณุโลกนั้นให้เจ้าพระยาจักร์ เจ้าพระยาสุรสีห์ จงรับ
รองบงกันรักษา และเจ้าพระยาสุรสีห์ทกราบถวายบังคมลา
กลับไปเมือง

ในวันนั้นทัพพะม่ายกออกจากค่าย เข้าคักของพระยานคร
สวรรค์ ซึ่งเดินค่ายขึ้นไปถึงบ้านบางดัมบอย คงตั้งยังมีทันแล้ว
ได้รบกันเป็นสามารถ จับพะม่าได้คนหนึ่ง พะม่าถูกปืนตายและ
ถ้ามากตากกันไปเป็นอันมาก ถอยไปเข้าค่าย พระยานครสวรรค์
จึงให้หมื่นศรีสงครามคนหนึ่งสืบบอกส่งพะม่าลงมาถวาย แล้ว
ทกราบทูลว่า บัดนี้พะม่าขัดสนด้วยข้าวและเกลือ เกลือนั้นหนัก
ต้องบาทซื้อขายกันเป็นเงินบาทหนึ่ง

ครั้นวันอังคารเดือนสี่ขึ้นสองค่ำ พระยารัตนพิมลซึ่งอยู่
รักษาค่ายปากน้ำฟังบอกมาทกราบทูลว่า แต่งคนไปสอดแนมถึงวัง
ต้องถึงเห็นพะม่ายกมาประมาณสองร้อย ครั้นเพลาบ่ายพะม่า

เผื่อน้ำขึ้นใกล้ปากน้ำจึงเข้าไปตามทุ่ง จึงดำรัสให้หลวงวิสูตร
โยธามาศย์ หลวงราชโยธาเทพ คุมเข้านใหญ่ร่างเกวียนแปด
บอก ลงเรือข้ามไปณค่ายปากน้ำพิงฟากตะวันตก

ครั้นณวันพุธเดือนสี่ชนด้ามคำ จึงเสด็จพระราชดำเนินด้วย
พระบาทขึ้นไปทางฟากตะวันออก แต่ค่ายบ้านท่าโรงจนถึงตรงค่าย
พระยานครสวรรค์ ซึ่งตั้งอยู่ณบ้านแซกฟากตะวันตกนั้น เสด็จ
ทรงพระเกาอยู่ทกลงหาดทราย จึงพระยาขรรฆมาฆดี พระยา
นครสวรรค์ลงว่ายน้ำข้ามมาเฝ้า กราบทูลว่าพะม้ายกค่ายประชิด
ถึงค่าย แล้วבקกรยจะตั้งค่ายโอบลงมา จึงดำรัสว่ามันทำดวง
ตอกขย่ำกถัwmัน ให้ตั้งค่ายรายเคียงออกไป ถ้ามันตั้งรายตาม
ไป ให้ตั้งรายแผ่กันออกไปจงมาก ให้คนรักษายู่แต่ค่ายละห้า
ร้อยคน แล้วอย่าคิดกลัวแตกกลัวเสียมัน จะตั้งค่ายไหนให้ตั้งเข้า
อันธรรมชาติเป็นชายชาติทหารแล้วจงมีน้ำใจของอาจขย่ำกถัwmตาย
ตั้งใจอาสาพระรัตนตรัยและพระมหากษัตริย์ ด้วยเดชะผดกัญญ
นั้น จะช่วยอภิบาลบำรุงรักษา ก็จะทำอันตรายมิได้ ถ้าใครย่อ
ท้อต่อการสงครามให้ประหารชีวิตเสีย ศักจิงจะแก้กลาชนเขาชัย
ชนะได้ แล้วให้ยกเอาของพระยาตั้งหราชเดโช และกองหมื่น
ทิพเสนาเข้ามาเข้ากองพระยานครสวรรค์ ยกกองเกณฑหัตถ์ กอง

ทหารกองอาจารย์มาไว้ในกองหลวง แล้วแต่เจ้าพระราชดำเนิ
 กตบยังค่ายบ้านท่าโรง จึงให้หาหลวงชนไปเมืองพระพิษณุโลก
 หาเจ้าพระยาจักรีลงมาเฝ้า พอเจ้าพระยาจักรีบวชหายแล้ว ก็ลง
 มาเฝ้าณค่ายหลวงท่าโรง ครั้นได้ทรงฟังเสียงปืนใหญ่หน่อยณปาก
 น้ำพองนาชน จึงดำรัสสั่งเจ้าพระยาจักรีให้จัดแจงพลทหารรักษา
 ค่ายท่าโรง เจ้าพระยาจักรีก็เกณฑ์กองพระยาเทพอรชุน และ
 พระพิศคนรงค์ให้ช่วยรักษา แล้วกตบชนไปเมืองพระพิษณุโลก
 ครั้นคาเพดาล้ามยามก็แต่จยกทัพหลวงลงมาณปากน้ำพอง ครั้น
 เพดาลับเข็ดท่มทัพพะม่ายกมาขุดตั้งนามเพดาละ เข้าค่ายพระยา
 ชรรมไตรโลก พระยารัตนพิมลณคตของกระพวง ยิงบนระดมค่อ
 รบกันเป็นลำมารก

รุ่งชนณวันพฤหัสบดีเดือนสี่ชนลศาคา จึงแต่เจ้าขามสระพาน
 เรือไปฟากตะวันตก ดำรัสให้กองพระยาสุโขทัย ยกหนุนออก
 ตั้งค่ายชักปีกกา ขุดคดของเดินถึงกัน ให้หลวงดำเกิงรณภพคุม
 พลเกณฑ์หัต และ กองอาจารย์เก่าใหม่ไปเข้ากอง พระยาสุโขทัย
 ให้กองหลวงรักษโยธา หลวงภักดีสงคราม ยกไปตั้งค่ายประชิด
 ค่ายพะม่ายกมาณปากคดของกระพวง ให้กองหลวงเสนาภักดีของบันแก้ว
 จินดาออกค่อกหลัง

ครั้นวันเสาร์เดือนสี่ขึ้นหกค่ำ เพลาเช้า จึงพระยาดีโชทัย
และนายทนายกองท้องปวง ก็ยกออกพร้อมกันขึ้นหน้าค่าย
หลังค่ายพะม่า พะม่ายกออกมารับรบกันเป็นสามารถึงอาวสุสัน
ต้นตายตงทั้งสองฝ่าย จนอากาศมืดพลึงถึงกับพะม่าตาย

ครั้นวันอาทิตย์เดือนสี่ขึ้นเจ็ดค่ำ จึงดำรัสให้ชาวดวงไป
หากองเจ้าพระยาอินทรชัญญะ และกองมอญพระยากลงเมืองยกตง
มาณปากน้ำพอง ในทันใดนั้นหลวงเสนาภักดีของบันแก้วจินตมา
กราบทูลว่าได้ศวกหลังพะม่าเข้าไป พะม่าชุดี่นามเพดะวงล้อม
ไว้ตามด้าน กองอาจารย์ถอยเสียมิได้เข้าช่วยแก่ ข้าพระพุทธเจ้าให้
ชุดี่นามเพดะวงรบอยู่คนหนึ่ง คือรองขึ้นพระยาดีโชทัยจึงคิดเข้าไป
แก้ออกมาได้ ครั้นได้ทรงฟัง จึงดำรัสสั่งให้เอาศวกอาจารย์ทอง
และเอาศวกนายคันทายหมวดของอาจารย์ไปประหารชีวิตเสีย และ
เกณฑ์พระราชทานให้ขุนรามณรงค์คุมทำราชการสืบไป

ครั้นเพดะบ้ายเสียก็ไปทอดพระเนตรค่าย ที่รบคตองกระพวง
แต่ค่ายนั้น ออกไประยะทาง ยี่สิบสองเส้น ให้ คิงค่าย ชุดี่คตอง
เดินตามบักกาให้ถึงกัน ขณะนั้นดำรัสภาคโทษพระสุธรรมอาจารย์
พระวิธาร์สุธรรมเจ้ากรมกองอาจารย์ แล้วให้ทำราชการแก้ตัว
เขาคิงค่ายประชิดค่ายพะม่า กับกองทหาร กองเกณฑ์ให้สืบไป

ในวันนั้นเพดาบ้ายห้าโมงเศษ พระม่ายกชอกปล้นค่ายกองทัพไทย
 ได้รับกันเป็นสำมารถ หดวงดำเกิงรณภพให้ยิงปืนใหญ่ขึ้นยิงต้อง
 พระม่ายตายแต่ตำบามาก

หนึ่งขุนหาญทะนายนเล็กกชอกนอก รักษาค่ายให้เพลิงตก
 ลงในถังดินดำ คิดขึ้นใหม่คนตายหลายคน และตัวขุนหาญนั้นก็
 ย่อทอดคอการคัก จึงดำรัสให้ประหารชีวิตเสีย แล้วให้ข้าหดวง
 ไปหาพระยายมราช ซึ่งตั้งค่ายอยู่ณวัดจันทร์ลงมาเฝ้า ครั้นถึง
 ให้พระยายมราชเป็นแม่ทัพ ถู้อาษาญาตั้งทรงบังคับทัพทั้งสี่ทัพ
 ซึ่งตั้งรบพระม่ายคดของกระพวงให้กล้าชน

ครั้นณวันพฤหัสบดีเดือนสี่ขึ้นสิบเอ็ดค่ำ กตางคนเพดา
 ประมาณยามเศษ อะแซหวุ่นกให้กตะโปยยกทัพข้ามแม่น้ำมาฟาก
 ตะวันออกเข้าปล้นค่ายกรมแดงใน คณต์ของร้อยสิบสี่คนตั้งค่ายอยู่
 ณวัดพริกห้าค่าย ได้รับกันเป็นสำมารถ พระม่ายแหกเอาค่ายได้
 แดกทั้งห้าค่าย นายทัพนายกองและไพร่พลหนีกระจัดพลัดพราย
 กันไป จึงพระยาเทพอรุณ พระพิชิตณรงค์ซึ่งรักษาค่ายท่าโรง
 บอกถึงคนซึ่งแตกลง มาแต่ค่ายวัดพริกทั้งนายไพร่หลายคนลงมา
 ถวาย จึงดำรัสให้ประหารชีวิตหมันทัพหนึ่ง ไพร่สิบสามคน เป็น

คนสืบตั้งคน คัดศีรษะเสียบไว้ณประตูค่ายปากน้ำพิง แล้วยังตั้ง
ตั้งว่า แต่บรรดานายไพร่ซึ่งแตกพระม้ามานันใดศวมามาเมื่อใดให้
ฆ่าเสียให้สิ้น แล้วให้ข้าหลวงไปหากองพระยาโหราธิบดี กอง
หลวงรักษ่มนเทียรซึ่งตั้งค่ายอยู่นอกคลอง และกองพระยานคร
ชัยศรีซึ่งตั้งค่ายอยู่นอกโพธิ์ประทับช้างนั้น ให้ยกไปช่วยราชการ
ทัพหลวงณปากน้ำพิง

ครั้นวันศุกร์เดือนสี่ขึ้นสิบสองค่ำ จึงพระยานครสงคราม
บอกลงมากราบทูลว่า ทัพพระม้ามาคั่งค่ายโอบตงมาถึงริมแม่น้ำ
แล้วยกข้ามไปตั้งค่ายวัดพริกปากตะวันออกแคบ เห็นว่าพระม้าจะวก
หลัง จะขอพระราชทานลาดทัพข้ามมาตั้งค่ายรับอยู่ปากตะวันออก
จึงดำรัสให้กองมอญพระยาตากฉางเมือง และกองพระโหราธิบดี
และกองพระยาเทพอรชุน กองพระยาวิชัยสงคราม ซึ่งตั้งอยู่ค่าย
ท่าโรง เจ้ากองพระยายมราช ให้พระยายมราชเป็นแม่ทัพยก
ขึ้นไปตีทัพพระม้า ซึ่งเขาคั่งอยู่ณค่ายวัดพริกปากตะวันออกนั้น
และให้กองหลวงรักษ่มนเทียร ไปอยู่รักษาค่ายประชิดแทนพระยา
ตากฉางเมืองณปากน้ำพิงปากตะวันตก

ฝ่ายพระยายมราชยกกองทัพไป ตั้งค่ายประชิดค่ายพระม้าน
วัดพริก พระม้ายกออกแหกค่ายพระยายมราช หักเขาค่ายได้

ในทันใดนั้นพระยายมราช ขับพลทหารเข้าตี พระมา แดก จึง เอา ค่าย
คืนได้ พระมาถอยไปเข้าค่ายวัดพริกตั้งรบน้อย

ขณะนั้น อะแซหวนักให้แมงแย่างผู้หนึ่ง ยกทัพใหญ่ลง
มาตั้งค่ายโอบหลังค่ายหลวง ณปากน้ำพิงฟากตะวันออก เป็น
หลายค่าย ได้ล้อมกันเป็นสามารก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทรงเห็นศึกหนักเหลือกำลัง ถึงณวันพฤหัสบดีเดือนสี่แรมสิบค่ำ
จึงให้ลาดทัพหลวงถอยมาตั้งค่ายมั่นอยู่ณบางข้าวตอก ฝ่ายอะแซ
หวนักเร่งให้ตะแคงมะหน่องบันญะชัยของจอบ และเจ้าเมืองคอง
นายทัพนายกอง ทั้งปวงทำการตีตี เมืองพระพิษณุโลก กวดขัน ชน
ฝ่ายข้างในเมือง ก็ขาดสะเบียง ดวงชาวแจกทหาร แคมอดะผาแขวง
ไพร่พลอดโรยนักถอยกำลังลง เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์
เห็นเหลือกำลังที่จะตั้งมั่นรักษาเมืองไว้ไม่ได้ ด้วยขัดสนเสบียง
อาหารนัก จึงบอกลงมากราบทูตณค่ายหลวง แต่ยังเสด็จอยู่
ณปากน้ำพิง ว่าในเมืองต้นสะเบียงจะขอพระราชทานลาดทัพออก
จากเมือง ก็โปรดทรงพระอนุญาต เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยา
สุรสีห์ จึงตั้งให้นายทัพนายกอง ซึ่งออกไปตั้งค่ายประชิดกับ
พระมาอยู่นอกเมืองทั้งสองฟากนั้น เลิกถอยเข้าในเมืองต้น พระมา
ก็เข้าตั้งอยู่ในค่ายไทย ประชิดใกล้เมือง ให้ทำบันได จะพา

กำแพงเตรียมการจะขึ้นปล้นเขาเมือง พลทหารซึ่งรักษาหน้าที่
เชิงเทินระดมยิงปืนใหญ่น้อยออกไปต่งท่าฝน พระม้าวจะเข้าขึ้นปล้น
เขาเมืองมิได้ ค้างยิงปืนโต้ตอบกันอยู่ทั้งสองฝ่าย

ครั้นถึงณวันศุกร์เดือนสี่แรมสิบเอ็ดค่ำ เจ้าพระยาทั้งสอง
จึงให้เจ้าหน้าตระดมยิงปืนใหญ่น้อยหนาชนกว่าทุกวัน เสียงปืน
สนั่นดังไปมิได้ขาดตั้งแต่เช้าจนค่ำ แล้วให้เอาปืนพาทย์ ชนคบน
เชิงเทินรอบเมือง ครั้นเพลาประมาณยามเศษ เจ้าพระยาทั้งสอง
ก็จัดทหารเป็นสามกอง กองหน้ากองหนึ่ง กองกลางให้คุ้มครอบ
ครัวของหนึ่ง กองหลังรักษายกของหนึ่ง แล้วยกกองทัพแต่ละครอบ
ครัวทั้งปวง เปิดประตูเมืองข้างด้านฟ้ากตะวันตกให้พลทหารของ
หน้ารบฝ่าออกไปเข้าห้ำค่ายพระม้าวซึ่งตั้งล้อม พระม้าวในค่ายต่อรบ
ยิงปืนใหญ่น้อยออกมา พลทหารไทยก็หนุนเนื่องกันเข้าไปแตก
ค่ายพระม้าวเข้าไปได้ ได้รับกันถึงอาวุธสิ้นพันแท่งกันเป็นตะลุมบอน
พระม้าวแตกเปิดทางให้ เจ้าพระยาทั้งสองก็รีบเดินทัพไปทางบ้าน
ตะลุงดอนชมพู และครอบครัวทั้งปวงนั้น ก็แตกกระจัดพลัดพราย
ตามกองทัพไปได้บ้าง พระม้าวถวาทไปได้บ้าง ที่หนีลงมาหา
ทัพหลวงณบางข้าวตอกได้บ้าง พระม้าวก็ติดตามกองทัพไป และ
กองซึ่งวังหลังก็รอสักคึด ต่อรบด้านทาน ทกต่างทาง เป็นสามารก

พระม้าก็ถอยกลับไประหว่างเมือง เจ้าพระยาทั้งสองก็เร่งเดินทางต่อไปถึง
เมืองเพชรบูรณ์หยุดพักอยู่ที่นั่น

ฝ่ายอะแซหวนก็แจ้งว่า ทพไทยแหกหนีออกจากเมืองแล้ว
ก็รีบพลทหารเข้าในเมืองให้จุดเพลิงเผาบ้านเรือน และอาราม
ใหญ่น้อยทุกตำบล แสงเพลิงสว่างดังกลางวัน ให้ได้จับผู้คน
และครอบครัวซึ่งยังตกค้างอยู่ในเมืองหนีออกมาทันนั้น และเก็บ
เอาทรัพย์สินสิ่งสิ้นและเครื่องศาสตราวุธต่าง ๆ แล้วตั้งอยู่ในเมือง
อะแซหวนก็จึงออกปากประกาศแก่นายทัพนายกองทั้งปวงว่า ไทย
บัดนี้ฝีมือเข้มแข็งนักไม่เหมือนไทยแต่ก่อน และเมืองพระพิษณุโลก
เสียกรุงนี้ ไซ้จะแพ้เพราะฝีมือที่ถนัดอาหารนั้นหาไม่ได้ เพราะ
เขาอดข้าว ขาดเสบียงอาหารดอก จึงเสียเมือง และ ทพพระม้า
ซึ่งจะมารบเมืองไทยดับไปภายหน้านั้น ถ้าแม่ทัพมีสติปัญญาและ
ฝีมือแต่เพียงเสมอเรา และต่ำกว่าเรานั้น ย่อมมาทำสงครามต่อ
เมืองไทยเลย จะเอาชนะชำนะเขาไม่ได้ แม้นต่ำกว่าเรามากก็มา
ทำศึกกับไทยได้ชัยชนะ

พอข้างกรุงอังวะให้ม้าใช้ถือหนังสือลงมาถึงอะแซหวนแม่
ทัพว่า พระเจ้ามังระทิวศค บัดนี้จึงจุจาราชาบุตรพระชนมได้
๒๕ ปีได้เสวยราชสมบัติ แล้วขามังโปอนาวังคือ ซึ่งเป็นอาณาน

เสี้ย มีรับสั่งให้หากองทัพกลับไปกรุงอังวะ อะแซห่อนักได้แจ้ง
เหตุดังนั้นก็ให้เลิกทัพจากเมืองพระพิษณุโลก กวาดครอบครัว
เดินทัพไปทางเมืองสุโขทัยไปลงบ้านระแหงเมืองตาก

ฝ่ายกองทัพเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ ซึ่งไปตั้ง
อยู่ณเมืองเพชรบูรณ์นั้น ได้ตั้งเบียงอาหารเลี้ยงไพร่พลบริบูรณ์
แล้วกับออกลงมาราบทุกว่า จะขอยกติดตามทัพพระมาซึ่งเลิก
ถอยไป ด้วยยกกองทัพกลับมาทางเมืองสระบุรี จนทางบ้านพระ
พุทธบาทยกติดตามทัพพระมาไปทางเมืองสุโขทัย ขณะนั้นทาง
พระยานายทัพนายกองทั้งปวง ซึ่งตั้งค่ายรับพระมาอยู่ในที่ต่าง ๆ
ก็บอกลงมาราบทุกว่า พระมาได้เมืองพระพิษณุโลกแล้ว บัดนี้
เลิกทัพกลับไป สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระโสมนัสน้อยพระทัยแก่
ข้าศึกนัก ดำรัสให้หาหลวงศรีดำแดงเข้ามาถามหน้าพระที่นั่งว่า
จะให้คุมเลิกทหารเกณฑ์หัดไปตามรบพระมาจะได้หรือมิได้ หลวง
ศรีดำแดงก็นั่งนิ่งเสี้ยไม่กราบทุกประการใด ก็ทรงพระโกรธ
ดำรัสให้ประหารชีวิตเสี้ย แล้วดำรัสให้พระยาพิชัยยกกลับไป
บ้านเมือง ให้พระยาพิชัยสงครามไปด้วย จัดแจงไพร่พลพร้อม
แล้ว ให้ยกไปถ้าวสะกดติดตามทัพพระมาจงได้ แล้วให้กองพระยา
เทพอรุณ พระยารัตนพิมล พระยานครชัยศรี พระยาทุกข

ราชภูริเมืองพระพิษณุโลก หลวงรักษ์โยธา หลวงอัครเนศร์เป็น
กองหน้า ให้พระยาสุรบดินทร์เจ้าเมืองกำแพงเพชร เป็นแม่ทัพ
ยกติดตามทัพมาไปทางเมืองตาก ให้พระยาวิเศษบดีคุมกอง
อาสาจาม ยกติดตามทัพมาไปทางเมืองสุโขทัย

ครั้นวันจันทร์เดือนหกแรมสิบเอ็ดค่ำวอกอัฐศก จึงพระ
ราชสงครามนำเอาหนังสือมหาโศกิตเจ้าอริการวัดใหม่เขียนใส่ใบ
ตาลไปถวาย เป็นเรื่องความพระพุทธรูปท่านายว่า มีในคัมภีร์
พระชาตวงศ์ ข้อความว่าตระกูลเสนาบดีจะได้เป็นกษัตริย์พระ
องค์ ด้วยราชสมบัติในกรุงศรีอยุธยา และพระองค์ตั้งตน
พระมาจะยกมาย้ายพระนครจะเสวยแก่พระมา แล้วจะมีบรรพชิต
เกวียนจะได้เป็นพระยาครองเมืองทิศใต้ชายทะเลขอเมืองบางกอก
พระยาองค์นั้นจะได้สร้างเมืองเป็นราชธานีขึ้นใต้เจดีย์ ในที่สุด
เจดีย์นั้นพระมาจะยกมาพยายามกระทำสงครามอยู่สามปี ในพระ
พุทธศักราชล่วงได้ ๒๓๒๐ ปี จุลศักราชได้ ๑๓๓๘ ปี พระนคร
บางกอกจะเสวยแก่พระมาข้าศึก ให้เสด็จขึ้นไปอยู่ณเมืองตะไคว้
คือเมืองฉะบับเป็นท้าวพระบรมราชาตั้งอยู่ท่ามกลางแผ่นดิน
ไทย ข้าศึกศัตรูจะทำร้ายมิได้เลย ครั้นทรงอ่านแล้วจึงดำรัสว่า
ซึ่งจะตะเมืองบางกอกเสียนั้นมิได้ แต่ปากสมณะชไพรหมณว่า
แล้วจำจะทำตาม จะไปอยู่เมืองฉะบับสักเจ็ดวันพอเป็นเหตุ

ครั้นวันจันทร์เดือนหกแรมสิบเอ็ดค่ำ ได้ข่าวว่า พระม้าวางทางเมืองอุทัยธานีแยกขึ้นไปเมืองเพชรบูรณ์ จึงดำรัสให้พระยาพลเทพ หดวงเนาโชติ เจ้าหมื่นเสมือไจราช ยกกองทัพขึ้นไปเมืองเพชรบูรณ์ ถ้าพระม้ายกไปพอจะต่อรบต้านทานได้ก็ให้สู้รบต้านทานไว้ ถ้าเหลือกำลังจึงผ่อนครอบครัวตั้งเบียงอาหารลงไปกรุง แล้วให้กองพระยานครสวรรค์ พระยาสุวรรณโลก ยกไปติดตามพระมาทางเมืองกำแพงเพชรอีกทัพหนึ่ง และให้กองพระยาขมราชยกลงมาอยู่รักษาค่ายหดวงเนาปากคลองบางข้าวคอก แต่ทัพหดวงเสด็จแรม อยู่คอยรับครัว ซึ่งแตกลงมา แต่เมืองพระพิษณุโลกอยู่สืบเชื้อแว

ครั้นถึงวันพฤหัสบดีเดือนหกแรมสิบค่ำ จึงเสด็จยাত্রาทัพหดวงมาทางชลมารค หยดประทับณค่ายมั่นเมืองนครสวรรค์ จึงดำรัสให้ประหารชีวิตหดวงชาติสุนทร ซึ่งหนีตาทัพลงมาแต่กองพระยาธรรมไตรโลกนั้เสีย แล้วให้แจกกฎหมายประกาศไว้สำหรับทัพทุกทัพทุกกองว่า ถ้าไพร่ตามนายมิทันให้ฆ่าเสีย ถ้าข้าราชการตามได้จมิทัน ให้ส่งพระราชอาญาถึงต้นชีวิต

ครั้นวันเสาร์ เดือนเจ็ด ขึ้นค่ำหนึ่ง จึงเสด็จโดยชลมารค ต้องมาประทับแรมณพลับพลาค่ายมั่นบางแรม จึงหดวง

วังเมืองนครสวรรค์ไปสืบราชการมากราบทูลว่า เห็นพระม้ายกอยู่
ณเมืองกำแพงเพชรประมาณสองพันเศษ

ครั้นวันพุธเดือนเจ็ดขึ้นหาค่า จึงหมื่นชานคชสารมา
กราบทูลว่า พระม้ายกเมืองพระพิษณุโลกเสียสิ้น ยังเหลืออยู่
แต่วัดมหาธาตุ จึงดำรัสให้กองพระยายมราชยกไปทางแม่น้ำโพ
ฟากตะวันตก ให้กองพระยาราชสงคราม ยกไปทางฟากตะวันออก
ให้พระยานครสวรรค์ยกขึ้นไปบรรจบกันณวังพระธาตุข้ามพร้อมกัน
ทีเดียว ไปตามคัณฑ์พระม้ายกเมืองกำแพงเพชรไปพร้อมกันตง
ค่ายอยู่ณบ้านโคก

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนเจ็ดขึ้นหกค่า จึงเสด็จยกทัพ
หลวงกลงขันไป ประทับแรมณพลับพลา ค่ายฟากตะวันออกเหนือ
ปากน้ำขลุ่ย ให้ประหารชีวิตชนชั้นทรนาคัน หมื่นต้นกบขาว
คนหนึ่งซึ่งหนาศาตพ ตัดศีรษะเสียบไว้ณหาดทรายหน้าค่ายหลวง
ขณะนั้น หลวงวังไป สืบ ราชการ ณ บ้านสามเรือน มากราบทูลว่า
พระม้ายกตงไปประมาณพันเศษ จึงดำรัสให้ข้าหลวงไปหากอง
พระยานครสวรรค์ ให้ถอยทัพลงมาจกค่ายบ้านโคก มาเข้าใน
กองทัพหลวง จึงพระยาสุรสีห์ขึ้นทูลซึ่งยกไปตามพระม้ายกตงมา

กราบทูลว่า พระม้ายังคงอยู่ณเมืองกำแพงเพชรน้อยเด็กไปทางตะวันตกตั้งแล้ว

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนเจ็ดขึ้นสิบสามค่ำ จึงเสด็จออกทัพหลวงลงมาประทับรอนนเมืองนครสวรรค์ จึงชาวด่านเมืองอุทัยธานีบอกลงมากราบทูลว่า ทัพพระม้ายกผ่านลงมาประมาณพันเศษเผ่าค่ายที่ด่านนั้นเสีย ทางหลวงตาตำบักอยู่องค์หนึ่ง ด้วยยกไปทางนารี จึงดำรัสให้หลวงเสนาภักดี กองแก้วจินดา ยกติดตามไป ถ้าทันเข้าจงตีให้แตกฉาน แล้วให้ยกตามไปจนถึงเมืองชัยโชค

ครั้นวันเสาร์เดือนเจ็ดขึ้นสิบห้าค่ำวอกอัฐศก จึงเสด็จยাত্রา นาวาทัพหลวงมาโดยทางชลมารค กลับยังกรุงธนบุรีมหานคร

ฝ่ายกองทัพพระยายมราช พระยาราชสุภาวดี ซึ่งตั้งค่ายอยู่ณบ้านโคกนั้น ครั้นแจ้งว่าทัพพระม้ายกเมืองกำแพงเพชรเล็กไปแล้ว แล้วได้แจ้งว่าทัพพระม้ายกองค์หนึ่ง ยกลงไปทางเมืองอุทัยธานี จึงยกกองทัพผ่านลงมาทางด่านเขาปูน และด่านสกัดพระพบกองทัพพระม้ายกได้รับกันเป็นสามารก และทัพพระม้ายกองค์หนึ่ง

กตัญญูแยกเข้ามาตั้งอยู่ณเมืองนครศรีธรรมราช คอยรับกองทัพซึ่งไป
หาเสบียงอาหารณแขวงเมืองเพชรบูรณ์

ครั้นวันของการเตือนเจ็ดแรมสามค่ำ จึงพระยายมราช
พระยาราชภักดีบอกขอราชการลงมากราบทูลณกรุงธนบุรี สม
เด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงดำรัสให้ข้าหลวงไปหาพระเจ้าหลานเธอ
กรมขุนอนุรักษ์สงครามเข้ามาจากเมืองเพชรบุรี แล้วดำรัสให้
พระเจ้าลูกเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์ ถอดพัดพันทรงยกทัพเรือ
หนุนขึ้นไป

ครั้นวันพฤหัสบดีเตือนเจ็ดแรมห้าค่ำ จึงเสด็จยাত্রาฉะ
ทัพหลวงจาก กรุงธนบุรี โดยทางชลมารค ขึ้นไปประทับ พลับพลา
ค่ายเมืองชัยนาทบุรีพักแรมวันออก แล้วโปรดให้พระเจ้าลูกเธอ
กรมขุนอินทรพิทักษ์ ถอดธงมารักษากรุงธนบุรี จึงพระยายมราช
พระยาราชภักดี บอกลงมากราบทูลว่า ค่ายประชิดรบทัพ
พระม้าน่านเมืองอุทัยธานี ขัดแย้งด้วยเสบียงอาหารนัก บัดนี้
ถ้าทัพหลวงมาตั้งอยู่ณดอนไก่เดือน

ฝ่ายกองหม่อมอนุรุธเทวา และหลวงเสนานักดี กองแก้ว
จินดา บอกลงมากราบทูลว่า ได้ยกติดตามพระมาไปทางเมือง
อุทัยธานี พบพระม้าของหนึ่งยกลงมาทางแขวงเมืองสระบุรี ได้

รบกันณบ้านเดิมบางนางบวชเป็นสามารภ ทัพพะมาแตกหนีลงไป
ทางแขวงเมืองสุพรรณบุรี จึงดำรัสว่าพระมามีได้ตามตงมาคิดพัน
แล้ว แล้วก็เป็นเทศกาดจะได้ทำนา ให้มีคราหากองทัพเมือง
พิลิตร์ เมืองนครสวรรค์ เมืองอุทัยธานี ตงมายังค่ายหลวง
ณเมืองชัยนาทบุรีให้ตั้ง แล้วให้มัตราไปถึงพระยายมราช พระ
ยาราชธาดา ซึ่งคงทพอยู่นดอนไก่เถื่อน กับให้กองมอญพระยา
รามัญวงศ์ยกเติมไปอีกกองหนึ่งเป็นสามทัพ ให้ยกลงไปทาง
เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครชัยศรี เมืองราชบุรี ถ้าพบทัพพระม
ให้ตั้งแตก ถ้าประจวบวันช่อนอยู่ในป่าก็ให้กวาดต้อนลงไปณกรุง
แล้วดำรัสให้กองพระเจ้าหลานเธอกรมขุนอนุรักษ์สงคราม กรม
ขุนรามภุเบศ และเจ้าพระยามหาเสนา ให้เร่งยกขึ้นไปตีพระม
ซึ่งคงชยณเมืองนครสวรรค์

ครั้นวันอาทิตย์เดือนแปดขึ้นค่ำหนึ่ง จึงเสด็จยกทัพหลวง
หนุนขึ้นไป แล้วเสด็จกลับในวันนั้น มาตงเรือพระที่นั่งณสุพรรณ
ตงลงมาประทับแรมณบ้านงว ครั้นถึงณวันพุธเดือนแปดขึ้น
สามค่ำ จึงเสด็จยাত্রานาวาทัพหลวงกลับยังกรุงธนบุรี
ฝ่ายกองทัพพระมซึ่งคงชยณด่านเมืองอุทัยธานี ชิดกัน
ด้วยตะเบียงอาหารนกเงือกกลับไป แด่ทเมืองนครสวรรค์

พระมาตย์อยู่ประมาณแปดร้อยเก้าร้อย คอยทำพระมาตย์ไปเที่ยวหา
ข้าวณแขวงเมืองเพชรบุรียังหาเลิกไปไม่ และกองทัพพระเจ้า
หลานเชอกรมขุนอนุรักษ์สงคราม และกรมขุนรามภูเบศ และ
เจ้าพระยามหาเสนา ก็ยกเข้าตี ตั้งค่ายรบติดพันกันอยู่ จึงบอก
ลงมาให้กราบทูลณกรุงธนบุรี

ครั้นถึงวันเสาร์เดือนเก้าขึ้นสิบต้องคำบอกอัญชุก ดมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จยกพลไปชานาหวาทัพทลง พร้อม
ด้วยพลทหารสิบเอ็ดกอง จากกรุงธนบุรีไปตามชลมารค เสด็จ
ไปประทับณพลับพลาค่ายเมืองชัยนาทบุรี พอกองทัพพระเจ้า
หลานเชอศทัพพระมาตย์หนีไปทางเมืองกำแพงเพชร จึงบอกลงมา
กราบทูลณเมืองชัยนาทบุรี

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนเก้าแรมสองค่ำ จึงดำรัสให้พระ
เจ้าหลานเชอกรมขุนรามภูเบศ กับเจ้าพระยาอินทอภัยอยู่รักษา
ค่ายเมืองนครสวรรค์ แล้วเสด็จยกทัพลงไปโดยทางชลมารค
ถึงเมืองตาก และพระมาตย์แตกไปอยู่ในป่าต่งนั้น กองทัพทั้งปวง
จับมากวายเป็นร้อยสามสิบเศษ จึงดำรัสให้กองทัพทั้งปวงคิด
ตามพระมาตย์ไปจนปลายค่านเมืองตาก

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนเก้าแรมเก้าค่ำ จึงเสด็จออกยทัพ
หลวงกลับมาถึงบ้านระแหง ทอดพระเนตรเห็นคนขาว ซึ่งพระมา
ทำนาไว้สั่งให้ถอนเสีย

ครั้นวันจันทร์เดือนเก้าแรมสิบสามค่ำ เสด็จถึงกรุงธน
บุรีแล้ว ทรงพระวิคตถึงสมณะ ซึ่งขับต้อนลงมาแต่หัวเมืองฝ่าย
เหนือ จึงให้พระเถียงม่อมเจ้าพระสังฆราชไว้ว่า ถ้าพระสังฆมณเฑียร
อารามใดขัดสนอาหาร ก็ให้มาเบิกเอาเข้าในฉางหลวงไปถวาย
แล้วทรงพระราชศรัทธาถวายสมณบริกขาร แก่พระสังฆาสน์คฤ
ท่งปวงเป็นอันมาก และให้เด็กคนซึ่งรักษาหน้าที่เชิงเทินพระนคร
เสีย ให้ไปทำนาทำไร่หากินตามภูมิถิ่นนา

ครั้นวันพุธเดือนสิบชนคี่หนึ่ง จึงพระยาราชภักดี
และพระยาพลเทพ ซึ่งไปตามพระมาทางเมืองเพชรบูรณ์ พบ
พระมาที่บ้านนายมไ้รบกัน ต่ทัพพระมาแตกหนีไปทางเมืองอุทัยธานี
จับได้เป็นเก้านคน บอกดังลงมาถวาย จึงโปรดให้มีตราไปถึง
พระยาราชภักดีให้ยกไปติดตามพระมาซึ่งแตกหนีไปนั้น แต่กอง
พระยาพลเทพให้ยกกลับลงมาณกรุง

ครั้นวันเสาร์เดือนสิบชนคี่ห้า กองพระยายมราช พระยา
ราชสุภาวดี พระยารามัญวงศ์ ยกติดตามพระมาไปทางด่าน

สุพรรณบุรี ได้ตามคัพม่าไปจนถึงด่านแม่ด้าเมา จับเป็นได้
สิบเจ็ดคน บอกส่งลงมาถวาย

ครั้นวันอาทิตย์เดือนสิบชุนหาค่า จึงกองเจ้าพระยาจักรี
เจ้าพระยาสุรสีห์ และกองพระยาธิเบศร์ดี ซึ่งยกไปตามพม่า
ทางเมืองสุโขทัยนั้น จับเป็นได้สิบแปดคน กับทั้งเครื่องศาสตรา
วุธเป็นอันมาก บอกส่งลงมาถวาย

ครั้นวันเสาร์เดือนสิบชุนสิบเอ็ดค่ำ จึงพระยานครสวรรค์
พระยาพิชัย ซึ่งยกติดตามพม่าไปทางด่านเมืองตาก จับเป็นได้
สี่สิบเก้าคน บอกส่งลงมาถวาย และกองพระเจ้าหลานเธอกรม
ขุนอนุรักษ์สงครามและเจ้าพระยามหาเสนา บอกส่งพม่าลงมา
แต่แถวเมืองกำแพงเพชรสิบเอ็ดคนลงมาถวาย จึงดำรัสให้มัตรา
หากองทัพทั้งปวงกลับมายังพระนครพร้อมกันแล้ว โปรดให้
เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ พระยาธรรมมา คุมไพร่พลทั้ง
ปวงตั้งทำนาคทะเลตมฟากตะวันออกกรุงธนบุรี และทุ่งบางกระบือ
ตามเส้น ให้พระยาอมราช พระยาราชสุภาวดีคุมไพร่พลทั้งปวง
ตั้งทำนาคทะเลตมฟากตะวันตกและทุ่งกระทุ่มแบน หนองบัว
แขวงเมืองนครชัยศรี

หนึ่งในเดือนสิบนั้น กะบัตินเหตักซังกฤษเจ้าเมืองเกาะ
หมาก ตั้งปืนนกธูปเข้ามาถวายสร้อยขบถ กับส่งของเครื่อง
ราชบรรณาการต่าง ๆ

ถึงวันจันทร์เดือนสิบแรมสิบสองค่ำ บัวออกชูศก เพลา
บ่ายสี่โมง นางพระยาช้างเผือกถ่ม จิ้งตัวรัดให้เขาศพไปฝัง
ณวัดสามเพ็ง ที่ฝั่งศพเจ้าพระยาปราบไจระจันต์แต่ก่อนนั้น

ครั้นวันอาทิตย์เดือนสิบเอ็ดขึ้นสามค่ำ ข้าหลวงและกรม
การเมืองนครศรีธรรมราชบอกเข้ามาว่า เจ้านราธิราชวงศ์ผู้ครอง
เมืองนครศรีธรรมราช จึ่งทรงพระกรุณาโปรดให้เจ้านครกดับขันธ
ไปครองเมืองนครศรีธรรมราชตั้งเก่า และพระราชทานเครื่องยศ
และราชูปโภคเป็นอันมาก

ฝ่ายกองทัพพระยาราชภักดี ยกติดตามพระม้าวไปทางด่าน
เมืองอุทัยธานี พอฝนตกหนักน้ำนองท่วมบ่า จะติดตามต่อไป
ลำบากนัก จึ่งถอยทัพกลับมา แล้วบอกลงมากราบทูตณกรุงฯ
ว่าพระม้ายกหนีไปโดยเร็วยกติดตามไปมิทัน ส้มเต๋จพระเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงทราบในหนังสือบอกก็ทรงพระพิโรธ จึ่งให้ตำรวจลงเรือเร็ว
รับขึ้นไปหากองทัพพระยาราชภักดี กลับตมมายังพระนคร แล้ว
ดำรัสให้ปรึกษาโทษพระยาราชภักดี และนายทัพนายกองทั้งสิบ

นายซึ่งเป็นลูกของนน ว่าเกยจครันยอทอดอราชการศึก ให้
 ประหารชีวิตเสียทั้งต้น พระยาราชภักดีจึงกราบทูลว่า ราชการ
 ครองน ไทยผิดแต่ข้าพระพุทธเจ้าผู้เดียว ด้วยข้าพระพุทธเจ้าเป็น
 นายทัพ เมื่อแถมได้ไปแล้ว นายทัพนายกองทั้งปวงอยู่ในบังคับ
 ต้องตามบัญชาดอຍมาด้วยกันทั้งต้น จะขอรับพระราชอาชญาตาย
 แต่ตัวข้าพระพุทธเจ้าผู้เดียว และนายทัพนายกองทั้งปวงนั้นขอ
 พระราชทานชีวิตไว้ให้ทำราชการแก้ตัวไปในภายหลัง จึงดำรัสว่า
 นายทัพนายกองทั้งปวงไม่ทักทานกันลงใจพร้อมกันทั้งต้น ครั้น
 จะไว้ชีวิตก็จะเป็นเยี่ยงอย่างกันสืบไป จึงตายเสียด้วยกันทั้งต้น
 เกิด แล้วดำรัสให้เอาตัวพระยาราชภักดี และขุนนางมชชของ
 ดับนายซึ่งเป็นลูกของนนไปประหารเสียทั้งต้น

ฝ่ายข้างกรุงรัตนบุรีซึ่งจะพระเจ้ามังระส่งพรรค อยู่ในราช
 สัมมตสืบตามับ จึงจุจาราชบุตรโตครของราชสัมมตสืบไปในบ่อก
 อัยศก ครั้นกองทัพจะแซ่หวนยกกกดืบไปถึง จึงเข้าเผ่าทอด
 แถลงการณ ซึ่งไปศทวเฌองไทยฝ่ายเหนือไต่ทงต้น พระเจ้าจึง
 จุจากราชราชทานบำเหน็จรางวัลแก่อะแซหวนก และนายทัพนาย
 กองทั้งปวง โดยสมควรแก่ความชอบ ครั้นอยมาแสดงจากผู้นอง

พระเจ้าจิงกจา ซึ่งเป็นเจ้าเมืองแซลงอยู่ก่อนนั้น คิดกันกับอะตวน
 ห่วนเข้ามาคบเป็นกบฏต่อพระเจ้าจิงกจา พระเจ้าจิงกจาให้จับแซลง
 จากับอะตวนห่วนเข้ามาคยประหารชีวิตเสีย ยิ่งแต่อาสามคน คือ
 มังแวงตะแคงปะตงหนึ่ง มังจู่ตะแคงปะคานหนึ่ง มังโพเซียงตะ
 แคงแปงตะแตหนึ่ง มีไต่เตียงเป็นเจ้า ให้แยกบ้านกันอยู่คนละ
 บ้านไกลเมืองชิงวะ แล้วพระเจ้าจิงกจาให้อามะดอกห่วนและ
 ค้อห่วนกับพระยาอูรามัญ ถูพดลกพันยกไปตั้งเมืองเชียงใหม่อีก
 เข้าตั้งค่ายล้อมเมืองไว้ พระยาวิเชียรปราการเจ้าเมืองเชียงใหม่
 ค้อรบพระมาเหลดกาดังกทองเมืองเสีย พาครอบครัวอพยพเด็กหนี
 ลงมาอยู่เมืองสุวรรณโคตม์ แล้วบอกลงมาณกรุงธนบุรีกราบทูล
 พระกรุณาให้ทราบ

ฝ่ายข้างแผ่นดินเมืองญวน ของเหียวหูเบองเป็นเจ้าเมืองเว
 ทำสงครามกับเมืองตงเกยเป็นหลายปีมาแล้ว และของเหียวหูเบองมี
 บุตรชายห้าคน ชื่อของดิกมหนึ่ง ของคางเบองหนึ่ง ของเท่งกวาง
 หนึ่ง ของเซียงซุนหนึ่ง ของทางหนึ่ง และของดิกมบุตรผู้ใหญ่บุตร
 ชายชื่อของหวางคตหนึ่ง ของคางเบองบุตรที่โตมบุตรชายตามคน
 ชื่อของยาบาหนึ่ง ของเซียงต้อหนึ่ง ของหมื่นหนึ่ง และของดิกม
 ของคางเบองนั้นถึงแก่กรรมก่อนของเหียวหูเบองผู้บิดา ครั้นอยู่มา

ของเหียวหูเบองเจ้าเมืองเวียงพราดัยแล้ว จึงองกวักพอนางผู้
 ใหญ่เป็นบิดาเตยงของเทงกวางได้ครองเมืองเว ชุนนางและราษฎร
 ไม่เค็มใจ ครั้นนอ้ายหยากเป็นโจรป่าอยู่ณแดนเมืองกุยเย็น ตัง
 เกิดยกถอมผู้คนจะตเขาเมืองเวให้โต จะจับของเทงกวาง และ
 องกวักพอลาเลย จะยกของหวางคนบุตรของตักมุนครองเมืองเว
 อาณาประชาราษฎรทวงปวงเชอพงยัคด้วย เขามาเกิดยกถอม
 เป็นอนมาก และนอ้ายหยากนหมนของชายสองคน ชื่ออ้ายบายหนึ่ง
 อ้ายตามหนึ่ง จึงยกไพร่พลทวงปวงมาตเมืองเว ฝ่ายองกตัง
 เกยมมหาอุปราชเมืองตังเกีย ได้แจ้งข่าวว่านอ้ายหยากจะยกกอง
 ทพไปตเมืองเว จึงแต่งให้องกวักเหต่าเป็นแม่ทัพ ยกกองทัพ
 มาตเมืองเวด้วย และกองทัพนอ้ายหยากตด้านหนึ่ง ทพของกวักเหต่า
 ตด้านหนึ่ง ฝ่ายของเทงกวาง องกวักพอ จึงแต่งกองทัพออกไป
 ตอรรบครงหนึ่ง ก็แตกถอยเขาเมือง ของเทงกวาง องกวักพอ
 เห็นจะตอดั้เหลือกาดงกทงเมืองเลย พาองเชียงชุนหนึ่ง องยามา
 หนึ่ง องเชียงสือหนึ่ง องหมนหนึ่ง หนตงเรือแฉนมาทางท้อง
 ทะเลมาอยู่ณเมืองแซ่งอน (ไซ่งอน) และกองทัพนอ้ายหยากและทัพ
 ตังเกียกตเมืองเวโต นอ้ายหยากจับของหวางคนบุตรของตักมุนได้ มี
 ใตตงให้เป็นเจ้าเมืองเว พาเขาควไปไว้เมืองกุยเย็น และองกวัก

เหลาแม่ทัพเมืองตงเกียจบของทางใต้ให้จงจำไว้ แล้วเก็บเอา
ทรัพย์สิ่งสิ้นและคุมของตัวองทาง เลิกทัพกลับไปเมืองตงเกีย

ฝ่ายของหลวงคนไปอยู่เมืองกยเย็น คิดเกรงข้าวย้ายหากจะ
ฆ่าเสีย จึงหนังสือเร่งด่วนมาอยู่ณเมืองเข่งอน และของเท็งกวาง
จึงคิดขานกับญาติและขุนนางท่งปวง จะยกกองทัพคนชนเป็นเจ้า
จึงคิดจัดแจงกองทัพจะยกไปต่อข้าวย้ายหากณเมืองกยเย็น ยังมีท่น
ไต้ยกทัพไป ฝ่ายข้าวย้ายหากภูว กยกกองทัพรบมาปถนเมือง
เข่งอนแตก จับของเท็งกวาง องหลวงคนได้ ให้ประหารชีวิตเสีย
และของยาบา องหมื่นหนีไปซุ่มซ่อนอยู่ในป่า ข้าวย้ายหากและพล
ทหารไปติดตามจับตัวได้ให้ประหารชีวิตเสีย แต่ของเชียงต๋อนหนี
ได้ ไปตั้งตั้งสมุ่ผู้คนอยู่ณป่าด้าบต๋อง และของเชียงต๋อนหนี
มาอาศัยพระยาราชำเครัชฐ์ญวนณเมืองพุทไชมาศ ข้าวย้ายหากยก
กองทัพมาตีเมืองพุทไชมาศแตก พระยาราชำเครัชฐ์ญวนกับ
ของเชียงต๋อนพาบุตรภรรยาสมัครพรรคพวกตงเรือฉันทน์เข้ามาพง
พระบรมโพธิ์สมภารณกรุงธนบุรี ทรงพระกรุณาให้รับไว้ แล้ว
พระราชทานบ้านเรือนให้อาศัยในพระนครฟากตะวันออก

ฝ่ายของเชียงต๋องเกิดยกต่อมไพร่พลได้เป็นอันมากแล้ว ก็
ยกเข้าต่อข้าวย้ายหากตีเอาเมืองเข่งอนได้ ข้าวย้ายหากถอยทัพไปตั้ง

ต้องล้มพตอยุณเมืองกยเย็น แล้วเปลี่ยนชื่อของไก่เซ็น ข้าย
บายของกลางเปลี่ยนชื่อของตงเวอง ข้ายตามของผู้น้อยเปลี่ยน
ชื่อของตงเอียงเป็นเจ้าเมืองเว

ฝ่ายขุนนางทั้งปวงในเมืองแขงอน จึงยกของเซียงตั้งขึ้นเป็น
เจ้าเมืองแขงอน ตั้งต้องล้มไพร่พตจะทำสงครามกับของไก่เซ็น
ดับไป

ฝ่ายของเซียงขุนซึ่งเข้ามาอยู่ ณ กรุงธนบุรี นมโตะมัจฉ
สวามิกกิต ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดชุบเลี้ยง คิดการจะหนีกลับ
คืนไปเมืองญวน

ครั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ จึงให้จับตัว
ของเซียงขุนกับทงบุตรภรรยาสมัครพรรคพวก ประหารชีวิตเสีย
ทั้งสิ้นด้วยกัน

ในเดือนสิบสองนั้น เจ้าพระยาพิษยราชผู้เป็นเจ้าพระยา
สวรคโลกตงมารับราชการอยู่ ณ กรุงฯ แต่งผู้เฒ่าผู้แก่เข้าไป
ขอของสาวเจ้าจอมนิมพระสนมเอก เป็นบุตรเจ้านครศรีธรรมราช
ซึ่งอยู่ในพระราชวังจะมาเถียงเป็นภรรยา ครั้นสมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวได้ทรงทราบ ก็ทรงพระพิโรธดำรัสว่า มันทำบังอาจจะมา
เป็นคู่เขยน้อยเขยใหญ่กับกูผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงดำรัสให้เอา

ตัวเจ้าพระยาพิชัยราชาไปประหารชีวิตเสีย ตัดศีรษะมาเดียบ
ประจาร์ไว้ที่ริมประตูข้างถนนลงพระตำหนักแพ อย่าให้ใครเขา
เยี่ยงอย่างกันสืบไปภายหน้า

ครั้นถึงณวันจันทร์เดือนอ้ายขึ้นแปดค่ำ สมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวทรงพระราชศรัทธา เสด็จไปทรงเจริญพระกรรมฐานณ
พระอุโบสถวัดบางยี่เรือใต้ แล้วทรงพระราชอุทิศถวายเรือโสมค
ยาบัตทองที่บด้าหนึ่ง หลังจากมัดตั้งก่อดัดตั้งหักขาดเหลือของ คน
พายสิบคนพระราชทานเงินตราคนละหนึ่งตำลึง และผ้าขาวให้บวช
เป็นปะชาวไว้สำหรับพระอาราม แล้วทรงถวายหีบไม้ทองคู้หนึ่ง
สำหรับใส่พระไตรปิฎก และวิธีอุปเทศพระกรรมฐาน แล้วทรง
ตั้งพระสัตยาธิษฐานว่า เสด็จมณฑลตามบุชาน ขอจงยังพระดังชน
บัตทองทำให้ปรากฏแก่ข้าพเจ้า แล้วอย่าได้อันตรธาน และพระ
ธรรมซึ่งยังมีได้บังเกิดนั้น ขอจงบังเกิดภิญโญภาวะยิ่ง ๆ ขึ้นไป
อนึ่งขอจง เป็น บัจจัย แก่พระบรมมาภิเศก สมโพธิญาณใน อนาคต
กาลภายภาคหน้า แล้วให้เชิญหีบพระไตรปิฎกลงตั้งในมัตตั้งก่เรือ
ต้นนั้น ให้เกณฑ์เรือชาตุดระของสดพระบาทฝ่ายทหารพลเรือนและ
เรือราษฎรแห่เรือหีบพระไตรปิฎกขึ้นไปตามแม่น้ำถึงบางยี่ชน แล้ว
แห่กลับคืนไปณวัดบางยี่เรือ เชิญหีบพระไตรปิฎกขึ้นประดิษฐาน

ไว้ในพระอุโบสถตั้งเก่า แล้วให้พระราชคณะ และเสนาบดีกำกับ
กันเอาเงินตราสิบชัก ไปเที่ยวแจกคนโง่ทั่วทั้งในกรุงและนอกกรุง
ชนบททั้ง

ครั้นถึงวันจันทร์เดือนธันวาคมห้าค่ำ ทรงพระกรุณาให้
เชิญพระโกศพระอัฐิ สมเด็จพระพันปีหลวงกรมพระเทพามาตย์
ลงเรือบัลลังก์ มีเรือแห่เป็นขบวนไปแต่พระตำหนักแพ แห่เข้า
ไปวัดบางยี่เรือใต้ แล้วเชิญพระโกศขึ้นสู่พระเมรุ นิมิตพระ
สงฆ์ดับปลกรณพันรูป ทรงถวายไทยทานเป็นอันมาก ครบสาม
วันแล้วเชิญพระโกศลงเรือแห่กลับเข้าพระราชวัง และสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวทรงลงมาทอดอุโบสถศีล แล้วทรงเจริญพระกรรม
ฐานภาวนา เสด็จประทับแรมอยู่ ณ พระตำหนักวัดบางยี่เรือใต้
ห้าแรม ให้เกณฑ์ข้าราชการปลุกกุฎีร้อยยี่สิบหลัง แล้วให้บูรณะ
ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปปฏิมากร และพระอุโบสถเจดีย์วิหารให้
บริบูรณ์ขึ้นต้นทองพระอาราม อนึ่งที่ครอบพระอุโบสถนั้นให้ชำระ
แผ้วถางขุดให้กว้างออกไปกว่าเก่า ให้ปลุกบัวหลวงทั้งรอบ แล้ว
ให้นิมิตพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระมาอยู่กุฎีซึ่งปลุกถวาย แล้ว
เกณฑ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทให้ปฏิบัติทุก ๆ พระองค์ แล้วเสด็จ
ไปถวายพระราชโองการแก่พระสงฆ์ โดยอธิบายซึ่ง พระองค์ทรง

บำเพ็ญได้ให้ของด้วยวิธีพระสมณกรรมฐานภาวนา จะได้บอก
กล่าวกฤตบุตรเจริญในปฏิบัตีคำสั่งนำไป แล้วทรงอุปมาพระ
อุโบสถและการเปรียญเสนาสนะกุฏิวัดหงส์สำเภาบริบูรณ์

ครั้นณวันศุกร์เดือนสามแรมแปดค่ำ กตางคินเพลดองยาม
เช้าเข้ามากินเชมรซึ่งเส้าสวนหลังวัดบางยี่เรือ จึงมีพระราชดำรัส
ให้พระเจ้าลูกเธอ กรมขุนอินทรพิทักษ์ และเจ้าพระยาจักรี พระยา
ยมราชกับข้าหลวงท่งปดงออกไปด้อมจับเสือ ให้วางยาเบือเพื่อ
กินเมามองนอนอยู่ จึงแต่งคนเข้าไปแทงเสือนั้นตาย

ครั้นถึงวันจันทร์เดือนสามแรมสิบเอ็ดค่ำ เพลาย่ำตาม
โมงเศษ บังเกิดลมพายุใหญ่ฝนทำใหญ่ตก ลูกเห็บตกตมเป็น
อันมาก โรงบันและฉนวนมาประจำทำหักพังทำตายตง และเหย้า
เรือนในพระนครหักทำตายประมาณร้อยหลัง

ครั้นณวันศุกร์เดือนสี่ชนคาค้าง ทรงพระกรุณาให้ห่อฝืน
พระพิรุณณสวนมังคุด ในเดือนนั้นกรมการเมืองนครราชสีมา
บอกตมมาว่า พระยานางรองคบคิดกันกับเจ้าโอ เจ้าอิน และ
อุปฮาดเมืองจันทบุรีก่อกบฏกระทำการกำเริบเป็นกบฏ จึงมีพระราช
ดำรัสให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพ ยกกองทัพไปณเมืองนคร
ราชสีมา แล้วให้กองหน้ายกไปจับตัวพระยานางรองตมมาได้

พิจารณาได้ความเป็นสัจยว่าคิดการกบฏ จึงให้ประหารชีวิตแต่
 แต่เจ้าโอ เจ้าอิน กับอุปฮาดนั้น ยังต้องส่งผู้คนอยู่ณเมือง
 จันทบุรี ไพร่พลมามากทั้งลาวทั้งชาประมาณหมื่นเศษ จึงบอก
 ข้าราชการลงมากราบทูล ครั้นได้ทรงทราบจึงดำรัสให้เจ้าพระยา
 สรรพสิทธิพลเมืองฝ่ายเหนือทงปอง ยกขึ้นไปเข้าบรรจบกอง
 ทพเจ้าพระยาจักรีแม่ทัพใหญ่ณเมืองนครราชสีมา เจ้าพระยาจักรี
 เจ้าพระยาสรรพสิทธิพลยกกองทัพออกไปตีเมืองจันทบุรี เมืองโง
 เมืองอติบอ ได้ทั้งสามเมือง จับตัวเจ้าโอ เจ้าอิน และอุปฮาด
 ได้ให้ประหารชีวิตแล้ว แล้วตั้งเกลี้ยกล่อมได้เขมรป่าดงเมืองตะลุง
 เมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ เมืองขุขันธ์มาเข้าสวามิภักดิ์ทั้งสี่เมือง
 ไพร่พลมามากประมาณสามหมื่น จึงบอกข้าราชการลงมากราบทูล
 สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระโสมนัส ดำรัสให้มัตราหากของ
 ทพกัณฑ์ยังกรุงธนบุรี เจ้าพระยาทงต้องก็เลิกกองทัพกลับมาถึง
 พระนคร ในเดือนหกปีระกานพศกักราช ๓๓๒ ปี จึงทรงพระ
 กรุณาโปรดปูนบำเหน็จเจ้าพระยาจักรี ตั้งให้เป็นสมเด็จพระ
 พระยามหากษัตริย์ศึก พตทกัหิมา ทุณัศวรระอาเดช นเรศวร
 ราชสุริยวงศ์องค์อัครบาทมฤตกากร บวรรัตนบรินายก ณกรุงเทพ

(๑ ในพงศ. (น. ๔๕๓) ว่าตั้งให้เป็นเจ้าพระยา) ๒๓ ๒๐

มหานครบริวารทวารวดี ศรัทธา ยถา แล้วพระราชทานพานทอง
เครื่องยศเหมือนอย่างเจ้ากรม ใหญ่ยิ่งกว่าท้าวพระยาข้าทูล
ละของขุดพระบาททองปวง

ครั้นถึงณวันพฤหัสบดีเดือนเจ็ดแรมแปดค่ำ มีระกานพศก
ต้มเค็ดพระพุทธรเจ้าอยู่หัวเจ้าทรงนั่งสมาธิ ให้โตะแขกดูประมาณ
ห้าบาท ออกจากที่ทรงนั่งแล้วตรัสถามโตะแขกว่าเห็นเป็นประการ
ใดบ้าง โตะแขกกราบทูลว่า ซึ่งทรงนั่งสมาธิอย่างนี้ อาจารย์
ซึ่งได้เล่าเรียนมาแต่ก่อน จะได้พบเห็นเสมอพระองค์คงนหามได้

ถึงณวันพุธเดือนเจ็ดแรมสิบห้าค่ำ เพลาเช้า จึงมีสมเด็จพระ
สังฆราชพระราชาคณะทั้งปวง เข้ามาถวายพระบาตรวชิรซึ่งเข้านั่ง
ภาวนาพระสมาธิกรรมฐาน และโตะวัดโตะทองโตะนก แขกถาม
คนกล่อกเขาหนึ่งต่อแขกซึ่งนั่งรักษาสมาธิจกต์เข้ามาอ่านถวาย

ในวันนั้นหมื่นต๋องบอกเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งเข้ามา
กราบทูลว่า เมืองด่านแข็งเมืองยอมมิได้อ่อนน้อม ถึงกับหน้าเจ้า
นครจะขอยกกองทัพออกไปตี จึงมีพระราชดำรัสว่า มีราชการ
ศึกพะม่ายกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ พระยาเชียงใหม่เด็กครัว
อพยพลงมาตั้งอยู่ณเมืองสุวรรณโคต ยังมีได้ทันจัดกองทัพขึ้นไป
ตีทัพพะม่ายกเมืองเชียงใหม่ พะม่าเด็กทัพกลับไปเองโดยเร็ว
ด้วยถอชาวมาวามศึกกระแซยกมาตีเมืององวะ ทงทัพยอกยกมา

ด้วย จระตืเป็นคักขนาบ เราคิดจะให้ราชทูตออกไปแจ้งราชกิจแก่
พระเจ้ากรุงปักกิ่งว่า จะยกกองทัพขึ้นไปช่วยตีเมืองยี่งว่ ด้วย
ราชการสงครามยังคิดพันกันมากอยู่ ให้เจ้านครรอทัพไว้ อย่า
เพื่อยกไปตีเมืองแซกก่อนเลย ค่อยเมื่อใดราชการข้างกรุงเทพมหานคร
นครสงบแล้ว จึงจะโหม่ตรากำหนดการออกไป ให้กองทัพ
เมืองนครศรีธรรมราชยกออกไปตีเมืองตานเมื่อนั้น

แล้วตรัสประภาษถึงเรื่องพระกรรมฐานกับพระราชาคณะว่า
พระนาภของพระองค์นั้นแข็งไปกระหม่อมมิเข้า ผิดกับสามัญสัตว
โลกทั้งปวงเป็นอศักรัย แล้วดำรัสถามพระราชาคณะด้วยพระรูป
และพระลักษณะว่า ทรงต้องพระฉายเห็นพระกายเป็นปริมณฑล
ฉะนี้ จะต้องด้วยพระบาทประการใดบ้าง พระราชาคณะถวาย
พระพรว่า พระบาทพระพุทธรูปลักษณะนั้นว่า สมเด็จพระสัมพันธวง
ษ์พระกายเป็นปริมณฑล คือปริมณฑลแห่งคันไถมิได้ส่งต่ำยาว
สั้น และพระกายซึ่งสูงนนวนเตาแก้วของพระองค์ อนึ่งมิ่งสระที่
หนานนเจ็ดแห่ง คือหลังพระหัตถ์ซ้ายขวาหลังพระบาทซ้ายขวาพระ
องค์ทั้งสองข้างซ้ายขวา กับดำพระศอกเป็นเจ็ดแห่งด้วยกัน จึงทรงพระ
กรุณาตั้งให้ช่างหล่อ หล่อพระพุทธรูปให้ด้วยพระพุทธรูปลักษณะ
จริงพร้อมบริบูรณ์ทุกประการ ให้สมเด็จพระสังฆราชเฝ้าพระ

บาดพระพุทธรูปลักษณะออกบรรยายให้ช่างทำ ส้มเค็ญพระสังฆราช
 จึงแปลพระบาตพระพุทธรูปลักษณะถวายว่า พระทนต์ตั้งสมหาบุรุษ
 ลักษณะใหญ่หน้าตามสืบสองประการ คือพระลักษณะอย่างนั้น ๆ
 และพระอัสติยานพยุษณะพระลักษณะน้อยนั้นสืบแปรประการ คือ
 อย่างนั้น ๆ จึงทรงส่งพระนายทอดพระเนตรดูพระลักษณะใน
 พระองค์ สอดกับพระบาตเห็นต้องด้วยพระพุทธรูปลักษณะ คือพระ
 ภายสูงเท่ากบวาของพระองค์ประการหนึ่ง มีเส้นพระอนาโลมอยู่
 ที่หว่างพระขนงประการหนึ่ง มีพระอุทรเวียนเป็น ทักษณาวิฏ
 ประการหนึ่ง มีพณพระปฤษฎางค์เสมอประการหนึ่ง มีพระมิ่งสะที่
 หนาพร้อมทั้งเจดแห่งประการหนึ่ง มีพระปรางค์มมิได้บกพร่อง
 ประการหนึ่ง แล้วให้สมเด็จพระสังฆราชอ่านพระบาต สอดกับ
 พระลักษณะในพระองค์ไปทุก ๆ พระลักษณะ ก็ต้องด้วยพระพุท
 ธรูปลักษณะทั้งสามสืบสองประการ ดังที่ไมคองนั้นก็ตรัสบอกว่าไม่ต้อง

ในเพดานนั้น พระมหาอำมาตย์ ทูลเบิกพระยาวิเชียรปราการ
 เจ้าเมืองเชียงใหม่ลงมาเฝ้า จึงดำรัสว่าพะมามันเด็กทักดัม
 ไปเมือง เมืองมันมีศึกอยู่แล้ว พระยาวิเชียรปราการจะพาครอบครัว
 ครัวกลับไปเมืองเชียงใหม่ก็ไปเกิด

แล้วทรงพระกรุณาให้หลวงวิจิตรนฤมต บัณฑิตพระพุทธรูปให้
 ด้วยพระพุทธรูปลักษณะ พระธำมรงค์คันทน์ ยันของคันทน์ เป็น
 สองพระองค์ จะให้ช่างหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ แล้วดำรัสนิมนต์
 พระเทพกวีให้ออกไปยังกรุงกัมพูชาธิบดี ให้พระพรหมมุนีออกไป
 เมืองนครศรีธรรมราช ค้นพระคัมภีร์พระวิสุทธิมคคณาเข้ามาเป็น
 ระเบียบสร้างไว้ในกรุงธนบุรี

หนึ่งพระธาตุกษณนกราบถวายบังคมลาออกบวช ครั้น
 บวชแล้วทรงตั้งให้เป็นพระรัตนมุนีทวิเศษ ตามนามเดิมชื่อแก้ว

ฤกษ์กราช ๑๓๔๐ ปีจอสัมฤทธิ์ศึก จึงพระเจ้าหลานเธอ
 กรมขุนอนุรักษ์สงครามซึ่งออกไปรักษาเมืองเพชรบุรี กับพระยา
 ทุกขราชฉัตรกรมการ และพระยุพพระปรางค์ บอกส่งคนข่าว
 ข้าราชการซึ่งตามถนายนไปหาภิน และหนีออกไปทั้งครอบครัวมาก
 เป็นอันมาก ส่งเข้ามายังกรุงธนบุรี ทรงพระกรุณาให้ตั้งให้แก่
 เจ้าหม่อมถนายนทั้งปวงตามหมู่ตามกรม

ในบัดนั้นฝ่ายข้างกรุงศรีสัตนาคนหุต พระวอผู้ซึ่งเป็น
 ขุนอาสาอยู่ก่อน มีความพิโรธขัดเคืองกันกับพระเจ้าหลานชาย จึง
 พาสมัครพรรคพวกออกจากเมืองมาตั้งอยู่ณหนองบัวลำพู ต้อง
 คุมผู้คนได้มากจึงสร้างตนเป็นเมืองคงค่ายเด้าไม้แก่น ให้ชื่อเมือง

จมปานคร ขวางกานแก้วบัวบาน แดงแข็งเมืองต่อพระเจ้า
 กรุงศรีสัตนาคนหุต พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแต่งกองทัพให้ยก
 มาตี พระวอก็ต่อรบศัทพถานช้างกลับไป แล้วพระวอแต่งตั้งให้ขุน
 นางนำเครื่องราชบรรณาการขึ้นไปเมืองอังวะ ขอกองทัพพระม้าวัง
 มาตีกรุงศรีสัตนาคนหุต พระเจ้าอังวะให้มังละแงเป็นแม่ทัพถือ
 พดด้พนียกลงมาจะตีกรุงศรีสัตนาคนหุต ทพพระม้าวมาถึงกลางทาง
 พอพระเจ้าด่านช้างได้ทราบข่าวศึก จึงแต่งท้าวเพี้ยให้นำเครื่อง
 บรรณาการไปให้แก่แม่ทัพพระม้าว ขอขึ้นแก่กรุงอังวะ ให้กองทัพ
 ยกไปตีพระวอณเมืองหนองบัวลำพู ซึ่งเป็นกบฏแก่กรุงศรีสัตนา
 คนหุต แล้วนำทัพพระม้าวมาพักพลณเมืองด่านช้าง พระเจ้าด่านช้าง
 แต่งต้อนรับแม่ทัพพระม้าว แล้วจัดแจงกองทัพเข้าบรรจบทัพพระม้าว
 มังละแงแม่ทัพพระมวาก็ยกทัพพระม้าว ทพลาวไปตีเมือง หนองบัวลำพู
 พระวอต่อสู้เหลือกำลังถึงกึ่งเมืองเสีย พวกรอบครัวอพยพแตกหนี
 ไปตั้งอยู่ตำบลคณมตแดงเหนือเมืองจัมปาศักดิ์ แล้วแต่งท้าวเพี้ย
 กอ กั๊ก อักษร และ เครื่อง บรรณาการ มา ถึง พระยานครราชสีมา
 ขอเป็นเมืองขึ้นขอบรรณาการตั้งมากรุงเทพมหานครศรีอยุธยา เอาพระ
 เสด็จมาภาพสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเบ็นทพงพานกลับไป พระยา
 นครราชสีมาบอกถึงทุกและศักกอักษร เครื่องราชบรรณาการลง

มายังกรุงธนบุรี สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็พระราชทานตั้งของ
ตอบแทนไปแก่พระวอ แล้วโปรดให้ตั้งบ้านเมืองอยู่ณดอนมดแดง
นั้น

ฝ่ายกองทัพพระม้ายได้เมืองหนองบัวลำภูแล้ว ก็เลิกทัพ
กลับไปณเมืองด่านช้าง พระเจ้าน่านช้างก็ให้มาเห็นจรวงวัดแก
แมงตะแกแม่ทัพ กับทงเคืองราชบรรณาการตั้งขึ้นไปถวายพระ
เจ้ายังวะ กองทัพพระม้ายก็กลับไปกรุงยังวะ แมงตะแกก็กราบทูลแจ้ง
ข้อราชการแก่พระเจ้ายังวะ แล้วทูลถวายเครื่องราชบรรณาการ
ซึ่งพระเจ้าน่านช้างส่งมาถวายและขอเป็นเมืองขึ้น เขตตขณฑสีมา
แก่กรุงรัตนบุรียังวะนั้น

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตได้ทราบข่าว พระวอยกลงไป
ตั้งเมืองอยู่ณดอนมดแดง จึงแต่งให้พระยาสุโขเป็นนายทัพยกพล
ทหารลงมาตีเมืองดอนมดแดง จับตัวพระวอได้ให้ประหารชีวิตเสีย
แล้วก็เลิกกองทัพกลับไปเมืองด่านช้าง

ฝ่ายท้าวกำบุตรพระวอและท้าวเพี้ยทงปวง จึงบอกหนังสือ
มายังพระยานครราชสีมา ว่ากองทัพเมืองด่านช้างยกมาตีเมือง
ดอนมดแดงแตกฆ่าพระวอเสีย ข้าพเจ้าทงปวงกำลังน้อยสู้รบ
ตอบแทนมิได้ จะขอทัพกรุงเทพมหานครยกไปตีเมืองด่านช้างแก่

เห็น พระยานครราชดีมาอีกบอกตงมายังกรุงธนบุรี กราบบังคม
ทูลพระกรุณาให้ทราบ

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระพิโรธ ดำรัสว่าพระวอ
เป็นข้าขอบขัณฑสีมาเมืองเรา และพระยาตานช้างมิได้ยาเกรง
ทำบังอาจมาตบ้านเมืองและฆ่าพระวอเสียฉะนี้ ควรเราจะยกกอง
ทัพไปตีเมืองตานช้างให้ยับเยินตอบแทนแก่แผ่นดินให้จงได้

ครั้นถึงเดือนธันวาคมจอสมเด็จพระเอกาทศธรรม จึงมีพระราชดำรัสให้
สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นแม่ทัพ กับเจ้าพระยาสุรสีห์
และท้าวพระยามุขมนตรีผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งในกรุงและหัวเมืองเป็นอัน
มาก พลทหารสองหมื่นสรรพด้วยช้างม้าเครื่องสรรพาวุธพร้อม
เสร็จ ให้ยกกองทัพไปตีกรุงศรีสัตนาคนหุต คือเมืองตานช้าง

ครั้นวัน.... ได้มีท้าวหนาคัพพัชร์ฤกษ์ จึงมีสมเด็จพระเจ้าพระยา
มหากษัตริย์ศึก และท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวง ก็กราบ
ถวายบังคมตลายกกองทัพขึ้นไปชุมนุมพล อยู่ณเมือง นครราชดีมา
สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก จึงให้เจ้าพระยาสุรสีห์ผู้ของ
แยกทัพลงไปณเมืองกัมพูชาธิบดี ให้เกณฑ์พลเมืองเขมรหมื่น
หนึ่งร้อยรอบร้อยได้ให้จงมาก แล้วให้ชุดกลของอ้อมเขาดู ยก
ทัพเรือขึ้นไปตามลำแม่น้ำโขง ไปบรรจบทัพบกพร้อมกันณเมือง

ด้านข้าง เจ้าพระยาสุรสีห์ยกกองทัพแยกออกไปณกรุงกัมพูชา
เกณฑ์พลเขมรต่อเรือรบตามบัญชาสมเด็จพระยามหากษัตริย์
ศึกบงกชน

ส่วนสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกแม่ทัพใหญ่ ก็ยกกอง
ทัพออกจากเมืองนครราชสีมา เดินทางไปถึงแดนเมืองด้านข้าง
ให้กองหน้ายกตัวไปก่อน คั้วเมืองรายทางเข้าไปได้เป็นหลาย
ตำบล ทัพใหญ่ก็ยกติดตามไปภายหลัง

ฝ่ายเจ้าพระยาสุรสีห์ ครั้นต่อเรือรบเสร็จแล้ว ก็เกณฑ์
พลเขมรและชาวท่งปวงซัดคลองอ้อมเขาตม ซึ่งตั้งขวางแม่น้ำอยู่
ใต้เมืองโขงนั้น ด้วยยกทัพเรือขึ้นมาทางคลองซัด มาณเมือง
จันทบุรี ด้วยยกขึ้นมาเมืองนครพนม และเมืองหนองคาย
ซึ่งชนแกเมืองด้านข้างได้ทั้งสองตำบล

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตได้ทราบข่าวกองทัพไทย มาตี
เมือง จึงแต่งแสนท้าวพระยาชาวท่งปวง ให้ยกกองทัพมาล้อม
คันทานเป็นหลายทัพหลายตำบล ได้รับกันเป็นสามารด พล
ทหารชาวสุรสีห์คันทานมิได้ ก็แตกฉานพ่ายหนีไปเป็นหลายครั้ง
หลายแห่ง

ขณะนั้น พระเจ้ารามชาวเจ้าเมืองหนองพระบาง เป็นอริช
 กับเจ้าเมืองตานช้าง ด้วยเมืองตานช้างไปเฝ้ากองทัพพระมามา
 เมืองหนองพระบางแต่ก่อนนั้น ครั้นได้ทราบข่าวกองทัพไทยยกมา
 เมืองตานช้าง ก็มีความยั่นตึง จึงแต่งขุนนางให้ยกกองทัพ
 มาช่วยตีเมืองตานช้าง แล้วขอเป็นเมืองขึ้นพระมหานคร ศรี
 ขยชัยฯ สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก จึงให้กองทัพเพ็ชร
 บรณการกับทัพเมืองหนองพระบาง เข้าตีตานช้างเห็นเมือง แล้ว
 ยกทัพใหญ่ไปตีเมืองพะโคและเวียงคุก ตั้งค่ายล้อมไว้ทั้งสอง
 เมือง เจ้าเมืองขับพดทหารต่อสู้รบเป็นสัปดาห์ จะเข้าหักเอาเมือง
 ยังมิได้

ฝ่ายเจ้าพระยาสร้อยฟ้าเจ้าครองนครเมืองหนองคาย ให้ตัด
 ศีรษะดาวชาวเมืองเป็นอันมาก เอาศีรษะตลงในเรือ แล้วให้
 หูยิงดาวคอนเรือขึ้นไป ไหของชายศีรษะดาวที่หน้าเมืองพะโค
 ชาวเมืองเห็นก็มึนใจตกต้อย้อยย่นลง ทหารไทยก็เข้าหักเอาเมือง
 พะโคและเวียงคุกได้ทั้งสองเมือง สมเด็จพระยามหากษัตริย์
 ศึกจึงให้ยกทัพใหญ่มาตีเมืองพานพร้าวซึ่งตั้งอยู่ปากฝั่งตะวันตก
 ตรงหน้าเมืองตานช้างข้าม ชาวเมืองออกต่อสู้รบเป็นสัปดาห์ พด
 ทหารไทยเข้าขับไล่จนเอาเมืองได้ ข้าดาวล้มตาย เป็นอันมาก

แล้วให้ทัพเรือรบกองทัพทั้งปวง ข้ามไปฟากตะวันออกพร้อมกัน
 เขาค่ายดอมเมืองด่านช้าง พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตก็เกณฑ์
 พลทหารชนประจำรักษาหน้าท่งเทรรอบเมือง บองกันเมืองเป็น
 สามารถ แล้วให้เจ้านันทเสนราชบุตร ซึ่งฆ่าตายคำเพียงอก
 ดงหูกศอกดำม่นว คุมพลทหารยกออกจากเมืองมาตีทัพไทย ซึ่ง
 ตงค่ายดอมอยู่ด่านช้างท้ายเมืองนั้น พลทหารไทยยกออกตีทัพเจ้า
 นันทเสนแตกพ่ายกลับเข้าเมือง พวกลาวล้มตายเป็นอันมาก แต่
 รบกันอยู่ถึงสี่เดือนเศษ พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต เห็นเหลือ
 กำลัง จะครอบค้ำแทนทัพไทยมิได้ ก็ทงเมืองเสีย พาเจ้าอินทร์
 เจ้าพรหมราชบุตร และข้าหลวงคนสนิทตลอดเรือหนีไปณเมือง
 คำเกิด อันเป็นเมืองชนแกเมืองด่านช้าง กองทัพไทยก็เข้าเมือง
 ได้ จับได้ตัวอุปฮาดและเจ้านันทเสนและราชบุตรบุตรวงศ์
 ชะแม่มั่นมก้านัด และขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง กับทั้งทรัพย์
 สิ่งสิ้นและเครื่องสรรพศาสตราวุธปืนใหญ่น้อยเป็นอันมาก สมเด็จพระ
 เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกให้กวาดชนข้ามมาไว้ ณ เมืองพานพร้าว
 ฟากตะวันตก กับทั้งครอบครัวลาวชาวเมืองทั้งปวง แล้วให้
 ขันเชิญพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วมรกตและพระบางซึ่งสถิตอยู่ณพระ
 วิหารในวังพระเจ้าด่านช้างนั้น ข้าราชการลงเรือข้ามฟากมา

ประดิษฐานไว้ณเมืองพานพร้าวด้วย แล้วให้สร้างพระอารามขึ้น
ใหม่ณเมืองพานพร้าวอารามหนึ่ง และแต่งให้ขุนนางไทยดวไป
เกลี้ยกล่อมหัวเมืองลาวทางปวงฝ่ายตะวันออกได้สิ้น แล้วแต่ง
หนังสือบอกให้ขุนหมื่นมชอลดลงมายังกรุงธนบุรี กราบทูลขอ
ราชการซึ่งตกรุ่งศรีรัตนาคณหุดได้สำเร็จแล้ว ทั้งได้พระพุท
ธิปฏิมากรแก้วมรกต แต่พระเจ้าล้านช้างนั้นหนีไปไม่ได้ตัว

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบในหนังสือบอกก็ทรง
พระโสมนัส ดำรัสให้มัครา หากองทัพ กตัญยัง พระมหานคร
สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกได้ทราบในท้องตราแล้ว จึง
จัดแจงบ้านเมืองตั้งให้พระยาสุโขทัยนางเมืองด่านช้างให้อยู่รั้งเมือง
แล้วก็กวาดครอบครัวชาวเมือง กับทั้งราชบุตรธิดาวงศ์านุวงศ์
และขุนนางฝ่ายท่งปวงกับทพยั้งของเครื่องสำคราธุช และ
ช้างม้าเป็นอันมาก และเชิญพระพุทธรูปปฏิมากรพระแก้วและพระบาง
ขนรถเล็กทัพกตัญยังกรุงธนบุรีโดยพระราชกำหนด และกองทัพ
มาถึงเมืองสระบุรีในเดือนยี่สิบยกนอกศกฤกษ์ก็กราบ ๓๓๔๓ บังบอก
ลงมากราบทูลพระกรุณาให้ทราบ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงมี
พระราชดำรัสให้นิมนต์สมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะท่งปวง
ให้ขึ้นไปรับพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วมรกตถึงเมืองสระบุรี แล้วให้

แต่งเรือกงเรือชัยขึ้นไปรับพระพุทธรูปด้วย ครั้นพระมาถึงตำบล
บางธรณี จึงเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปโดยทางชลมารค พร้อม
ด้วยพระอนุชาว่าพยุหะแห่งมาตราบเท่าถึงพระนคร แล้วให้ปลูก
โรงรับเสด็จพระพุทธรูปมากรพระแก้วพระบาง ๖ ธัญเชิญขึ้น
ประดิษฐานไว้ ณ โรงริมพระอุโบสถวัดแจ้งภายในพระราชวัง ตั้ง
เครื่องสักการบูชาอันมโหฬารารักการโดยยิ่ง แล้วมีงานมหรสพ
ถวายพระพุทธรูปโกศครบสามวัน แล้วพระราชทานบำเหน็จ

รางวัลสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก และท้าวพระยานายทัพ
นายกองทั้งปวง โดยสมควรแก่ความชอบในราชการสงครามนั้น

ในปีนั้นเอกศกนั้น มหาคาวชอยู่ ณ วัดพระรามกรุงเก่า
ประพฤติการกุศลกรรมได้ตั้งอยู่ในศีลตั้งวรวิสัย ประกอบการโกหก
แกล้งน่านครัดประชาชนทั้งปวง ตลอดจนให้เชื่อถือว่าเป็นผู้บุญ
ผู้คนเข้าด้วยเป็นอันมาก แล้วคิดกำเริบเป็นกบฏต่อแผ่นดิน ตั้ง
แต่งชาวชนบทเป็นชนนาง ทุกตำแหน่ง ยังขาดอยู่แต่ที่ พระยา

ยมราช จึงมีรักษากรมการบอกลงมากราบทูลพระกรุณา

ครั้นได้ทรงทราบจึงโปรดให้ข้าหลวงขึ้นไปจับตัวมหาคาวช
ทั้งสมัครพรรคพวกทั้งสี่ เอาตมมายังกรุงธนบุรี ให้มหาคาวชตัด
ผ้าขาวตัดแล้วถวายพระราชอาญาเขียนทั้งพรรคพวก แล้วจำกรรมไว้

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

ครั้นได้ทรงทราบว่าอ้ายดาผู้คดีมีชอบคงแต่งพรรคพวกเป็นขุนนาง
 ครบตามตำแหน่ง ยังขาดอยู่แต่ที่พระยายมราช ขณะนั้นพระยา
 ยมราชแซกเป็นโทษต้องรับพระราชอาญาจำอยู่ในเรือนจำ จึง
 ดำริได้ว่าที่พระยายมราชของม้วยยังมีได้คงขาดอยู่ ให้เอาพระยา
 ยมราชของเราไปใส่ให้มัน จงครบตำแหน่งขุนนาง แล้วให้เอา
 พระยายมราชและอ้ายดาคนบุญ กับสมัครพรรคพวกทั้งปวง ซึ่ง
 คงแต่งเป็นขุนนางนั้น ไปประหารชีวิตเสียที่หนานบ่อมวิชัยประสิทธิ์
 ตัดศีรษะเสียบไว้ทั้งต้น

ดศักราช ๑๑๔๒ ปีชวดโทศก ทรงพระกรุณาให้พระยา
 กำแหงสงครามเจ้าเมืองนครราชสีมา ลงมารับราชการอยู่ ณ
 กรุงธนบุรี จึงโปรดให้หลวงนายฤทธิฐานต์มั่งเดชะเจ้าพระยา
 มหาทนต์วิชัย เป็นพระยาสุริยอภัยขึ้นปกครองเมืองนครราชสีมา
 แทน ให้นายเจ้าเรศผู้น้องเป็นพระอภัยสุริยาปลัดเมือง แล้วให้
 นายเดโชอาวชนของผู้น้อย เป็นหลวงนายฤทธิรับราชการสืบไป
 ครั้นณวันของการเดือนห้าขึ้นสิบค่ำ มีผู้เป็นโจทก์มาฟ้อง
 หลายนคน ยกข้ออชักรณ พระพิมลธรรมวัดโพธาราม พระ
 ธรรมโคตม พระอภัยดำรง วัดหงส์ และพระพรหมมุนี วัด
 บางยี่เรือ ด้วยข้อปาราชิก พระยาพระเสด็จกราบทูลพระกรุณา

ดำรัสสั่งให้ข้าราชการพระราชาคณะทั้งสี่องค์ ได้ความเป็นดุษฎี

จริงให้ตั้งยศ แต่พระธรรมโศคน และพระอภัยมณี นัน
กตัญญูเข้าบวชเป็นเณร และนายอินพิมลธรรมนัน โปรดตั้งให้เป็น
หลวงธรรมรักษา เจ้ากรมสังฆการีขวา นายอินพรหมนันโปรด
ตั้งให้เป็นหลวงธรรมาธิบดี เจ้ากรมสังฆการีซ้าย พระราชทาน
ภรรยาหลวงราชมนตรีนั่งแก่กรมให้เป็นภรรยาทั้งสองคน แล้ว
โปรดให้พระธรรมเจดีย์วัดนาค เติมน้ำมันพระพิมพ์ธรรมมาอยู่
ครองวัดโพธารามสืบไป แล้วโปรดให้พระญาณสมโพธิวัดสังกัด
เติมน้ำมันพระธรรมเจดีย์

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนห้าแรมแปดค่ำ เพลาบ่าย บังเกิด
ชุมชาดในอากาศ และมีหาวาตพายุกว้างพัดมาแต่บูรพทิศ

ครั้นถึงวันเสาร์เดือนเจ็ดขึ้นสิบห้าค่ำ สมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวทรงเครื่องใหญ่ ครั้นเสด็จแล้ว ทรงต้อง พระนายทอด
พระเนตร เห็นพระเกศาเห็นพระกรรณของชายยังเหลออยู่เห็น
หนึ่ง ก็ทรงพระพิโรธเจ้าพนักงานชาวพระมาตานุสาซึ่งทรงเครื่อง
นั้นว่า แกล้งทำประจาร์พระองค์เด่น จึงดำรัสถามพระเจ้าตุ๊กเชอ
กรมขุนอินทรพิทักษ์ว่าโทษคนเหล่านั้นจะเป็นประการใด กรมขุน
อินทรพิทักษ์กราบทูลว่าเห็นจะไม่ทันพิจารณา พระเกศาจึงหลง

เหลืออยู่เส้นหนึ่ง ซึ่งจะแก่งทำประจาร์พระองค์เดนนเห็นจะไม่
เป็นเป็นแท้ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระพิโรธพระเจ้าถูกเชอ
เป็นกำลัง ดำรัสว่ามันเข้ากับผู้ผิดกล่าวแก่กัน แก่งให้เขากระทำ
ประจาร์พ้อดเด่นได้ไม่เจ็บแค้นด้วย จึงให้ตั้งพระราชอาญา
เขียนพระเจ้าถูกยาเชอกรมขุนอินทรพิทักษ์ร้อยที่แล้วจำไว้ ให้เอา
ตัวชาวพระมาลาภาษาซึ่งทรงเครื่องทั้งสองคน กับทั้งพระยาอภัย
ธรรมจางวางว่าไม่ดูแลตรวจตรากำกับ เอาไปประหารชีวิตเสีย
ทั้งสามคน

ถึงวันศุกร์เดือนเจ็ดแรมหกค่ำ ดำรัสสั่งให้รอดำหนัก
พระเจ้าถูกยาเชอกรมขุนอินทรพิทักษ์ แล้วรีบเครื่องยศให้ถอดเสีย
จากยศ ครั้นนานมาหายพระพิโรธแล้ว จึงโปรดให้พ้นโทษ
พระราชทานเครื่องยศ แล้วให้คงยศดังเก่า พอพระชันษาคرب
อุปสมบท จึงโปรดให้ออกมาทรงผนวชอยู่ณวัดหงส์

ในปีชวดโทศกนั้น ฝ่ายข้างกัมพูชาประเทศเกิดจลาจล เป็น
เหตุด้วยเจ้าฟ้าทตทะ (หนู) กับพระยาตากาโหม (ซู) พระยา
เตโช (แทน) พระยาแสนทองฟ้า (พาง) สี่คนคบคิดกันเป็นกบฏ
คุมสมัครพรรคพวกเข้าจับนักองค์พระรามาชิดเจ้ากรุงกัมพูชาซึ่ง
ตั้งอยู่ณเมืองพทไธเพชรนั้นฆ่าเสีย แล้วไปรับเอาราชบุตรีดา

นักพระองค์คน เป็นพระอภัยมณี ซึ่งทรงพรตย่นมาแต่เมือง
บาพนม คือพระองค์เอง พระองค์มีน ชายสอง พระองค์คือ พระองค์
เกา หึงสอง เชิญมาไฉนเมืองพุทไธสง แล้วเจ้าฟ้าทศ
คงคเป็นเจ้าพามหาอุปราช พระยาตากใหม่เป็นสมเด็จพระ
พระยาเดโชเป็นพระองค์พระยา พระยาแสนทองฟ้าเป็นพระยาจักรี
นางเมืองรักษาเจ้าทั้งสองควาราชการแผ่นดิน

ฝ่ายพระยายมราช และพระยาพระเชษฐภคพงศ์ ซึ่งเป็น
 ขานของคพระรามาชบดิน จึ่งพากันหนีเข้ามาณเมืองบักของ
 แล้วบอกขอราชการซึ่งบ้านเมืองเกิดจลาจลนั้น เข้ามายังกรุง
 ขนบุรีในเดือนยี่สิบชวดโทศก กราบทูลพระกรุณาให้ทราบ
 ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึ่งมีพระราชดำรัสให้ ส้มเด็จพระ
 เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก เป็นแม่ทัพใหญ่ถอยอาชญาสิทธิ์ ให้
 เจ้าพระยาสุรสีห์เป็นทัพหน้า แล้วให้พระเจ้าตากเซกกรมขุนอินทร
 พิทักษ์ตามนวย ไปรดให้ยกกองทัพกับพระยากำแหงสงคราม
 เจ้าเมืองนครราชสีมา เก้า เป็นเกียกกาย กองหนุน พระยา
 นครสวรรค์ เป็นยกกระบัตรทัพ พระเจ้าหลานเธอกรมหมื่น
 เป็นกองหลัง พระยาธรรมมา เป็นกองดำเดี่ยว ทงหกทัพเป็นพล

หมื่นหนึ่งยกไปตั้งเมืองพุทไธสง เจ้าฟ้าทอหะและขุนนาง
พรรคพวกซึ่งเป็นกบฏนั้นมาเสียให้สิ้นปราบปรามแผ่นดินให้
ราบคาบ แล้วให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกตั้งพระเจ้าลูกเธอ
กรมขุนอินทรพิทักษ์ อยู่ครองเมืองกัมพูชาธิบดีสืบไป

ครั้นถึงวันโตมหัพยานักษัตรฤกษ์ จึงพระเจ้าลูกเธอ
พระเจ้าหลานเธอ ทั้งสองพระองค์ และสมเด็จพระยาม
หากษัตริย์ศึก กับท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวง ก็กราบ
ถวายบังคมลาจากกองทัพขึ้นไปยังเมืองนครราชสีมา แล้วเดินทัพ
ไปณเมืองกัมพูชาประเทศ สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกไปตั้ง
ทัพใหญ่อยู่ณเมืองนครเดียนราฐ ให้กองทัพเจ้าพระยาสุรสีห์
ยกไปทางเมืองบันตบองฟากทะเลด้วยช้างคะฉันทก เอากองทัพ
เขมรพระยาขมราช และพระยาพระเขมรทั้งปวงยกออกไปตั้งเมือง
พุทไธสง ทัพพระเจ้าลูกเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์ และพระยา
กำแพงสงครามก็ยกหนุนออกไป และให้ทัพพระเจ้าหลานเธอ
กรมขุนรามภูเบศ และทัพพระยาขรรนายกไปทางฟากทะเลด้วย
ฝ่ายตะวันออก ไปตั้งทัพอยู่ณเมืองกำพงฮาดาย

ฝ่ายเจ้าฟ้าทอหะ ซึ่งคงคิดเป็นเจ้าพามหาอุปราช และ
สมเด็จพระยารู้อากกองทัพไทยยกออกมามากก็ตกใจกลัว มิได้

ตั้งอยู่รบบพากรอบครวญกหนดลงไปอยู่ณเมืองพนมเปญ แล้วบอก
ลงไปชอกกองทัพญวนเมืองแข่งชนมาช่วย ท้าพญวนก็ยกทัพเรือมา
ณเมืองพนมเปญ กองทัพเจ้าพระยาสรุทธ์ก็ยกตามลงไปณเมือง
พนมเปญ ตั้งค่ายรอกันอยู่ยังมีได้รบกัน กองทัพพระเจ้าลูกเธอ
ก็ยกหนกลงไปตั้งอยู่ณเมืองพุทไธเสธร

ฝ่ายราชการแผ่นดินกรุงธนบุรีนั้นผันแปรต่างๆ เหตุพระเจ้า
แผ่นดินทรงหึงพระกรรมฐานเสียดพระสติ พระจริคนนั้นก็พาเพื่อนไป
ฝ่ายพระพุททจักร และอาณาจักรทั้งปวงเด้าก็แปรปรวนวิปริตมิได้
ปกติเหมือนแต่ก่อน

ครั้นลุศักราช ๓๓๔๓ บัณฑิตศรีศก ทรงพระกรุณาให้แต่ง
ทูตาทศจำทูลพระราชสาส์น คมเครื่องราชบรรณาการลงต่ำภา
ออกไปณเมืองจีนเหมือนตามเคยมาแต่ก่อน และในบั้นนั้น โปรดให้
หลวงนายฤๅษเป็นอุปทูตออกไปด้วย

ครั้นถึง ณ วันอาทิตย์ เดือนเก้า แรมหกค่ำ สมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จออกณโรงพระแก้ว ให้ประชุมพระราชาคณะ
พร้อมกัน และพระองค์มพระสติพาเพื่อนถึงสัญญาวิปลาส สำคัญ
พระองค์ว่าได้ไต่ถามคดีผล จึงดำรัสถาม พระราชาคณะ ว่า
พระสงฆ์ปลุสณ จะให้วันบเคารพคฤห์ดี ซึ่งเป็นพระไต่ถาม

บุคคลนั้น จะได้ห้อมมิได้ประการใด และพระราชาคณะหมื่น
 ดันตานโกลเด มีได้ถ้อมนั้นในพระบาทบรมพทโฆวาท เกรงพระราช
 อาชญา เป็นคนประสมประดาน จะเจรจาให้ชอบพระอัชฌาศัยนั้น
 มีเป็นอันมาก มีพระพุทโฆษาจารย์วัดบางว่าใหญ่ พระโพธิวงศ์
 พระรัตนมณีวัดหงส์เป็นต้นนั้น ถวายพระพรว่า พระสงฆ์ปลุชน
 ควรจะให้อ่านบทกฤห์ดี ซึ่งเป็นโสดาบันนั้นได้ แต่สมเด็จพระ
 ดังพระราชวัดบางว่าใหญ่ พระพุฒาจารย์วัดบางว่าน้อย พระพิมล
 ธรรมวัดโพธาราม ดำรงคนมีดันตานมั่นคงถือพระพุทโฆจะ
 โดยแท้ มีได้เป็นคนสอพลอประสมประดาน จึงถวายพระพรว่า
 ถึงมาตรว่ากฤห์ดีเป็นพระโสดาบันก็ดี แต่เป็นหินเพศดำ อัน
 พระสงฆ์ปลุชน ก็ตั้งอยู่ในอุคตมเพศอันสูง เหตุทรงผ้า
 กาสาวพัสตร์ และจุฬาริสดกศัลอันประเสริฐ ซึ่งจะให้อ่าน
 กฤห์ดีอันเป็นพระโสดาบันนั้นก็มีบงควร สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินก็
 ทรงพระพิโรธว่า ถวายพระพรผิดจากพระบาต ด้วยพวกที่ควร
 นั้นเป็นอันมาก ว่าไม่ควรแต่ตามองค์เท่านั้น จึงดำรัสให้
 พระโพธิวงศ์ พระพุทโฆษาจารย์ เอาตัวสมเด็จพระดังพระราช
 พระพุฒาจารย์ พระพิมลธรรมกับทั้งฐานาเปรียญอันดับ ซึ่งเป็น
 อันเคววลักตักขิงวิหาริก แห่งพระราชาคณะทั้งสามนั้น ไปลง

ตัวพระราชอาณัติซึ่งเป็น โทษถอดเสียจากทงตำของคณัน คณ
 ตัวไฉนวัดหงส์ อย่าปล่อยให้ไปวัดของคน แล้วให้พระญาณ
 ไตรโลกวัดเลียบ มาอยู่ครองวัดโพธาราม แล้วดำรัสตั้งพระ
 รัตนมุนีให้ชานพระนามถวายใหม่ พระรัตนมุนีจึงชานพระนาม
 ถวายให้ด้วยพระอภัยาคัยว่า สมเด็จพระสยามยอดโยศวร
 บวรพุทธานุภพ อดุลยศักดิ์ราชวงศ์ ดำรงภพกรุงเทพมหานคร
 บวรทวารวดีศรีอยุธยา มหาคิณภพ นพรัตนราชธานี บรมมัย
 อุดมราชินิเวศน์มหาสถาน ก็ชอบด้วย พระอภัยาคัย สม ด้วย
 พระทัยปรารภนาน

ในขณะนั้น บานเมืองเกิดจลาจลเดือดร้อน ทั้งฝ่ายพระ
 พุทธจักร พระพุทธเจ้าสำนักเจ้าหม่อม ฝ่ายพระราชอาณาจักร
 ประชาชนจลาจลเกิดความเดือดร้อนด้วยทุกขภัย เพราะพระเจ้า
 แผ่นดินมิได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมสุจริต คิดให้นัยแก่คนพาลให้
 ร้องร้อง ขาดอดของชุดพระบาท ผู้ใหญ่ ผู้ชวยทง ข้างหน้า ข้างใน
 และราษฎรทงหลายว่า ชายช้าว ชายเถื่อน และนางา เนื้อไม้สิ่งของ
 ต้องห้ามทงปวงต่าง ๆ เขาตงจำเภา ไม่ขายว่าขาย และร้องร้อง
 ว่าขาย หญิง ผู้ใด ๆ เป็นโจร ถัก พระ ราช ทรัพย์เงิน ทองใน ท้อง
 พระคลัง ไม่ถักว่าถัก ถ้วนแต่ความเท็จไม่จริง ถักได้ความ
 ได้โทษเขาเปล่า ๆ ทั้งนั้น แล้วให้ตั้งพระราชอาญาโทษคือจำ

และให้ทำโทษเจ้าจอมข้างในว่า ถักเงินเหรียญในพระคลังในหาย
 ไปกำนันหนึ่ง ให้โยยต์และจำไว้เป็นอันมาก แล้วให้เอาตัว
 เจ้าจอมโนรีชาดคลัง ขึ้นอย่างเพลิงจนถึงแก่ความตาย ขณะนั้นพวก
 คนพาดเป็นโจทก์ถึงสามร้อยสามสิบสามคน มีพันศรีพันตาเป็น
 คำน่าเขาฟ้องมาขึ้นกับขุนโยยบัต เจ้ากรมทนายเลื้อกหอกซ้ายให้
 กราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินทรงพิพากษากลับ
 เขาเท็จเป็นจริงบังคับว่า ถ้าโจทก์สามาดได้ให้รับไหมดงเขาเงิน
 แก่จำเลย ความคำโจทก์หามากและน้อย ถ้าจำเลยมีรับให้เขียน
 ขันผูกถือคบค้อยคิดไม้และย่างเพลิง บ้างตายบ้างลำบากเป็น
 อันมาก และดื้อดองให้ดักโทษตามมีและยาก ฝ่ายข้าราชการและ
 ราษฎรกลัวภัยคึกกันรับดักโทษเปล่าๆ ว่า ขายสิ่งของต้องห้าม
 สิ่งนั้นๆ ไปต่างประเทศ เป็นเงินเหรียญบ้าง เงินกู่บ้างคนละ
 เท่ากันๆ ถ้าคิดว่าสิ้นโทษแล้ว ครั้นมีผู้ฟ้องอีก กลับให้พิจารณา
 ถ้าสิ่งของต้องในดักโทษมากน้อยเท่าใด ให้หักเสียเท่านั้น ที่
 เหลือและต่างกันออกไปให้รับไหม แม้รับตามฟ้องให้รับทวง
 คุณ เขาเงินต้องเท่า ถ้าไม่รับต้องลงหาจ่ายจึงรับ ให้รับจตุรคุณ
 เขาเงินสี่เท่า ที่คนมักให้ได้ ที่คนจนขัดสนต้องทนให้เขียน
 ไปทุกวันทุกเวลาจนกว่าจะได้ทรัพย์ บ้างตายบ้างลำบากยากแค้น

ทั่วไปจนหัวเมืองเอก เมืองโท เมืองตรี เมืองจตุรทนต์ เวียง
เขตรพย ตั้งเป็นของหลวง คนทั้งหลายมีหน้าคร่ำไปด้วยน้ำตา
ที่หน้าขึ้นตาบวมอยู่แต่ฝ่ายคนพาลที่เป็นโจทก์ พรรคพวกโจทก์
จึงโปรดตั้งพันศรีเป็นขุนจิศกรลด ตั้งพันดาเป็นขุนประมอดพระราช
ทรัพย์ เป็นนายกองของพวกโจทก์ทงหน และครองนนเลียงรองคราว
พิลาปว่าไรแข็งเข้าไปในพระราชวัง พังควรจะตั้งเวรเหมือนอย่าง
ในยมโลก ทั้งเหยาเรือนเดี่ยว ยกครอบครัวอพยพหนีเข้าป่าตง
ไปก็มีเป็นอันมาก บ้านเรือนร้างว่างเปล่าอยู่ทุกแห่งทุกตำบล
อนึ่งทรงตั้งตั้งแดงชาวพระคลัง ข้าราชการ ต่าง ๆ ว่า ถักถกพระ
ราชทรัพย์ตั้งของในท้องพระคลังทั้งปวง จึงจัดเอาพระราชอาคณ
พวกขดขี้เหล่านมากำกับคลัง คลังตะของค้ทุกๆ พระคลัง มิได้
ไว้พระทัยพวกชาวคลังคลุ่หัดตั้งตั้ง

ครั้นถึงวันพฤหัสบดี เดือนสิบสอง แรมค่ำหนึ่ง บังเกิด
ทุนนิมิตคบนอากาศ เมฆปรากฏเป็นคันกระพวงฝ่ายทิศบูรพา
ครั้นวันอาทิตย์เดือนอ้ายแรมเก้าค่ำ มีผู้เป็นโจทก์มาพ้อง
พระยาราชเศรษฐี (ญวน) คิดว่าจะหนีไปเมืองพุทไธมาศ จึง
ดำรัสให้จับตัวพระยาราชเศรษฐี (ญวน) กับพวกให้ประหารชีวิต
เสียตามตบเข็ดคนด้วยกัน

ครั้นณวันพุธเดือนยี่แรมสิบสองค่ำ ให้ประหารชีวิตคนโทษ
เก้าคน

ครั้นณวันพฤหัสบดีเดือนสามขึ้นสิบสองค่ำ ให้ประหารชีวิต
จีนถูกคำแปดคน

ครั้นณวันจันทร์เดือนสามแรมสิบสองค่ำ ให้ประหารชีวิตคน
ทั้งไฟเจ็ดคน

ครั้น ณ วันอังคาร เดือนสี่ แรมเจ็ดค่ำ เพลาพระอาทิตย์
อัสดงคต บังเกิดทูนหมอกขึ้นอากาศ เมฆปรากฏเป็นดำพุกัน
ฝ่ายทิศประจิม

ครั้นณวันพุธ เดือนสี่ แรมแปดค่ำ กตางคินเพลา สิบทุ่ม
ดาวอนราชเข้าในดวงจันทร์ตลอดไป

ในแรมเดือนสี่วันศุกร์ที่กนั้น จึ่งนายขุนนาง นายบ้านแม่ตา
แขวงกรุงเก่า กับขุนด่าน คิดอ่านกันว่า บ้านเมืองเป็นจลาจล
เดือดร้อนทุกถิ่นหญ้า เพราะพระเจ้าแผ่นดินไม่เป็นธรรม กระทำ
ข่มเหงเบียดเบียนไพร่ราษฎรเร่งเอาทรัพย์สิ่งสิน เมื่อแผ่นดิน
เป็นทุกข์วิบัติดังนี้ เราจะละไว้มิชอบ ควรจะชักชวนตั้งสมุหนายก
ทั้งปวงยกกองทัพไปตีกรุงธนบุรี จับพระเจ้าแผ่นดินผู้เอาผิดด้วยเจ้าเร้วไทย

เสีย แลจะถวายราชสมบัติแก่สมเด็จพระยามหากษัตริย์
ให้ครอบครองแผ่นดินสืบไป การจัดการจึงจะสงบ รามคาบ
แผ่นดินจึงจะอยู่เย็นเป็นสุข จึงชักชวนต้องผู้ชาวชนบททั้งปวง
ยินยอมเข้าด้วยเป็นชนมาก นายขุนนางกับขุนตระ กียกพวกพล
ลงไปในเพตาดงคืน เข้าปล้นจวนพระพิชิตณรงค์ซึ่งเป็นผู้รักษา
กรุงเก่าคงกองเร่เงินชาวเมืองท่งปวงอยู่นั้น จับได้ตัวผู้รักษากรุง
กับกรมการฆ่าเสีย และกรมการซึ่งหนีรอดหนี กรบดงมากรุง
ธนบุรีกราบทูลว่า กรุงเก่าเกิดพวกเห่ดำร้ายเข้าฆ่าผู้รักษากรุง
และกรมการเสีย

ขณะนั้นพระยาสุรคบริชมาณกรุงธนบุรี พระเจ้าแผ่นดิน
จึงดำรัสให้พระยาสุรคบริชไปณกรุงเก่า พิจารณาจับตัวพวก
กบฏเห่ดำร้ายให้จงได้ และพระยาสุรคบริชไปณกรุงเก่า กลับ
ไปเข้าพวคนายขุนนางขุนตระ นายขุนนางขุนตระ จึงมอบให้
พระยาสุรค บริชแม่ทัพยกลงมาตีกรุงธนบุรี และจัดแจงพวก
ทหารให้ล้อมคดแดงทั้งสี่

ครั้นวันเสาร์เดือนห้าแรมสิบเอ็ดค่ำณครุฑ กองทัพ
พระยาสุรคยกกลงมาถึงพระนคร ครั้นเพดาลับทุ่มจึงให้พวกพล
ทหารให้ร้องยกเข้าตีอ้อมกำแพงพระราชวังไว้รอบ ตัวพระยาสุรค

เขาคงของขยุ้นริมคูกฟากเหนือคลองนครบาลที่บ้านพอกกรมการ
เมือง

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินทราบว่า รัชกาลยกมาล้อมพระราชวัง
และพระยาสรรค์ซึ่งเข้าไปจับพวกกบฏนั้น กตัญเป็นนายทัพยกลง
มา จึงส่งข้าราชการซึ่งนอนเวรประจำของขยุ้น ให้เกณฑ์กัน
ขึ้นประจำรักษาหน้าที่เชิงเทินรอบพระราชวัง ไต่ยิงปืนโต้ตอบกัน
ทั้งสองฝ่ายค้อมรบกันอยู่จนรุ่ง

ครั้นวันอาทิตย์เดือนสี่แรมสิบสองค่ำ พระเจ้าแผ่นดินจึง
ให้ออกไปนิมนต์พระสังฆราช พระวันรัต และพระรัตนมุนีเข้ามา
แล้วให้ออกไปเจรจาความเมืองกับพระยาสรรค์ รับสารภาพผิด
ยอมแพ้ ขอแค่ชีวิตไว้จะขอภรรยา พระยาสรรค์ก็ยอม

ในวันนั้นคำดังเพดายามเค็ช พระเจ้าแผ่นดินจึงออกทรง
ผนวชนพระอุโบสถวัดแจ้ง ภายในพระราชวัง และเสด็จดำรง
ราชาณาจักรอยู่ในพระราชสมบัติได้สิบห้าปี ก็เสวยพระนครแก่
พระยาสรรค์ พระยาสรรค์จึงจัดพลทหารให้ไปล้อมพระอุโบสถ
วัดแจ้งไว้แน่นหนา มิให้พระเจ้าแผ่นดินซึ่งบรรพชานั้นหนีไปได้
แล้วให้จับกรมขุนอนุรักษสังคราม พระเจ้าหลานเธอ และวงศ์
วงศ์ทั้งปวงมาจำไว้ในพระราชวังทั้งสิ้น

ครั้นรุ่งขึ้นณวันจันทร์เดือนสี่แรมสิบสามค่ำ วันจ่ายตรุษ
 นนพระยาธรรมกิจเจ้าพระราชวัง กับทั้งหลวงเทพสุนของเจ้าอยู่
 ท้องพระโรงว่าราชการแผ่นดิน ให้ถือฉัตรโทมทั้งข้าราชการฝ่าย
 หน้าฝ่ายในและราษฎรซึ่งอยู่ในเรือนจำนั้นออกกัน

ฝ่ายคนทั้งหลายซึ่งต้องโทษได้พ้นโทษแล้ว ขอนกันโกรธ
 แค้นพวkJอกทกก็เที่ยวได้จับพวkJอกทก มีพันครัวพันตาเป็นคณ
 ฆ่าฟันเสียเป็นอันมาก พวkJอกทกหนีไปเที่ยวข่มขืนอยู่ณวัดบ้าง
 บ้านบ้างทุกแห่งทุกตำบล ทั่วรอบเห็ดชอนนั้นน้อย ที่ตายนั้นมาก
 เกิดฆ่าฟันกันไปทุกแห่งทุกตำบลทั่วทั้งเมือง

ถศักราช ๓๓๔๔ ปีชวดจัตวา ค่ำ กิ่งณวันอังคารเดือนห้า
 ขนหกลค่าเพดาเที่ยงเห็นพระจันทร์ปรากฏในกลางวัน และใน
 กลางคืนวันนั้น ดาวฤกษ์ตกเข้าในดวงพระจันทร์

แต่ก่อนพระยาธรรมกิจไม่เข้าดกรงธนบุรีได้นั้น ฝ่ายพระยา
 ธรรมกิจผู้ครองเมืองนครราชสีมาได้ทราบว่าเป็นจลาจลมี
 คนขึ้นไปแจ้งเหตุ จึงออกไปณเมืองนครเสียมราช แดงการณ
 แผ่นดินซึ่งเกิดยุคเข็ญนั้นแก่สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก
 สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกจึงให้พระยาธรรมกิจรับยกกองทัพ
 ดงไปยังกรุงธนบุรีก่อน แล้วจะยกทัพใหญ่ตามลงไปภายหลัง

พระยาสุริยอภัยยกกลับมาณเมืองนครราชสีมา ให้พระยาอภัย
สุริยาผู้น้องอภัยรักษาเมือง แล้วจัดแจงกองทัพได้พัดไทยดาวพัน
เศษ กรบยกมาณกรุงธนบุรี และกองทัพเมืองนครราชสีมา
ถึงกรุงธนบุรี ณวันศุกร์เดือนห้าชนเถาค่า พอพระยาสุวรรคตกรุง
ได้เข้านั่งเมืองอยู่แล้ว

ครั้นพระยาสุวรรคตได้แจ้งว่า พระยาสุริยอภัยยกทัพลงมา จึง
ให้ไปเชิญมาปรึกษาราชการณท้องพระโรงในราชวัง แจ้งการ
ทั้งปวงให้ทราบ แล้วว่าจัดแจงบ้านเมืองไว้จะถวายแก่สมเด็จพระเจ้า
พระยามหากษัตริย์ศึกให้ครอบครองแผ่นดินสืบต่อไป และพระยา
สุริยอภัย กับพระยาสุวรรคต จึงปรึกษากันให้ส่งเจ้าแผ่นดินออก
แล้วพินนาไว้ด้วยเครื่องตั้งขดิกพันชั่ง และพระยาสุริยอภัยก็ไป
ตั้งกองทัพอยู่ณบ้านเดิมที่บานปูนเหนือสวนมังคุด

ครั้นภายหลังพระยาสุวรรคตกลับคิดจะเอาราชสมบัติเอง จึง
คิดกันกับเจ้าพระยามหาเสนา และพระยารามัญวงศ์จักรี (มอญ)
เข้าด้วย พระยาสุวรรคตเอาเงินตราในท้องพระคลัง ซึ่งเร่งรัดค่อ
คนทั้งปวงมาไว้แล้ว ออกแจกขุนนางข้าราชการทั้งฝ่ายนอกฝ่าย
ในและท้าวท้าวทหารเป็นอันมาก

ในขณะนั้นบรรดาขุนนางข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยต่างไป
 แยกออกเป็นสองพวก ที่ไปมาเห็นจางวัดกเขาเป็นพวกพระยา
 ศรัทธา ทนบถอนุญาบาตรมั่งคั่งเจ้าพระยามหาษตริยศักดิ์
 มิได้รับรางวัลของพระยาศรัทธา มาเป็นพวกข้างพระยาสุริยภักย์
 ครั้นวันอังคารเดือนห้าแรมห้าค่ำ พระยาศรัทธา กับเจ้า
 พระยามหาเสนา และพระยารามัญวงศ์ จึงคิดกันให้ถอดกรม
 ขุนอนุรักษ์สงครามหลานเขยออกจากเวรจำ แต่งให้เป็นนายทัพ
 คมนุนางและไพร่ยกไปบ้านพระยาสุริยภักย์ แต่เพลาพลบค่ำ
 กรมขุนอนุรักษ์สงครามก็ยกทัพไปตั้งค่ายวางคนรายโอบลงมาวัด
 บางว่าน้อยจนถึงบ้านปูน เพลาสามยามให้จุดเพลิงขึ้นณบ้านปูน
 แล้วยกลงมาเข้าล้อมบ้านพระยาสุริยภักย์ ฝ่ายพระยาสุริยภักย์
 มิได้ตั้งคั้งตกใจ ให้ขุนนางและไพร่พลยกออกต่อรบ รายคนออก
 ไปให้ว่างบนตပ် พวกพลข้างกรมขุนอนุรักษ์สงคราม ก็ยิงบนรบ
 ได้ตอบกันอยู่ทั้งสองฝ่าย ครั้นเห็นเพลิงไหม้ตามมาใกล้ค่ายฐาน
 ที่อยู่ พระยาสุริยภักย์จึงตั้งศักระฐานว่า ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญ
 ศักตาน การกุศล สิ่งใด ๆ ก็ตั้งใจปรารถนาพระโพธิญาณ สิ่งเดียว
 เดชะอำนาจความสัถย์ นของยังพระพ่ายให้พัดกับคันทันไป อย่า
 ให้เพลิงไหม้มาถึงบ้านเรือนข้าพเจ้าเลย พอขาดคำอธิษฐานลง

ถมกับนาคดพดกตบชนไป เพื่องกใหม่อยู่แค่ภายนอก มิได้คิด
ตามเข้ามาในบ้านเห็นประจักษ์แก่คนทั้งปวง แตรบกกันอยู่จนรุ่งขึ้น
เห็นศอกกัน จึงรู้ว่ากรมขุนอนรักษ์สงครามยกมารบ แตรบกกันอยู่
จนถึงเพลาห้าโมงเช้าในวันพุธเดือนห้าแรมหกค่ำ ท้าวข้างกรมขุน
อนรักษ์สงครามจึงแตกพ่ายหนีไปข้ามคลองบางกอกน้อย พระยา
สุริยภักย์ได้ชัยชนะแล้ว ให้พลทหารติดตามไปจับตัวกรมขุน
อนรักษ์สงครามมาได้ในวันนั้น ให้จำครบไว้สืบเอาพวกเพื่อนได้
เป็นอันมาก เอาตัวจำครบไว้ทั้งสี่ และครึ่งหนึ่งของรามัญก็ได้
แตกกันออกเป็นสองพวก ที่มาเข้าด้วยพระยาสุริยภักย์นั้น คือ
กองพระยาราม พระยาแจ้ง ที่ไปเข้าด้วยพระยาสุวรรคนค้อ กอง
พระยารามญวงศ์กับกองพระยากลางเมือง

ฝ่ายพระยาสุวรรคนค้อ ท้าวกรมขุนอนรักษ์สงครามแตก
พระยาสุริยภักย์จับตัวไปได้ ก็คิดเกรงกลัวด้วยต่อมีอาญาขอกออกไป
รับอีก ก็รักษาตัวอยู่แต่ในพระราชวัง พระยาสุริยภักย์ก็ให้ตั้ง
ค่ายใหญ่อยู่ณบ้าน แล้วจัดแจงพลทหารตั้งรายกองทัพลงมาจน
ถึงคลองนครบาล

ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระประชวรอยู่ เมื่อให้พระยาสุริย
ภักย์ยกมาแล้ว จึงแต่งหนังสือบอกขอราชการแผ่นดินอันเป็นจลาจล

ให้คนสนิทถือลงไปแจ้งแก่เจ้าพระยาสุรสีห์ ซึ่งลงไปคงทัพ
 อยู่ณเมืองพนมเปญ ให้กองทัพเขมรพระยายมราชเข้าล้อมกรม
 ขุนอินทรพิทักษ์ไว้อย่าให้รู้ความ แล้วรีบให้เลิกทัพกลับเข้าไปณ
 กรุงโดยเร็ว แล้วให้บอกไปถึงพระยาขรรฆมา ซึ่งคงอยู่ณเมือง
 กำแพงสวาย ให้จับกรมขุนรามภูเบศ์จำครบไว้ แล้วให้เลิกทัพ
 ตามเข้ามาณกรุงธนบุรี แล้วสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกให้
 ตรวจเตรียมพลโยธาหาญพร้อมแล้ว ให้เอาร้างเข้าเทียบเกย
 แล้วชนบนเกยจะขึ้น

ในเพลานั้นบังเกิดศุภนิมิตต์เป็นมหัศจรรย์ปรากฏแก่ตา
 โลก เพื่อพระราชกฤษฎาเดชาภาพพระบารมี จะถึงมหาเศวต
 ราชฉัตร บันดาลให้รัศมีโชติช่วงแผ่ออกจากพระกายโดยรอบ
 เห็นประจักษ์ทั่วทั้งกองทัพ บรรดาไพร่พลนายไพร่ท่งปวงผู้ใหญ่ผู้น้อย
 ชวนกันยกมือชนถวายบังคมพร้อมกัน แล้วเจรจากันว่า เจ้า
 นายเรากงมีบุญเป็นแท้ กลับเข้าไปครั้งจะได้ผ่านพิภพเป็นมั่นคง
 สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกก็ทรงช้าง ด้วยกองทัพช้างม้าพร้อม
 คนประมาณห้าพันเศษ ดำเนินทัพมาทางด่านพระเจดีย์มาถ้ำเมือง
 ปราจีน แล้วข้ามแม่น้ำเมืองนครนายก คัดทางมาตงท้องทุ่ง
 แด่นแด่น

ขณะนั้น ชาวพระนครรู้ว่าแผ่นดินเดิมเจ้าพระยามหา
 กษัตริย์ศึก ยกทัพกลับมาทวงถามความยินดีทุกคน ยก
 มอชนทวยบงคม แล้วกล่าวว่า ครั้นการยกเชิญ จะสงบแล้ว
 แผ่นดินจะราบคาบ บ้านเมืองจะอยู่เย็นเป็นสุขสืบไป จึงทอด
 ธุระวิเศษนายด่านเมืองอภัยธานีลงมาอยู่ณกรุง ก็ขึ้นมาออกไปรับ
 เจ้าถึงทุ่งแค้นแสน้ำทัพเข้ามายังพระนคร

ครั้น ณ วันเสาร์ เดือนห้า แรม เก้าค่ำ เพลาเช้า สอง โมงเศษ
 ทัพทอดวงมาถึงกรุงธนบุรีพักตะวันออก พระยาศรีอภัยจึงให้ปลุก
 พลับพลาธิบดีจรมสระพานท่าวัดโพธาราม แล้วให้แต่งเรือพระท
 หนึ่งกราบเข้ามาคอยรับเสด็จ และทำวาทรงกันศาลทองมอญซึ่ง
 เป็นใหญ่อยู่ในพระราชวัง ถัดเรือพระที่นั่งมากคอยรับเสด็จด้วย
 จึงเสด็จทรงช้าง พระที่นั่ง กราบทูลทัพทอดวง เข้ามาในกำแพงเมือง
 ดำเนินพลช้างม้า และพลเดินเท้าแห่มา ทางถนน หว่าง วัดโพธาราม
 เสด็จลงจากช้างหยุดประทับอยู่ณพลับพลาหน้าวัดแล้ว ทำวาทรง
 กันศาลกรวาทวยบงคมทูลเชิญเสด็จลงเรือพระที่นั่ง และพระยา
 ศรีอภัยกับข้าราชการทงปวง ก็เข้ามาคอยรับเสด็จเป็นอันมาก
 แล้วกราบทูลแถลงข้อราชการแผ่นดินทงปวง จึงเสด็จลงเรือพระ

หนึ่งสามไปเข้าพระราชวัง เสด็จขึ้นประทับบนศาลาลูกนมหาด
ไทยข้าราชการทั้งหลายก็มาเฝ้ากราบถวายบังคม

ฝ่ายพระยาสรศักดิ์ และพรรคพวกก็กลัวพระเดชานุภาพเป็น
กำลัง มีทุกข์จะหนีจะสู้ประการใด ก็มาเฝ้ากราบถวายบังคมพร้อม
ด้วยขุนนางท่งปวง จึงตรัสปรึกษาด้วยมุขมนตรีทั้งหลายว่า เมื่อ
พระเจ้าแผ่นดินเป็นองค์ยศอาชรรณคังนแล้ว ท่านทั้งหลายจะคิด
อ่านประการใด มุขมนตรีทั้งหลายพร้อมกันทูลทูลว่า พระเจ้า
แผ่นดินตรัสจริตรธรรมเสีย ประพฤติการทุกจริตละนั้น ก็เห็นว่าเป็น
เสียหนามหลักคออันใหญ่อยู่ในแผ่นดิน จะละไว้มิได้ ควรจะ
ให้สำเร็จโทษเสีย จึงรับสั่งให้มกระทุถามเจ้าตากสิน เจ้าแผ่นดิน
ผู้ทูลจริตว่า ตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดินใช้เราไปกระทำการสงคราม
ได้ความลำบากเกินแห่งต่างน้ำ เราก็อุตส่าหระอาสากระทำศึกมิ
ได้อาด้วย แก่ชีวิต คิด แต่จะ ทำนุบำรุง แผ่นดินให้ สัน เติ้นหนาม
จะให้สัมณพราหมณาจารย์และไพร่ฟ้า ประชากรให้อยู่เย็นเป็นสุข
สันด้วยกัน ก็เหตุไฉนอยู่ภายหลังตัวจึงเอาบุตรภรรยาเรามาของ
จำทำโทษแล้ว โบายค้พระภิกษุสงฆ์ และดงโทษแก่ข้าราชการ
และอาณาประชาราษฎร เร่งรัดเอาทรัพย์สิ้นโดยพดการด้วยหา
ความผิดมิได้ กระทำให้แผ่นดินเดือดร้อนทุกเส้นหญ้า ทั้งพระ

พุทธศาสนาก็เสื่อมทรุดเศร้าหมองของดจเมืองมิจนากิจิฐินะ โทษตัว
จะมีประการใดจงให้การไปให้แจ้ง แล้วเจ้าตากสินก็รับผิดทั้งสี่
ทุกประการ จึงมีรับสั่งให้เขาไป ประหารชีวิต สำเร็จโทษเสีย
เพื่ชณษาคกับผู้คุม ก็ตาก เขาตัว ขนแคว่หามไป กับทั้งตั้งขลิก
พันนาการ เจ้าตากสินจึงว่าแก่ผู้คุมเพื่ชณษาคว่า ตัวเราก่อน
บุญจะถึงที่ตายแล้ว ช่วยพาเราแะเข้าไปหาท่านผู้สำเร็จราชการ
จะเจรจาด้วยสักสองสามคำ ผู้คุมก็ให้หามเข้ามา ครั้นได้ทอด
พระเนตรเห็น จึงบอกพระหัตถ์มให้นามาเฝ้า ผู้คุมและเพื่ชณษาค
ก็ให้หาม ออกไปนอก พระราชวัง ถึงหน้าบ่อม วิชัย ประดิษ
กับประหารชีวิตคตศักระเสีย ถึงแก่พรตาย จึงมีรับสั่งให้เอาศพไป
ฝังไว้ณวัดบางยี่เรือใต้ และเจ้าตากสินขณะเมื่อดนบุญถึงทำตาย
ชพนนอายุได้สี่สิบแปดปี.

อธิบายคำศัพท์

- หน้า ๒ ยามเสาร์ เวลาตั้งแต่ ๓.๓๐ น. ถึง ๓.๐๐ น.
- ,, ๓ ลาต เดิน ตรวฯ
- สมมติวงศ์ วงศ์ท้าวสมมติราช, ท้าวสมมติราช^๕ ว่าเป็นกษัตริย์องค์แรกในชมพูทวีป
- อิจฉาการ ความปรารภณา
- ,, ๗ คุยห ดับ
- รหัส ดับ
- สमान (อ่านว่า สะมานะ) เสมอกัน ทั่วหน้ากัน
- วิหิงสาการ การคิดเบียดเบียด
- ,, ๘ วิเหสา การเบียดเบียด
- อาชรรณ ผิดคดของชรรณ
- ,, ๑๑ มัธยัสถ์ อยู่เป็นกลางๆ
- ,, ๑๒ ประภาษ ออกเสียงพูด
- ,, ๑๓ อูษาโยค เวลาไถ่ร้อง
- ,, ๑๖ ปมุทิตา ความยินดีด้วย

หน้า ๓๘

ความตรงนัยกัน ขุขายโค ว่าเวตา
ไถ่รุ่ง แด่ยามพฤทธีบดี ตำราหนึ่งว่า
เวตาตั้งแต่ ๑๓.๓๐ น. ถึง ๑๕.๐๐ น.

๒๕ สัตถ์นักรกัลป์ ทั้งสองศัพท์ แยกศัพท์เป็น สัตถ์+อันตร
ทุกภิก กัลป์ และ ทุกภิกข+อันตรกัลป์
ขันตรกัลป์

คำว่า อันตรกัลป์ หมายความว่า
ระยะหนึ่ง มีอธิบายว่า มนุษย์เรามีชย
อายุทวชนแฉวตตง เริ่มตั้งแต่มีอายุดับ
เป็นชยต่ำสุด (คือเกิดมาได้ราวสิบปีก็
ชย จะน้อยหรือมากกว่าสิบปีก็เป็นพิเศษ
ออกไปบ้าง เช่นมนุษย์ในกาตบดิน ว่า
มีอายุแปดสิบปีเป็นชย) และทวชนจนถึง
มีอายุอสงไขยเป็นชยสูงสุด แล้วจากชย
สูงสุดนั้น ค่อยลดลงมาถึงชยต่ำเพียงอายุ
สิบปี. ระยะนี้ตั้งแต่อายุทวชนจากชย
สิบปีจนถึงชยสูงสุด แล้วจากนั้นลดลงมา
จนถึงชยต่ำที่สุดอีกทีหนึ่งนั้น กำหนดว่า

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

เป็นอันตรกัปหนึ่ง ส้มยี่ทมนุขมีอายุ
 ดดลงมาถึงขัยต่ำสุดนั้น หากความสงบสุข
 มิได้ มีแต่การขัดขอยากฆ่าฟันกัน คอนทมิ
 ความอดอยาก เรียกว่า ทุพภิกขันธ์ตรกัป
 (ทุพภิกข ว่าขาดแคลนอาหาร) และ
 คอนทฆ่าฟันกัน เรียกว่า ศึกกันตรกัป
 (ศึก ว่า สงคราม)

หน้า ๕๐ คัมภีระ เรียนภาษาบาลี

วิปัสสนาธุระ เรียนวิปัสสนา

จตุบริษัฏ บริษัฏสี่เหล่า คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก
 และอุบาสิกา

จตุปาริ- ปาริสุทธกัณฑ์ เป็นคัมภีร์ของพระ มีสี่ประเภท
 สุทธศีล คือ ปาติโมกขสังวร (ตำรวมศีลในพระ
 ปาติโมกข์) อินทริยสังวร (ตำรวม
 อินทริย์) อาชีวปาริสุทธิ (เลี้ยงชีวิตโดย
 ทางที่ชอบ) และมัจฉยเวกขณ (พิจารณา
 เสียก่อน จึงบริโภคมัจฉายสัตว์)

๕ มังสะ เนอ

รุธิระ

เด็ก

อัมมัตติกาณ ทานภายในร่างกาย

หน้า ๔๒ จิรัฏฐิติกาล ตั้งอยู่ตลอดกาลนาน

,, ๔๗ นาปรัง นาทิปถกข้าวครึ่งท้อง นอกฤดูทำนา

สาครบุรี บดิน เป็นจังหวัดสมุทรสาคร

,, ๕๓ อาษาฒมาส เดือนแปด ตกในราวเดือนกรกฎาคม

กาลบัณห์ ช้างแรม

เรือพระที่- เรือพระที่นั่ง ที่คอนท้ายเรือทำเป็นรูป

นั่งท้ายรถ ท้ายรถทรง สำหรับเป็นที่ประทับ

,, ๕๓ บุเรชาติ ชาติก่อน

,, ๖๒ เรือพระที่- คือเรือกราบ เรือที่เสรมกราบออกไป

นั่งกราบ

,, ๖๓ ตรังกานุ แคว้นมะตายนุแคว้นหนึ่ง อยู่ถัดแคว้นกะฉิ่น
คั่นลงไป เคยเป็นเมืองประเทศราชขงไทย บดินอยู่ในปกครองของอังกฤษ
ยักกรา เมืองหนึ่งในเกาะชวา,, ๖๔ สวางคบุรี เมืองฝางก็เรียก บดินเป็นหมู่บ้าน อยู่ใน
อำเภอฉิบแต่ จังหวัดอุตรดิตถ์

หน้า ๖๕ สองนาฬิกา คือ ๘.๐๐ น.

„ ๖๖ เมืองวิเศษ— บัดนี้ เป็นอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัด
ชัยชาญ อย่างทอง

„ ๖๗ เมืองตานี คือ จังหวัดปัตตานี

„ ๖๘ เมืองศรี— บัดนี้ เป็นตำบลในอำเภอลับแล จังหวัด

พนมมาศทุ่งยัง อดครดิดัก มีพระแท่นศิลาอาสน์

„ ๗๐ ผักกูดเมาส์ เดือนสี่ ตกในราวเดือนมีนาคม

ศุกลบัณฑิ ข้างชน

„ ๗๑ สันนิบาการ สว่างส้ม

„ ๗๒ วัสโศทก น้ำฝน (วัดสี่+อุทก)

„ ๗๓ สี่ทุ่มแปดบาท คือ ๒๒.๕๘ น.

„ ๗๔ ฮื่อ จีนในแคว้นยูนนานตอนใต้ของประเทศจีน

„ ๗๕ เมืองพระ— บัดนี้ เป็นอำเภอพระประแดง ในจังหวัด

ประแดง สมุทรปราการ

“ขุดลัดแต่ ในพระราชพงศาวดาร พระราชหัตถ์

กรึงแผ่นดิน เลขาเล่ม ๒ หน้า ๓๐๐-๓ ว่าขุดในแผ่นดิน

สมเด็จพระ สมเด็จพระชัยราชา

มหาจักรพรรดิ”

บ่อมวิชัย - อยู่ปากคลองบางกอกใหญ่ด้านเหนือ บดิน
ประสิทธิ์ เป็นบริเวณโรงเรียนนายเรือ

หน้า ๗๗ อัสวขุมาส เดือนสิบเอ็ด ตกในราวเดือนตุลาคม
กาลปักษ์ ข้างแรม

,, ๗๘ เมืองกระ - เมืองท่าในประเทศเขมร อยู่เหนือเมือง
พงโสม กำปอต

เวร วัน

ลักษณะ หนังสือจดหมาย

,, ๘๐ กรมอาจารย์ พวกที่รอบรู้ทางไวยากรณ์ เช่นการอยู่
คงเป็นต้น

,, ๘๔ รังเมือง ครองเมือง

,, ๘๗ เมืองลับแล บดินเป็นอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

เมืองพิชัย บดินเป็นอำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

ไพร่หลวง พลที่เข้าประจำการแล้ว (มักเข้าใจกันว่า
เป็นคนชั้นสูง แต่ความจริง ไพร่หลวง
เป็นพวกที่ราชการคิดเขาไว้ใช้เป็นอย่างดี
คนชั้นต่ำหรือชะเลหรือชาวต่างประเทศ
ตามกำหนดมิได้ยอมให้เป็นไพร่หลวงเป็น

ข้าชาติ เล็กกคักกะเพาะแต่ชายไทย
ชั้นมอัสสระแก่คนเท่านั้น)

สังกัดพรรค พดที่อยู่ตามสังกัดต่างๆ มีนายหมูนาย
หมวดของคนต่างหาก

หน้า ๘๘ ลำเครื่อง คนรบที่เขาเครื่องรบพร้อม (ใช้พูดสำหรับ
คน ถ้าเป็นข้าง มาที่เขาเครื่องรบพร้อม
เช่นนี้ เรียกว่า ข้างเครื่อง มาเครื่อง)

,, ๘๘ หามแล่น ขึ้นใหญ่ชนิดหนึ่ง ใช้คนหามวิ่งแต่นไป

,, ๙๒ กองทนาย- ตำรวจรักษาพระองค์กองหนึ่ง เล็กกคัก
เลือก เอาแต่คนที่ต่ำตั้นมันคง มีฝีมือมวยดี ให้
เดินเหินตามแต่จะไปที่ไหนก็ได้ คุ้มกัน
อันตราย อันไม่พอ ที่จะต้อง ถึงใช้อาวุธ
เช่นกับจับคนบาเป็นต้น

,, ๙๓ ขามเก่าบาท คือ ๒๓.๕๔ น.

,, ๙๔ สองขาม- คือ ๐๐.๔๗ น.

แปดบาท

,, ๑๒๐ จันทบุรี ทว่าเป็นหัวเมืองบักขไคยน เพราะเป็น
เมือง ขน ถาโหมเหมือน เมือง บักขไค

อธิบายคำศัพท์

๒๓๘

ทั้งในครั้งนั้น บัดนี้จุดเขาในหัวเมือง

ตะวันออก

หน้า๓๓๒ ขนระวาง

เขาทำเนียบ

,, ๓๓๗ เมืองตะลุง

บัดนี้ เป็น อำเภอประโคนชัย ในจังหวัด
บุรีรัมย์

เมืองสุรินทร์ จังหวัดในภาคอีสาน ต่อกับจังหวัดอุบล

เมืองสงขลา บัดนี้ เป็นอำเภอดังชะ จังหวัดสุรินทร์

เมืองชุมพร บัดนี้ เป็นจังหวัดศรีสะเกษ

,, ๓๔๓ ธรรมชาติ ถมควน

,, ๒๓๓ สังขลิกพันธ์ ไชยครวณเครื่องจำจง

พิมพ์ที่โรงพิมพ์อำนวยการ ปากคลองตลาด, พระนคร.

นายจิตร ทัตสุขตร์ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๔๘๔

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี
ว่าด้วยรฐนิยมฉบับที่ ๔
เรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมือง

ด้วยรัฐบาลพิจารณาเห็นว่า การที่ชาติไทยจะดำรงถาวรและเจริญก้าวหน้าไปนั้น ย่อมต้องใช้ภาษาและหนังสือของชาติเป็นส่วนประกอบอันสำคัญ คณะรัฐจึงได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ประกาศเป็นรฐนิยมไว้ดังต่อไปนี้

๑. ชนชาติไทยจะต้องยกย่อง เคารพ และนับถือ ภาษาไทย และถือเป็นเกียรติยศในการพูดหรือใช้ภาษาไทย

๒. ชนชาติไทยจะต้องถือว่า หน้าที่ของพลเมืองไทยที่ติดประการที่หนึ่งนั้น ศึกษาให้รู้หนังสือไทยอันเป็นภาษาของชาติ อย่างน้อยต้องให้อ่านออกเขียนได้ พร้อมทั้ง ชนชาติไทยจะต้องถือเป็นหน้าที่อันสำคัญในการช่วยเหลือสนับสนุนแนะนำให้พลเมืองที่ยังไม่รู้ภาษาไทย หรือยังไม่รู้หนังสือไทย ให้ได้รู้ภาษาไทย หรือหนังสือไทยจนอ่านออกเขียนได้

๓. ชนชาติไทยจะต้องไม่ถือเอาสถานที่กำเนิด ภูมิลำเนา ที่อยู่ หรือตำแหน่งภาษาพูดที่แปรไปตามท้องถิ่น เป็นเครื่องแสดงความแตกต่างกัน ทุกคนต้องเมื่อเกิดมาเป็นชนชาติไทย ก็มีเลือดไทยและพูดภาษาไทยอย่างเดียวกัน ไม่แตกต่างกันในการกำเนิดต่างท้องถิ่น หรือพูดภาษาไทยด้วยสำเนียงต่าง ๆ กัน

๔. ชนชาติไทยจะต้องถือเป็นหน้าที่ในการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีแห่งชาติ แนะนำชักชวนกันถึงตลอดมาที่ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจหน้าที่พลเมืองดีของชาติให้ได้รับรู้ได้ เข้าหน้าที่พลเมืองดีแห่งชาติไทย

ประกาศมาณวันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

ใบแก้คำผิดในหนังสือ

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

หน้า	บรรทัด	คำเก่า	แก้ไขเป็น
๓๕	๑๓	จอหอ	จอหอ
๘๐	๕	ชะรา	ชรา
๑๘๐	๔	สืบแปด	แปดสืบ